

CERCETĂRI DE LINGVISTICĂ

Anul XXVII, nr. 2

1982

iulie—decembrie

SUMAR

OAMENII DE ȘTIINȚĂ ȘI PACEA

	Pag.
Apelul poporului român adresat Sesiunii speciale a Organizației Națiunilor Unite consacrate dezarmării	115
Simpozionul „Civilizație, umanism, pace dezarmare, securitate internațională”	116
★	
Profesorul Alf Lombard — la 80 de ani — (<i>Ioan Pătruș</i>)	117

GRAMATICĂ

IOAN BACIU, Adverbes de phrase et négation en français	119
IOAN PĂTRUȘ, Contradictio in principiis	129

LEXICOLOGIE-LEXICOGRAFIE

ELENA COMȘULEA, <i>Ragilă</i> . Contribuții etimologice și lexicale	134
DOINA GRECU, Numele zilelor săptămânii. Note pe marginea ALR și DLR	140
RODICA ORZA, Numele etnice feminine (pe baza ALR II)	142
FELICIA ȘERBAN, <i>Umbră — între lumină și întuneric</i>	147

DIALECTOLOGIE

NICOLAE MOCANU, <i>Riu, friu, briu, griu</i> etc. Răspîndirea actuală în graiurile bănațene	152
---	-----

RECENZII ȘI PREZENTĂRI DE CĂRȚI

<i>Micul Atlas lingvistic român</i> . Partea II. Serie nouă, vol. IV, București, 1981 (<i>Petru Neiescu</i>)	161
<i>Codicele Voroneșean</i> . Ediție critică, studiu filologic și studiu lingvistic de MARIANA COSTINESCU, București, 1981 (<i>Eugen Pavel</i>)	164
G. GRUIȚĂ, <i>Acordul în limba română</i> , București, 1981 (<i>D. D. Drăsoveanu</i>)	165
DOINA DAVID, <i>Limbă și cultură</i> , Timișoara, 1980 (<i>Elena Drăgoș</i>)	166
ANIELLO GENTILE, <i>Dizionario etimologico dell'arte tessile</i> , Napoli, 1981 (<i>Romulus Todoran</i>)	168
<i>Lessico e semantica</i> , vol. I și II, Roma, 1981 (<i>G. Gruiță</i>)	169

IN MEMORIAM

Atanasie Popa (<i>Romulus Todoran</i>)	171
INDICE (<i>Elisabeta Faiciuc</i>)	172

CERCETĂRI DE LINGVISTICĂ RECHERCHES DE LINGUISTIQUE

Année XXVII, n° 2

1982

juillet—décembre

SOMMAIRE

LES HOMMES DE SCIENCE ET LA PAIX

	Page
L'appel du peuple roumain adressé à la Session spéciale de l'Organisation des Nations Unies consacrée au désarmement	115
Le symposium «Civilisation, humanisme, paix, désarmement, sécurité internationale»	116
★	
Le professeur Alf Lombard — à 80 ans — (<i>Ioan Pătruț</i>)	117

GRAMMAIRE

IOAN BACIU, Adverbes de phrase et négation en français	119
IOAN PĂTRUȚ, <i>Contradictio in principiis</i>	129

LEXICOLOGIE — LEXICOGRAPHIE

ELENA COMȘULEA, <i>Ragilă</i> . Contributions étymologiques et lexicales	134
DOINA GRECU, Les noms des jours de la semaine. Notes sur ALR et DLR	140
RODICA ORZA, Les noms ethniques féminins (conformément à l'ALR II)	142
FELICIA ȘERBAN, <i>Ombre — entre lumière et obscurité</i>	147

DIALECTOLOGIE

NICOLAE MOCANU, <i>Riu, friu, briu, griu</i> , etc. La répartition actuelle dans les parlers du Banat	152
---	-----

COMPTE RENDUS ET PRÉSENTATIONS DE LIVRES

<i>Micul Atlas lingvistic român</i> . Partea II. Serie nouă, vol. IV, București, 1981 (<i>Petru Neiescu</i>)	161
<i>Codicele Voroneșean</i> . Ediție critică, studiu filologic și lingvistic de MARIANA COSTINESCU, București, 1981 (<i>Eugen Pavel</i>)	164
G. GRUIȚĂ, <i>Acordul în limba română</i> , București, 1981 (<i>D. D. Drașoveanu</i>)	165
DOINA DAVID, <i>Limbă și cultură</i> , Timișoara, 1980 (<i>Elena Dragoș</i>)	166
ANIELLO GENTILE, <i>Dizionario etimologico dell'arte tessile</i> , Napoli, 1981 (<i>Romulus Todoran</i>)	168
<i>Lessico e semantica</i> , vol. I și II, Roma, 1981 (<i>G. Gruișă</i>)	169

IN MEMORIAM

Atanasie Popa (<i>Romulus Todoran</i>)	171
INDEX (<i>Elisabeta Faiciuc</i>)	172

APELUL POPORULUI ROMÂN

adresat Sesiunii speciale a Organizației Națiunilor Unite
consacrate dezarmării

Pentru dezarmare, pentru o Europă fără arme nucleare,
pentru o lume a păcii!

Îngrijorați de intensificarea cursei înarmărilor, care creează o mare primejdie pentru pacea și însăși existența popoarelor, în fața pericolului crescând la adresa păcii și securității, noi, cetățenii Republicii Socialiste România, întrecăga noastră națiune adresează — în aceste împrejurări internaționale deosebit de grave — Apelul lor solemn către Sesiunea specială a Organizației Națiunilor Unite consacrată dezarmării, de a adopta măsuri concrete care să determine trecerea la dezarmare, în primul rând la dezarmare nucleară, la reducerea cheltuielilor militare, pentru ca uriașele resurse materiale și umane, eliberate prin oprirea și diminuarea cursei înarmărilor, să fie puse în slujba progresului și bunăstării, lichidării subdezvoltării economice.

Ca și celelalte popoare europene, poporul român cere în mod ferm oprirea amplasării și dezvoltării de noi rachete nucleare cu rază medie, retragerea și distrugerea rachetelor existente, eliminarea totală a armamentului nuclear de pe continent.

Astăzi, în fața întregii omeniri se pune problema de a alege între calea războiului sau cea a păcii. Nimic nu poate justifica politica de înarmare și de război.

Organizația Națiunilor Unite, conducătorii tuturor statelor și guvernelor — ai căror reprezentanți sînt reuniți în cadrul acestei sesiuni speciale — poartă o înaltă răspundere în fața popoarelor, a viitorului civilizației umane, pentru eliberarea lumii de povara înarmărilor, de spectrul înspăimîntător al unui război nuclear, pentru a opri cursa spre dezastru, pentru salvagardarea și consolidarea păcii.

În numele existenței oamenilor, al viitorului umanității, ne adresăm Organizației Națiunilor Unite, tuturor statelor și popoarelor cu chemarea de a trece peste orice considerente și obstacole și de a hotărî oprirea cursei înarmărilor, trecerea la înfăptuirea dezarmării, și în primul rînd a dezarmării nucleare!

*Pînă nu au căzut primele bombe nucleare, să trecem la dezarmare!
Cînd vor începe să cadă bombe, va fi prea tîrziu!*

Poporul român, alături de toate popoarele lumii, cere să se acționeze cît mai grabnic acum, pînă cînd nu este prea tîrziu, pentru a se asigura dreptul fundamental al oamenilor — dreptul la pace, la viață, la libertate!

Cerem cu toată hotărîrea ca glasul popoarelor să fie auzit, ca voința lor de a trăi în pace să fie respectată!

SIMPOZIONUL „CIVILIZAȚIE, UMANISM, PACE, DEZARMARE, SECURITATE INTERNAȚIONALĂ”

Sub egida Comitetului Național Român „Oamenii de știință și pacea”, la București a avut loc în ziua de 29 iunie 1982 simpozionul cu tema „Civilizație, umanism, pace, dezarmare, securitate internațională” organizat de Academia Republicii Socialiste România, Academia de Științe Sociale și Politice, Academia de Științe Medicale și institute centrale.

Academicieni, conducători de institute de cercetare, cadre didactice, alți oameni de știință au relevat răspunderea deosebită ce revine astăzi oamenilor de știință români și din toate țările în fața popoarelor, a viitorului civilizației umane, pentru eliberarea lumii de povara înarmărilor, de spectrul înspăimântător al unui război nuclear, pentru a opri cursa spre dezastru, pentru salvarea și consolidarea păcii.

Vorbitorii au subliniat caracterul activ, umanist al politicii externe a României, prestigiul internațional al promotorului ei, președintele Nicolae Ceaușescu, în concepția căruia dreptul suprem al tuturor oamenilor este acela la o viață pașnică, creatoare, de prietenie și colaborare între popoare. A fost evidențiată activitatea Comitetului Național Român „Oamenii de știință și pacea”, prezidat de academician doctor inginer Elena Ceaușescu, exprimându-se adevărată aderență la documentul transmis de delegația noastră forului internațional de la New York. Ei și-au declarat ferma convingere că opinia publică, glasul popoarelor lumii, ce se face auzit acum pretutindeni, va fi ascultat și urmat de conducătorii tuturor statelor și guvernelor, ca voința lor de a trăi în pace să fie respectată, ca războiul — acest tragic anacronism în civilizația contemporană — să fie eliminat odată pentru totdeauna din istoria omenirii, pentru ca puterea creatoare a științei să servească progresului, prosperității și cooperării între națiuni.

PROFESORUL ALF LOMBARD

— la 80 de ani —

Emoționante și de neuitat rămân cuvintele adresate țării noastre și poporului ei de marele lingvist suedez Alf Lombard, în prefața monumentală sale opere *Le verbe roumain*, pe care, apoi, o declară, potrivit ținutei savantului, o „modestă și recunoscătoare contribuție” la lămurirea unor probleme ale limbii române.

Profesorul Alf Lombard a subliniat, nu o dată, utilitatea cunoașterii limbii române, căci — după cum constată — neținând seama de latinitatea de est, orice studiu romanic comparativ rămâne netemeinic sau cel puțin incomplet. Nu l-a mulțumit numai cunoașterea istoriei limbii române, ci, sistematic, a studiat și limba contemporană, pe care a ajuns să o stăpânească, să o serie și, cu plăcere, să o vorbească. Lucrarea sa consacrată rostirii limbii române (*La prononciation du roumain*, Uppsala, 1935, 76 p.) reprezintă un valoros studiu de fonetică, destinat, bineînțeles, străinilor, dar larg utilizat și în țara noastră.

Preocupat de elaborarea unei introduceri în studiul limbii române pentru necesitățile romaniștilor, a început să analizeze și să clarifice diferite forme și probleme ale verbului; după zece ani de căutări și cercetări, a rezultat impresionanta operă menționată, *Le verbe roumain* (vol. I, II, Lund, 1954, 1955, XV + 1223 p.), studiu descriptiv și istoric al sistemului verbal românesc, la realizarea căreia istovitoare muncă de adunare a bogatului material (care cuprinde întregul fond verbal românesc) a fost însoțită de înalta competență a analizei și interpretării lui.

Din cursurile sale, predate, de-a lungul anilor, studenților de la Universitatea din Lund, provin alte două lucrări închinată limbii române: *Rumänsk grammatik* (Lund, 1973, VI + 409 p.), pentru studenții din țările nordice, și *La langue roumaine* (Paris, 1974, XV + 396 p.), destinată — cum declară autorul — nu numai specialiștilor în lingvistica romanică și comparată, ci și unui public doritor să citească literatura română din trecut și contemporană.

Profesorul Alf Lombard a consacrat și alte studii limbii române, căreia i-a acordat cuvenita atenție și în apreciatele sale lucrări de romanistică. Îi exprimăm recunoștința și admirația noastră că la titlul de mare romanist și l-a adăugat și pe cel de mare românist, de care avem dreptul să ne mindrim.

Pentru prestigioasa sa activitate științifică a fost distins cu titluri de membru al unor academii, inclusiv al Academiei Republicii Socialiste România, și cu cel de doctor honoris causa al Universității „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca.

Din partea Consiliului de conducere al revistei „Cercetări de lingvistică” și a tuturor colaboratorilor ei, urăm Profesorului Alf Lombard multă sănătate și noi realizări valoroase în domeniile romanisticii și românis-ticii.

Iulie 1982

Ioan Pătruț

ADVERBES DE PHRASE ET NÉGATION EN FRANÇAIS

PAR
IOAN BACIU

1. Dans son *Introduction à la grammaire générative*¹, N. Ruwet donnait des suggestions pour une étude de l'adverbe. Le point de départ c'étaient les faits distributionnels, mais cela permettait « déjà de se poser des questions sémantiquement intéressantes »². Nous ne savons pas si ces, ou toutes ces, questions ont effectivement été posées, ni si on y a répondu. Pour notre part, nous voulons, après avoir rapidement rappelé les faits relevés par N. Ruwet, ajouter un nouvel élément distributionnel et l'interpréter.

En résumé, N. Ruwet constate que si nous avons des phrases comme :

(1) *On le comprenait CERTAINEMENT MAL HIER*,
avec trois adverbess en séquence, il y a, aux temps composés et surcomposés, une dislocation de cette séquence immédiate :

(2) *Il a CERTAINEMENT été MAL compris HIER*.

Ce fait distributionnel détermine l'auteur à distinguer un paradigme $Adv_1 = \{\text{toujours, encore, déjà, parfois, ...}\}$, dont les membres se placent après l'auxiliaire conjugué³, un autre $Adv_2 = \{\text{hier, demain, ici, là, partout, ...}\}$, dont les membres se placent, comme les compléments circonstanciels, après le participe passé, et $Adv_3 = \{\text{bien, mal, beaucoup, ...}\}$, dont les membres s'insèrent entre les deux participes passés des deux auxiliaires aux temps surcomposés (passif). L'ordre de succession est toujours $Adv_1 - Adv_3 - Adv_2$, qu'ils soient en séquence immédiate, comme dans (1), ou en séquence médiate, comme dans (2)⁴.

2. Si maintenant nous faisons intervenir la négation dans (1) et dans (2), on obtient :

(3) (a) *On ne le comprenait CERTAINEMENT pas MAL HIER*.

... (b) *Il n'a CERTAINEMENT pas été MAL compris HIER*,
où Adv_1 est placé, dans les deux cas, devant la seconde négation.

¹ Paris, 1967, pp. 188–190, 195–196, 352 sqq.

² *Op. cit.*, p. 394.

³ « Semblent avoir une certaine affinité avec le constituant Auxiliaire (et spécialement, sans doute, avec le constituant TPS) », *op. cit.*, p. 189.

⁴ Des règles de réécriture placeront ces trois catégories d'adverbes dans des constituants différents :

S Préd → Aux + SV (Circ)
SV → V (Adv_3) (SN)
Aux → TPS (Adv_1) (Parfait)
Circ → $\left\{ \begin{array}{l} \text{S Prép} \\ \text{Adv}_2 \end{array} \right\}$

(v. N. Ruwet, *op. cit.*, pp. 189–190, 196. C'est nous qui avons souligné Adv_{1-2-3}).

La presque totalité des auteurs semblent ignorer l'existence de cette particularité distributionnelle de certains adverbes par rapport à la négation. Ainsi, G. et R. Le Bidois se contentent de constater, à propos d'une phrase de Maupassant et d'une acception spéciale de *toujours*, que dans ces cas *seulement*, respectivement *toujours* se placent avant *pas*⁵. W.v. Wartburg et P. Zumthor se limitent à dire que *pas*, *plus* et *point* peuvent être renforcés par des adverbes de sens superlatif, mais ne donnent que *absolument* (et *du tout*, qui ne nous concerne pas ici)⁶ et ne parlent pas du phénomène Adv₁ aux §§ 282—283 traitant de la place de l'adverbe. Les auteurs de la *Grammaire Larousse du français contemporain*⁷, M. Grevisse⁸, R.-L. Wagner et J. Pinchon⁹, J. Dubois et Fr. Dubois-Charlier¹⁰ et d'autres ignorent complètement cette particularité des Adv₁. Nous trouvons en échange la contribution la plus substantielle au sujet qui nous préoccupe dans *La structure de la phrase négative en français contemporain* de T. Cristea¹¹.

3. Voici maintenant une liste des Adv₁ les plus fréquents :

(4) *absolument, alors, apparemment, assurément, bien sûr, cependant, certainement, certes, d'abord, d'ailleurs, décidément, déjà, donc, encore, effectivement, évidemment, franchement, heureusement, justement, malheureusement, même, naturellement, peut-être, pourtant, pratiquement, précisément, presque, probablement, quand même, sans doute, seulement, simplement, souvent, sûrement, surtout, toujours, tout de même, toutefois, vraiment, vraisemblablement, etc.*, ainsi que des locutions comme : *en tout cas, de toute façon, pour ainsi dire, etc.*

L'examen de ces adverbes amène plusieurs commentaires :

a) La plupart des Adv₁, ou en tout cas une bonne partie, se retrouvent parmi ceux que R.-L. Wagner et J. Pinchon appellent adverbes d'opinion, de certitude, d'approximation, de liaison¹²; que M. Grevisse appelle adverbes d'affirmation et de doute¹³. On les retrouve, dans la *Grammaire Larousse du français contemporain*, parmi les adverbes détachés, c'est-à-dire « les adverbes quand ils peuvent former une proposition »¹⁴. Chez les Le Bidois on en retrouve parmi les adverbes de « modalité » ou de « jugement » qui « ont ceci de commun que, placés au début de la phrase (parfois à la fin, et détachés), ils confèrent à l'ensemble de la proposition un sens spécial et prennent même la valeur d'une proposition accessoire ou incidente »¹⁵. Enfin, T. Cristea parle, dans le premier ouvrage cité.

⁵ *Syntaxe du français moderne*, Paris, 1968, § 976, respectivement § 1724.

⁶ *Précis de syntaxe du français contemporain*, Berne, 1958, § 56 bis.

⁷ Paris, 1964.

⁸ *Le Bon Usage*, Gembloux et Paris, 1961.

⁹ *Grammaire du français classique et moderne*, Paris, 1962.

¹⁰ *Éléments de linguistique française. Syntaxe*, Paris, 1970.

¹¹ Bucarest, 1971 (édité par la Société Roumaine de Linguistique Romane), pp. 72—75.

Les idées exposées ici sont reprises brièvement dans un livre ultérieur du même auteur : *Grammaire structurale du français contemporain*, Bucarest, [1979,] p. 422. L'auteur y traite les Adv₁ du point de vue de la cohésion entre verbe fini et *pas* et des possibilités d'insertion, mais sans référence à l'adverbe dans son ensemble.

¹² *Op. cit.*, §§ 496—497.

¹³ *Op. cit.*, §§ 867, 891.

¹⁴ § 631.

¹⁵ *Op. cit.*, § 975. Dans la note ils donnent une définition actuelle quoique vieille de plus de cent ans : celle de C. Ayer (*Grammaire comparée de la Langue française*, Paris, 1851).

d'« adverbe propositionnel » dont le sens est organisé « autour de l'axe de la certitude » et dans le second d' « adverbe de modalisation »¹⁶. Donc les Adv₁ reçoivent chez divers auteurs des descriptions sémantiques semblables et sont considérés comme des adverbes dont l'incidence va à toute la phrase qui les contient.

b) La place des Adv₁, dans la phrase est assez mobile. Ils peuvent être en tête, à l'intérieur ou à la fin de la phrase, séparés d'habitude par des pauses, marquées, d'habitude, par des virgules par écrit. Pourtant les virgules peuvent manquer, ce qui peut correspondre soit à une atténuation de la pause, dans un débit rapide par exemple, soit à une négligence :

- (5) (a) « Oh, *NATURELLEMENT*, je n'en suis pas absolument certain » (Butor).
 (b) « Le chauffeur, qui, *NATURELLEMENT* n'avait pas compris, a démarré immédiatement... » (Butor).
 (c) « Vous accompagnerez monsieur Revel à l'«Écroû», après lui avoir présenté ses nouveaux collègues, *NATURELLEMENT* » (Butor).
 (6) (a) « ...; *HEUREUSEMENT*, elle ne s'en doute pas encore... » (Butor).
 (b) « ...ce dîner chez les Bailey que j'ai *HEUREUSEMENT* consigné dans ces feuilles... » (Butor).
 (c) « ...il n'y a rien, *HEUREUSEMENT*, rien de grave... » (Butor).
 (7) (a) « *CERTES*, si Horace ne m'avait aiguillé vers cette maison, je ne serais pas en train d'écrire... » (Butor).
 (b) « ...j'aurais *CERTES* préféré que... » (Butor).
 (c) « C'est un livre curieux, *CERTES*, curieux... » (Butor).

etc.

Placés entre la forme verbale fléchie (verbe à un temps simple ou auxiliaire) et la seconde négation, les Adv₁ peuvent se trouver isolés par des pauses, ce qui, à nos yeux, constitue un prolongement de la construction propre à la phrase affirmative :

- (8) (a) « Il n'a, *SANS DOUTE*, pas fini de s'enflammer » (« Le Point »).
 (b) « La viande n'est, *TOUTEFOIS*, pas le produit animal le plus assimilable... » (« Le Nouvel Observateur »).
 (c) « Ce problème n'est, *BIEN SÛR*, pas particulier aux correspondances interlinguistiques... » (Le Ny).

Mais dans l'immense majorité des cas, et c'est là un fait essentiel, les Adv₁ sont intimement liés à la seconde négation qu'ils précèdent.

c) On vient de voir que la plupart des Adv₁ peuvent être facilement déplacés en tête de la phrase¹⁷. Dans cette position, certains d'entre eux peuvent être reliés à la phrase à laquelle ils sont incidents à l'aide de *que*: *apparemment, certainement, heureusement, peut-être, probablement, sans doute, naturellement, sûrement*; tous donnés par Le Bidois qui ajoutent *même*

¹⁶ *La structure...*, pp. 72-73, respectivement *Grammaire structurale...*, p. 422.

¹⁷ Cela ne semble pourtant pas possible pour *absolument* et *presque* (un examen plus attentif pourrait d'ailleurs révéler que ce ne sont pas des Adv₁).

dans l'usage populaire¹⁸. D'autres auteurs ne mentionnent que quelques-uns des adverbres ci-dessus, tout en laissant sous-entendre (*etc.*, points de suspension à la fin des énumérations) que la liste peut être allongée, ou bien ignorent le phénomène¹⁹. Enfin, J.-P. Sueur²⁰ se sert uniquement de cette particularité pour délimiter deux classes : les adverbres modaux (*peut-être, certainement, sans doute, vraisemblablement, probablement, sûrement, apparemment*) et les adverbres renforçatifs (*assurément, pour sûr, bien sûr, naturellement, évidemment*) qu'il distingue des premiers à l'aide d'un élément prosodique : dans les adverbres renforçatifs, la proposition introduite par *que* aurait une intonation exclamative.

Sans nier l'éventuel caractère exclamatif de certaines phrases introduites par *que*, nous pensons que les adverbres sont toujours des modaux et qu'ils sont toujours incidents à la phrase entière. De plus, l'inventaire de J.-P. Sueur nous paraît trop restreint et catégorique : s'il ajoute en plus par rapport aux Le Bidois *vraisemblablement, assurément, pour sûr, bien sûr, évidemment*, il oublie *heureusement* déjà cité par eux. Et que dire de :

- (9) « *Les trente-cinq heures? Suffocant! DÉJÀ QUE les quarante heures pénalisent les ouvriers qui veulent s'en sortir en bossant davantage* » (« *Le Nouvel Observateur* »),

qui laisse croire que, dans l'usage vivant, l'inventaire serait plutôt ouvert²¹.

Le Bidois, qui rapportent l'opinion de Tobler²² selon qui *que* serait la conjonction introduisant une complétive d'une principale incomplète, inclinent à y voir un *que* « cheville syntaxique »²³ servant à éviter l'inversion du sujet. Son rôle serait donc analogue dans les phrases (b) de :

- (10) (a) *Où vas-tu?*
 (b) *Où QUE tu vas?*
 (11) (a) *Peut-être es-tu médusé.*
 (b) *Peut-être QUE tu es médusé.*

Pourtant, l'existence de phrases comme :

- (12) (a) « *SÛR QU'É j'ai quelque chose de brûlé dans l'intérieur* » (France).
 (b) « *VRAI QU'il est difficile de s'arracher aux sommets que l'on a atteints* » (« *Le Point* »),

où *sûr* est l'équivalent de *sûrement* et de *bien sûr* (ce dernier dérivé, selon

¹⁸ *Op. cit.*, § 1670. Cet usage pourrait dériver d'une construction littéraire fréquente, par réanalyse: de *Je sais QU'il est venu et MEME QU'il l'a cherché* on passerait au type: « *Elle a souvent des petits sous trouvés, avec la date de naissance de votre copine Babou ou celle de votre copine Rozane — et MEME QUE ça porte bonheur* » (« *Le Point* »).

¹⁹ R.-L. Wagner et J. Pinchon, *op. cit.*, § 654 parlent des supports des conjonctives et mentionnent uniquement le verbe, le substantif et l'adjectif.

²⁰ *Quantificateurs et modalité*, in « *Langages* », 48, 1977, pp. 87—88.

²¹ On pourrait mentionner encore et surtout qui forment avec *que* une locution conjonctive :

(a) « *ENCORE QUE la révolte puisse fausser le caractère* » (Gide).

(b) « *SURTOUT QUE c'était gai de lire les journaux...* » (E. Triolet). Peut-être devrait-on y ajouter ainsi *que*. Et que dire de *non* et de *oui* dans :

(c) « *NON QU'elle ait constitué une surprise...* » (« *Le Point* »).

(d) « *Est-ce qu'on peut!...! Oh OUI QU'on peut!* » (B. Pinget).

²² *Op. cit.*, § 1668.

²³ *Ibidem* § 1669.

toutes les apparences, de cette acception de *sûr*) et *vrai* de *vraiment*, mais restent adjectifs qui n'imposent pas d'inversion, nous fait pencher pour l'explication de Tobler : *sûr* et *vrai* y sont une partie de la principale *il est sûr, il est vrai* et *sûrement* et *vraiment* en sont les équivalents²⁴. Ainsi, les Adv₁ en question sont-ils les équivalents, à l'intérieur de la proposition dictale, d'une principale modale²⁵.

4. De ce qui précède il se dégage, avec assez d'évidence, que les adverbés réunis dans le paradigme Adv₁ sur la base d'un critère distributionnel sont en fait des adverbés modalisateurs (ou subjectifs, d'opinion, de phrase, propositionnels, modaux).

Les adverbés modalisateurs sont, on le sait, incidents à toute la phrase qui les contient ou, du moins, la concernent toute²⁶. Mais les Adv₁, en phrase négative, sont le plus souvent incidents à la négation (cf. ci-dessus 3., b) *in fine*), et ce à tel point que si pour une raison ou une autre l'Adv₁ ou la seconde négation se déplace l'autre l'accompagne. Comparer (a), (b) et (c) de :

(13) (a) *Je te dis que je n'ai NATURELLEMENT PAS refusé.*

(b) *Je te dis n'avoir NATURELLEMENT PAS refusé.*

(c) **Je te dis ne PAS avoir NATURELLEMENT refusé,*
où, dans (b), *naturellement*, qui est long reste après l'infinitif et y attire *pas*.

(14) (a) *Il ne viendra VRAIMENT PAS.*

(b) *Je ne veux VRAIMENT PAS qu'il vienne.*

(c) *?Je veux qu'il ne vienne VRAIMENT PAS,*

où l'enchâssement de (a) dans une matrice avec déplacement de la négation²⁷ sur celle-ci entraîne le déplacement de *vraiment*.

Enfin, une proposition peut se réduire au terme incident et à son support, dans notre cas à l'Adv₁ et à la seconde négation :

(15) « ... tu n'aurais pas donné un *ouf*. CERTAINEMENT PAS! »
(Clavel)²⁸.

²⁴ Cf. aussi A. Meunier, *Modalités et communication*, in « Langue française », 21, 1974, p. 14.

²⁵ Nous mentionnons, sans vouloir faire de cela un argument, que le roumain aussi connaît la construction et que la conjonction *că* « que » n'y a jamais le rôle de « cheville syntaxique ». Le Bidois eux-mêmes citent le cas d'adverbés comme *à peine* qui sont reliés au reste de la phrase par *si* qui, lui non plus, n'évite jamais aucune inversion.

Ajoutons enfin *alors que, maintenant que*. *Que* y est habituellement considéré comme un adverbé relatif sans véritable valeur anaphorique (cf. Wartburg et Zumthor, *op. cit.*, § 209), tout comme dans *au temps QU'il était jeune* ou *les deux mois QU'il a vécu là*, etc. *Que* n'y serait-il pas plutôt le même qu'après *peut-être*, par exemple? D'autant plus que *alors* et *maintenant* se comportent comme des Adv₁ vis-à-vis de la négation puisque des phrases comme :

(a) *Tu ne viens. ALORS PAS?*

(b) *Je n'insiste MAINTENANT PLUS*

nous semblent être acceptables.

²⁶ On a aussi envisagé la possibilité qu'ils soient incidents au verbe déclaratif d'une matrice sous-jacente auprès duquel ils seraient des adverbés de manière (A. Meunier, *op. cit.*, p. 15).

²⁷ Cf. 5. ci-après et la note 33.

²⁸ Parfois l'union est si intime entre l'Adv₁ et la seconde négation qu'on ne voit pas comment on pourrait conserver le premier en supprimant la seconde : l'affirmative qui correspond à *il n'est toujours pas venu* n'est pas *il est toujours venu* où *toujours* a un autre sens et dont la négation est *il n'est jamais venu!* Sur le lien entre *même* et *pas*, le premier pouvant attirer le second devant *ne* (cf. : *Même pas lui n'est venu*), nous avons écrit ailleurs (*Adverbés modificateurs de paradigme*, in « Studia Universitatis « Babeş-Bolyai », 1981, fasciculus 1, p. 41).

Donc les adverbes modalisateurs sont incidents à toute la proposition — d'où leur mobilité à l'intérieur de celle-ci —, mais ils peuvent, dans une proposition négative, devenir incidents à la seconde négation, donc à un membre de la proposition. Il y a là un point à tirer au clair.

5. Nous partons d'une suggestion de R. Setrick²⁹, selon qui une phrase n'est ni affirmative, ni négative, mais le devient par un choix de l'énonciateur (l'impossibilité de choisir donnant la phrase interrogative (connexionnelle)). Ainsi, « on donne à l'affirmation-négation un statut second de modulation ». Nous formulerons l'hypothèse que l'affirmation-négation est un constituant de phrase, ce qui nous amène à modifier la formule donnée par J. Dubois et Fr. Dubois-Charlier du Const³⁰ :

$$(16) \text{ Const} \rightarrow \left\{ \begin{array}{l} \text{Affirm} \\ \text{Interr} \\ \text{Imp} \end{array} \right\} + (\text{Nég}) + (\text{Emph}) + (\text{Pass})$$

qui deviendra :

$$(17) \text{ Const} \rightarrow \left\{ \begin{array}{l} \text{Déclar} \\ \text{Interr} \\ \text{Imp} \end{array} \right\} + \left\{ \begin{array}{l} \text{Aff} \\ \text{Nég} \end{array} \right\} + (\text{Emph}) + (\text{Pass})$$

Si, maintenant, nous précisons que dans certaines conditions conversationnelles une phrase peut se réduire au seul constituant Aff ou Nég — sous la forme de OUI ou NON (PAS) — et que les modalités d'énonciation que sont Déclar, Interr et Imp peuvent être explicitées par une « phrase d'énonciation », il y aura les combinaisons suivantes des cinq éléments obligatoires du Const de (17) :

- (18) (a) *Je déclare que oui.* (b) *Je déclare que non.*
 (c) *Je demande si oui ou non.*
 (d) *J'ordonne que oui.* (e) *J'ordonne que non.*

On constate que l'interrogation connexionnelle (la nucléaire est une phrase à emphase obligatoire, ce qui, soit dit en passant, met en discussion le caractère facultatif de l'emphase dans (16) et (17) ci-dessus) représente une neutralisation de l'opposition Aff — Nég :

- (19) (a) *Vient-il? — OUI.*
 (b) *Ne vient-il pas? — SI,*

où OUI = SI = *Il vient.*

Notre hypothèse centrale sera que les Adv₁ sont incidents au constituant Aff ou Nég. Ceci expliquerait qu'on les retrouve, plus ou moins facilement, plus ou moins souvent, incidents à OUI et NON (PAS) qui constituent l'expression phonématique des phrases réduites à ces Const (cf. (15) ci-dessus)³¹. Aff étant normalement non-marqué, OUI peut être supprimé, ce qui a fait appeler certains Adv₁ adverbes d'affirmation (cf. 3., a) ci-dessus). En phrase affirmative explicite, l'affirmation est infuse,

²⁹ *Quelques problèmes posés par une description de surface de modalités en français*, in « Langue française » 12, 1971, p. 112.

³⁰ *Op. cit.*, ch. XIII.

³¹ Ceux qui sont reliés à la phrase par *que* le seront aussi à *oui* ou *non* (*pas*) : *bien sûr QU'il viendra — bien sûr QUE oui, peut-être QU'il n'est pas là — peut-être QUE non*, etc. Il arrive que la phrase suive en guise d'apposition OUI ou NON : « *Bien sûr QUE NON que je veux point mourir!* » (Céline).

n'a pas d'expression morphématique. Aussi l'Adv₁, peut-il s'y placer un peu partout ailleurs qu'aux places des Adv₂₊₃ (cf. (5) à (7)). Au contraire, la Nég est toujours marquée, ce qui explique que les Adv₁ puissent conserver la liberté de place qu'ils avaient dans les phrases affirmatives (plus fréquentes), par une sorte d'inertie (cf. (8), (22)–(23)), mais qu'ils soient surtout attirés par la seconde négation.

M. Grevisse constate que : « Il arrive que, par un déplacement curieux, des verbes tels que : *falloir, vouloir, devoir, aller*, etc. prennent la négation qui logiquement porte sur la proposition ou l'infinitif qui les accompagne... »³². Ainsi dans :

(20) (a) *Je voulais NE PAS lui faire mal.*

(b) *Je NE voulais PAS lui faire mal.*

(c) *Mon intention N'était PAS de lui faire mal*³³,

(b) a le sens que paraphrase (c), mais peut aussi être l'équivalent de (a) par déplacement de la négation.

Or, contrairement à ce que dit M. Grevisse, la négation étant un modalisateur de phrase, il est normal que dans les phrases à proposition modale explicite et distincte de la dictale — et c'est le cas des matrices bâties sur les verbes mentionnés, taxés souvent de (semi-) auxiliaires modaux — elle soit attirée par la proposition modale et par son verbe. Et si la négation reçoit l'incidence d'un Adv₁, les deux passent auprès du verbe modal (comme dans (14) (b) ci-dessus)³⁴.

6. W. v. Wartburg et P. Zumthor affirment que les adverbés de phrase sont ceux qui expriment un jugement de l'esprit, mais aussi ceux qui expriment le temps et le lieu³⁵. À un examen plus attentif, on peut, effectivement, ajouter aux Adv₁ de temps donnés sous (4) quelques autres :

(21) *alors, aujourd'hui, auparavant, bientôt, désormais, dorénavant, enfin, ensuite, longtemps, maintenant, parfois, etc.*

Le caractère d'adverbés de phrase est vérifié aussi par la possibilité qu'ont les adverbés de temps d'être détachés en tête de la phrase, et ce grâce à une certaine indépendance³⁶ que les adverbés de lieu n'ont pas. En effet, ces derniers non seulement ils ne peuvent précéder *pas*, mais le détachement en tête leur va mal. Enfin, à la différence des adverbés de jugement,

³² *Op. cit.*, § 890, Rem. 1. Cf. aussi W. v. Wartburg et P. Zumthor, *op. cit.*, § 83.

³³ Exemples pris à B. de Cornulier qui range parmi les verbes qui attirent la négation également *penser et sembler* (*Sur une règle de déplacement de négation*, in « Le Français moderne », 1, 1973, pp. 43–57).

³⁴ Il est permis d'envisager la solution inverse : quand les modalités, y compris la négation, se trouvent insérées dans la proposition dictale, elles y seraient arrivées par une « migration » de gauche à droite ou, plus exactement et d'un point de vue structural, de haut en bas. Ainsi dans :

(a) *Il a raison,*

la négation arrive par suppression d'une matrice modale du type : « *Il est faux que...* » :

(b) *Il est faux qu'il ait raison* ⇒ *Il n'a pas raison.*

t l'Adv₁ d'une « phrase d'énonciation » (A. Meunier, *op. cit.*, p. 15–16) comme :

(c) *Je dis FRANCHEMENT qu'il a raison* ⇒ *Il a FRANCHEMENT raison.*

Si négation et Adv₁ se retrouvent conjointement dans la proposition dictale de surface, il faut partir de phrases profondes analogues à :

(d) *Je dis FRANCHEMENT qu'il est FAUX qu'il ait raison* ⇒ *Il n'a FRANCHEMENT PAS raison.*

³⁵ *Op. cit.*, § 281.

³⁶ Cf. N. Ruwet, *op. cit.*, p. 394.

les adverbes de temps et lieu sont difficilement détachés vers la fin. Si, quand même, on persiste à considérer toutes ces catégories comme étant des adverbes de phrase, il faudra étudier en profondeur ce qui les unit et ce qui les oppose.

7. L'ordre séquentiel $Adv_1 + pas$ (ou autre seconde négation) se trouve parfois inversé :

(22) (a) « *N'avez-vous PAS TOUJOURS entretenu d'excellents rapports avec notre clientèle?* » (Céline).

(b) « *...une oraison...que ne savait PAS MÊME le talent* » (Vercors).

(c) « *L'Intendance n'avait PAS ENCORE été touchée...* » (Vercors).

(d) « *...la longue période d'inaction n'avait PAS PRÉCISÉMENT incité les cadres à agir de même* » (P. Carell),

etc.

Nous n'allons pas donner la liste complète des Adv_1 qui peuvent passer après *pas* sans aucune autre modification, mais signalerons que dans certains le changement d'ordre séquentiel s'accompagne de détachement (pauses, virgules) :

(23) (a) « *Ce n'est CERTES PAS le premier échec...* » (« Le Nouvel Observateur »).

(b) *Ce n'est PAS, CERTES, le premier échec.*

Dans d'autres cas les Adv_1 deviennent des Adv_2 (de manière)³⁷ :

(24) (a) *Il ne parle NATURELLEMENT PAS.*

(b) *Il ne parle PAS NATURELLEMENT,*

ce qui devient plus manifeste aux temps composés où l' Adv_2 de (b) passe après le participe passé :

(24') (a) *Il n'a NATURELLEMENT PAS parlé.*

(b) *Il n'a PAS parlé NATURELLEMENT.*

La question la plus délicate reste celle de savoir si les deux ordres séquentiels $Adv_1 + pas$ et $pas + Adv_1$ s'accompagnent (toujours) de modifications de sens (quand il ne s'agit bien sûr pas de changement d'incidence, comme dans (b) de (24) et (24')) et, si oui, comment on peut décrire ces différences de sens. Les auteurs n'ont presque pas abordé cette question (tout au plus trouve-t-on des indications sur *toujours*, *même*, *simplement*, *seulement*³⁸). Indépendamment de la réponse qui y sera donnée, nous pouvons déjà constater que l'« espace » compris entre l'auxiliaire et

³⁷ On pourrait avancer l'hypothèse que restent Adv_1 , même placés après *pas* les adverbes qui sont essentiellement et seulement modalisateurs et que deviennent (ou plutôt redeviennent) Adv_2 ceux qui n'étaient Adv_1 qu'accidentellement.

³⁸ Pour *toujours*, voir G. et R. Le Bidois, *op. cit.*, § 1724; pour *toujours*, *même* et *simplement*, voir T. Cristea, *La structure...*, pp. 74-75: si le contraste *toujours pas* vs *pas toujours* y est heureusement expliqué par l'opposition *continuité* vs *discontinuité*; celui de *même pas* vs *pas même* l'est moins (d'ailleurs certains sont enclins à n'y voir aucune différence de sens. Cf. J.-P. Colin, *Nouveau dictionnaire des difficultés du français*, Paris, 1970, p. 452) et celui de *simplement pas* vs *pas simplement* encore moins: en y mettant au passif l'exemple contenant *pas simplement* on constate que *simplement* y est Adv_3 ; pour *seulement*, voir la discussion dans I. Baciu, *op. cit.* sous la note 28 ci-dessus, pp. 42-43. Ajoutons que *toujours* est exceptionnel: placé après *pas* il est Adv_3 , mais ne passe pas obligatoirement après le participe des temps composés.

le participe passé des temps composés (le premier participe passé des temps surcomposés) n'est pas homogène du point de vue des qualités requises à un contexte diagnostique. L'introduction de *pas* dans cet espace le divise en deux parties :

a. devant *pas*, il forme un contexte diagnostique permettant d'identifier les Adv₁ ;

b. après *pas*, il forme un contexte ambigu³⁹.

Il s'ensuit que pour les adverbes se trouvant dans le contexte b. il faut ajouter des critères supplémentaires :

— s'ils peuvent passer devant *pas*, dans le contexte a., sans modification de leur sens et/ou de celui de la phrase ce sont des Adv₁ ;

— si, aux temps surcomposés, ils passent entre les deux participes passés ce sont des Adv₃ ;

— s'ils peuvent passer après le ou les participes passés sans modification de leur sens et/ou de celui de la phrase ce sont des Adv₂.

8. Nous avons sciemment omis de parler d'une série d'aspects qui auraient demandé des développements dépassant les limites que nous nous étions imposées et des investigations que nous n'avons pas menées à bout, tels que :

a) les rapports entre Adv₁ et emphase : ils ne peuvent pas être clivés (**C'EST peut-être QUE tu partiras*), mais peuvent accompagner un syntagme clivé (*C'EST peut-être demain QUE tu partiras*), ils peuvent précéder le syntagme clivé, alors que celui-ci se place normalement en tête de la phrase (*Peut-être EST-CE toi QUI partiras*), etc.

b) la possibilité d'employer les Adv₁ dans les enchâssées et leurs difficultés d'accompagner la seconde négation d'un infinitif (?*J'ai essayé de ne CERTES PAS le vexer*), ce qui serait à rapprocher de ce qui est dit sous la note 41 ci-après ;

c) la difficulté des Adv₁ de recevoir l'incidence d'un adverbe intensif (cf. pourtant : « ...elle n'est BIEN SOUVENT PAS sortie du tiroir... », « Le Nouvel Observateur ») ;

d) la possibilité d'avoir des séquences de plusieurs Adv₁ (cf. : « ...ça ne sera PEUT-ÊTRE TOUT DE MÊME PAS tout à fait aussi moche... », Butor ; « Il n'aura DONC MÊME PAS besoin... », « Le Point ») ;

e) la facilité, qui semble leur être propre, avec laquelle ils peuvent disloquer une locution prépositionnelle ou conjonctive (« ...afin DU MOINS de ne pas laisser... », Butor ; « ...depuis SURTOUT que j'en étais certain, ... », *ibidem*) ;

f) l'inventaire donné sous (4) et (21) n'est pas complet et nous nous demandons s'il peut l'être (cf. : « ...elle n'apprécie VISIBLEMENT PAS les "folies" de sa fille... », « Elle ») ;

g) nous avons pris *pas* comme prototype de la seconde négation. Or il y en a d'autres qui reçoivent l'incidence des Adv₁ (cf. : « ...nous n'y reviendrons CERTAINEMENT JAMAIS », A. Fournier) et dont certaines entraînent des restrictions topiques : celles qui sont plus mobiles ne peuvent pas toujours être suivies, surtout à droite du verbe, par les Adv₁ qui semblent être attachés à la forme verbale fléchie également (cf. :

³⁹ Ceci est vrai des périphrases où l'auxiliaire est *aller* et *venir* suivi de l'infinitif à la place du (premier) participe passé (futur proche et passé récent) et, peut-être, de toute séquence verbe fini + infinitif.

«... Valéry n'est SANS DOUTE venu QUE pour faire plaisir à Paul Desjardins», Malraux), ou des incompatibilités sémantiques: *plus* refuse encore, *jamais*, refuse déjà et d'abord, *jamais* et rien refusent même, etc.

En guise de conclusion, nous retenons que:

h) les Adv₃ sont, à un examen attentif, de même nature que les adverbes intensifs qui précèdent toujours un adjectif ou un adverbe. Ils accompagnent le lexème contenant le radical du verbe. Si le radical est combiné avec le participe passé (forme adjectivale du verbe!), et dans une moindre mesure s'il est à l'infinitif, l'Adv₃, tout comme les intensifs, précède le participe du verbe à conjuguer (et donc suit celui de l'auxiliaire des temps surcomposés);

i) les Adv₁ sont des adverbes modalisateurs (nous n'allons pas trancher ici la question de savoir si entre les deux paradigmes il y a coïncidence, partielle ou totale, ou inclusion des Adv₁ dans les adverbes modalisateurs);

j) on met parfois en doute le caractère linguistique des modalités d'énoncé⁴⁰ dont les Adv₁ sont l'un des moyens d'expression. Nous croyons avoir mis, dans ce qui précède, en évidence quelques manifestations linguistiques, formelles, propres à ces adverbes:

— l'existence d'un contexte spécifique aux adverbes modalisateurs Adv₁;

— l'incidence des Adv₁ est totalement différente de celles des autres adverbes: ils sont incidents au Const Aff—Nég, ce qui explique l'affinité entre adverbes modalisateurs et seconde négation ainsi que la mobilité dans la phrase affirmative;

— l'affinité qui existe entre le verbe modal (du modus), d'un côté, et la négation et les Adv₁ de la phrase entière, d'un autre côté: on peut même parler d'une tendance à concentrer les modalisateurs dans le modus⁴¹.

k) ce que N. Ruwet appelait provisoirement Adv₁₋₂₋₃ pourrait s'appeler respectivement adverbes modalisateurs, adverbes circonstanciels et adverbes intensifs.

ADVERBELE MODALIZATOARE ȘI NEGAȚIA ÎN FRANCEZĂ

(Rezumat)

Articolul tratează despre ceea ce manualele numesc adverbe de opinie, de certitudine, de afirmație, de îndoială etc. și degajă o particularitate distribuțională a acestora: posibilitatea de a le insera, într-o frază negativă în fața celei de a doua negații de care sint strins legate. Acest ultim fapt duce la formularea ipotezei că în structura adică o propoziție nu este nici afirmativă, nici negativă și că Afirmația — Negația este un constituent de frază care primește incidența adverbilor modalizatoare. Așa s-ar explica în fraza negativă, marcată formal prin prezența morfemelor de negație; afinitatea dintre adverbele modalizatoare și aceste morfeme, iar în fraza afirmativă, nemarcată formal, fără morfem specializat și localizat al afirmației, libertatea de deplasare a adverbilor modalizatoare.

Mars 1982

Universitățile « Babeș-Bolyai »
Facultății de filologie
31, rue Horea, Cluj-Napoca

⁴⁰ A. Meunier, *op. cit.*, p. 18.

⁴¹ D'une façon plus générale, si l'on prend en considération les modalités d'énonciation aussi, il y aurait une tendance à concentrer les modalités dans la principale.

CONTRADICTIO IN PRINCIPIIS

DE

IOAN PĂTRUȚ

1. Într-un recent articol, Elena Toma distinge trei categorii de sufixe verbale în limba română: *gramaticale*, *lexicale* („propriu-zis derivate”) și *lexico-gramaticale*¹ (cu adaosul, între paranteze, referitor la cele din urmă:), „caracteristici ale conjugării: -a și -i (-î), cărora li se contestă, uneori, calitatea de sufixe derivate”².

2. Categoria sufixelor „lexico-gramaticale” nu reprezintă o noutate; teza, formulată nu atât de categoric, se găsește și în *Gramatica limbii române* a Academiei: „În sfârșit derivarea se împletește cu morfologia în afixele care au în același timp valoare lexicală (de formare a unor cuvinte noi) și morfologică (de marcare a unor forme gramaticale): vocala caracteristică a conjugării la verbele derivate ca *depozita*, *netezi* are dubla valoare de sufix lexical și morfologic”³.

3. Consider că o asemenea analiză nu poate fi trecută cu vederea, deoarece are implicații serioase în structura limbii române, ci trebuie încadrată printre altele probleme similare, care, în cele ce urmează, vor fi debătute.

4. Menționez că în prezenta discuție mă voi referi, mai ales, la *Gram. rom.*² (uneori și la ediția I), precum și la *Dicționarul limbii române* al Academiei (DLR), ca opere destinate a fi surse de referință de prim rang.

Precizez că voi ține seama de constatările și concluziile mele anterioare⁴, dintre care e necesar să reproduc una: toate substantivele și adjectivele românești (de orice origine) au teme⁵ consonantice, fapt din care rezultă, implicit, că toate sufixele substantivele și adjectivele se termină în consoană⁶ — și să aduc completări alteia: întrucât verbele derivate se

¹ Elena Toma, *Mică enciclopedie a limbii române*, în „Limbă și literatură”, vol. III, 1980, p. 401.

² Idem, *ibidem*.

³ Vol. I, ediția a II-a, București, 1963 (în continuare: *Gram. rom.*²), p. 21.

⁴ Cuprinse, aproape toate, în lucrarea *Studii de limbă română și slavistică*; Cluj, 1974, în secțiunea *Structura morfologică a limbii române*, p. 11—87.

⁵ Pentru denumirea segmentului obținut prin eliminarea desinențelor cazuale sau personale utilizez termenul *temă*. Consider impropriu termenul „radical” (cu sens vag, neprecis) și, de asemenea, „rădăcină” (utilizat adesea și în *Gram. rom.*¹ și ²), greșit și din cauză că exclude prefixele și sufixele lexicale. El nu este adecvat și indicat nici în cazurile cind tema coincide cu rădăcina (*cal-*, *ctnt-*).

⁶ I. Pătruț, *op. cit.*, p. 52—53.

incadrează în conjugările I și a IV-a, care au o singură temă de bază⁷, terminată în consoană, reiese că și sufixele verbale (lexicale, bineînțeles) se termină toate în consoană⁸.

5. Cuvîntul (am în vedere așa-numitul cuvînt „autonom” sau „principal”, germ. „selbständiges Wort”, rus. „znamenatel'noe slovo”), unitate în angrenajul procesului de comunicare, reprezintă, totodată, un ansamblu de forme, încărcate cu semne, indici proprii categoriilor gramaticale (gen, număr, mod, timp etc.). Aceste semne, indici, în mod firesc și obligatoriu nu pot apărea și nu apar în tema derivatele: tema derivatelelor se „degramaticalizează”, se lexicalizează, fenomen necesar și întru totul explicabil; de exemplu: dintr-un verb (*încrucșișă*), care poartă semne caracteristice categoriilor gramaticale proprii (diateză, mod, timp, persoană) se detașează tema de bază (*încrucșiș-*), din care se formează un substantiv (*încrucșișătură*), care nu posedă asemenea categorii. Adică, temele degramaticalizate, în procesul derivației, prin sufixare (în cazul de față), sînt supuse flexiunii și investite cu semnele caracteristice-formelor noi, determinate de funcțiunile (morfologice, sintactice etc.) elementului nou; în cazul dat: substantivul obținut din temă verbală va fi investit cu semnele caracteristice formei și funcțiunii lui (gen, caz etc.).

6. Prin urmare, nu poate fi acceptată structura participiului așa cum e prezentată în *Gram. rom.*², unde se afirmă că modul participiu se obține din tema perfectului la care se adaugă „sufixul participial -t” (vol. I, p. 267)⁹, cu observația că la „verbele de conjugarea a III-a care au perfectul simplu format cu -se- [...] sufixul participiului este -s” (*ibidem*). Dintre cusururile regulii reproduse, remarc aici pe cel mai grav: -s din participiul verbelor menționate nu este sufix, căci, dacă ar fi, el (ca morfem modal) nu ar apărea în derivatele formate din tema participiului (cf. *prîns-ur-ă*, *strîns-ur-ă*)¹⁰.

7. Derivatele se formează deci nu din cuvinte, ci din teme. Prin urmare, indicarea cuvîntului întreg în etimologii (cum se obișnuiește în DLR, dar și în alte dicționare, românești sau ale altor limbi) nu este un procedeu exact, avînd în vedere că tema reprezintă un segment al cuvîntului. S-ar putea spune deci că procedeul (practicat și „impus” de tradiția lexicografică) ar fi admisibil numai cu condiția ca această „convenție” mutuală — să-i zicem tradițională și comodă — să implice (iarăși mutual) realitatea schițată mai sus. Din păcate, procedeul în cauză, conjugat cu obsesia formei-tip (vezi *infra*), a avut și are consecințe nefaste.

⁷ Deoarece la verbele de conjugarea I și a IV-a, ca, de altfel, și la cele de a II-a și la o parte din cele de conjugarea a III-a (de tipul *a cere*), întreaga flexiune se bazează pe o singură temă (vezi I. Pătruț, *op. cit.*, p. 53 seq.), aceasta poate fi numită „de bază”, termen utilizat și în *Gram. rom.*², vol. I, p. 248 etc.

⁸ De exemplu: -ăi- (*morm-ăi-i*, *sfor-ăi-i*), -i- (*biz-i-i*, *sfl-i-i*), -u- (*încerc-u-i*, *preț-u-i*), -is- (*buch-is-i*).

⁹ Regula această contravine constatării: „Verbele regulate de conjugările I și a IV-a au în românește o singură temă flexionară de bază, de la care se formează toate modurile și timpurile” (*ibidem*, p. 248). Am arătat că aceeași structură o au și verbele de conjugarea a II-a și, cu excepția celor de tipul *a zice*, *a frige*, de a III-a (vezi *supra*).

¹⁰ Să neglijăm formele (cerute de regula reprodusă) *arsēs, *prînses. Derivatele de tipul *prînsură* dovedesc că sufixul a avut și ara forma -ur-, moștenit din latină, odată cu forme ca *arsura*, *factura*, *unctura* > *arsură*, *făptură*, *untură*. Moștenit din latină este și procedeul derivării din tema participiului.

8. Cred necesară încă o precizare. Sufixele au poziție internă (chiar în cazul cînd urmează desinența zero, ținînd seama de toate formele derivatului: *băieț-aș*, *băieț-aș-ului* etc.). Precizarea respectivă (care implică și notarea adecvată *-ic-*, *-iț-*, *-uc-*, *-is-*) înlătură, și numai ea, includeerea desinenței sau a sufixului morfologic în sufixul lexical (ca în practica obișnuită: *-ică*, *-iță*, *-ucă*, *-isi* etc.); procedeul acesta, considerat „normal”, contravine unuia dintre principiile indicate mai sus¹¹.

9. În urma observațiilor anterioare, voi aduce exemple de încălcări ale analizei reale a structurii limbii române, exemple care nu reprezintă cazuri izolate, ci vizează sistemul gramatical și derivațional.

a. Derivatele, numeroase, ca *măscăritură* (*miorlăitură*, *obrintitură*, *opintitură*, *opritură*, *răcitură*, *răcnitură*), *omoritură* sînt explicate după modelul: *măscări*, respectiv *omori* + suf. *-tură* (DLR, s.v.). Carențele etimologiilor sînt de principiu și de formă: este inclus în derivat sufixul infinitivului, *-i/-î*, și desinența *-ă* în sufixul lexical; deci derivatele provin din temele *măscăr-*, *omor-*, iar sufixele au forma *-itur-*, *-itur-* (nu *-tură*).

b. La unele derivate de acest fel intervine în etimologie o modificare: *-i-* din sufix apare între paranteze; astfel, la *ocolitură*: „*ocoli* + suf. *-(i)tură*” (DLR, s.v.). Procedeul e neinspirat, căci îl lasă pe cel care consultă dicționarul să opteze, la un cuvînt dat, pentru forma sufixului.

c. Derivatele de felul lui *măsurătură* (*mirătură*, *mișcătură*, *răsturnătură*, *răsufălătură*, *răsunătură* etc.) sînt explicate după modelul: „*măsura* + suf. *-(ă)tură*” (DLR, s.v.). Sufixul este însă *-ătur-* (nu *-tură*, nici *-ătură*), adăugat la tema *măsur-* (*mir-* etc.). Forma sufixului este confirmată și de derivatele din teme de la verbe de conjugarea a II-a și a III-a: *căz-ătur-ă*, *zăc-ătur-ă*, *băt-ătur-ă*, *făc-ătur-ă* etc., ca și de cele provenite din tema participiului: *împuns-ătur-ă*, *mulș-ătur-ă* etc.

d. Deficiențe similare celor semnalate apar și la derivate de felul lui *mărginitor* (*măritor*, *mărturisitor*, *mirositor*, *opintitor*), *omoritor*, *mișcător* (*mulgător*, *mușcător*, *răbdător* etc.), explicate astfel: *mărgini* + suf. *-tor*, *opinti* + suf. *-(i)tor*, *omori* + suf. *-tor*, *mișca* + suf. *-(ă)tor*, *răbda* + suf. *-tor* etc. (DLR, s.v.). Sufixele însă au forma *-itor-*, *-itor-*, *-ător-*, adăugate la temele *mărgin-*, *opint-*, *omor-*, *mișc-*, *răbd-* etc.

10. Nu mi-am propus să înregistrez aici inadvertențele asemănătoare care apar și în alte categorii de derivate; am analizat asemenea cazuri și în studiile mele anterioare¹². Cred că exemplele de mai sus (inclusiv cele semnalate în note) constituie suficiente dovezi pentru reactualizarea (de fapt, este totdeauna actuală) problemei în discuție.

11. Pe lângă insuficienta atenție acordată structurii morfologice a cuvintelor, analizele inacceptabile ca cele semnalate sînt generate și de alte cauze.

¹¹ E surprinzătoare, pe drept cuvînt, „vitalitatea” acestui procedeu, care se dovedește subred la o simplă analiză formală: sufixele lexicele, prin funcțiunea lor, trebuie să fie prezente, sub aceeași formă (supunîndu-se, natural, alternanțelor fonetice caracteristice limbii respective), în întreaga paradigmă a derivatului precum și în tema (și formele) derivatelor următoare. Evident că formele *măm-uc-ăi* (gen. sg.), *mămuc-uț-e* (pl.); *buch-is-esc*, *buch-is-eam*, *buchis-eală* dovedesc că *mămucă* și *buchisi* sînt formate din temele *măm-*, *buch-* (cf. *buche*) + suf. *-uc-*, *-is-*.

¹² Vezi I. Pătruț, *op. cit.*, p. 13—21, 30—31, 53—61 etc.

12. Una dintre ele rezidă în nerespectarea aplicării exclusiv a principiilor lingvisticii sincronice; în efectuarea analizei materialului românesc actual, se utilizează uneori măsuri cerute de structura formelor corespunzătoare din limba latină¹³.

13. O altă cauză: neglijarea statutului sufixelor (gramaticale și lexicale) și, de asemenea, al desinențelor.

a. Întrucît sufixul gramatical la verbe este o marcă a modului, timpului, el, bineînțeles, se exclude din tema derivatului (vezi *supra*). Adaug, ca exemplu, discuția referitoare la derivatele cu „sufixul *-ință*” (recte: *-inț-*). În legătură cu structura lui *dorință*, despre care G.C. Rusu afirmă că „nu derivă de la substantivul *dor*, ca să putem vorbi de «rădăcină monosilabică» în cazul său, ci de la verbul *dori*, evident polisilabic (cf. DEX, p. 278)”¹⁴, Flora Șuteu, spre a justifica forma și grafia *dorință* [nu *dorința*], aduce în sprijin, în primul rînd, un argument de natură semantică¹⁵ și numai după aceea de ordin formal¹⁶; deși hotărîtor, irevocabil este acesta din urmă (*-i* din *dori*, ca sufix gramatical, nu poate face parte din tema derivatului; vezi *supra*).

b. Structura sufixelor lexicale (substantivale, adjectivale și verbale), precizată mai sus (toate sînt terminate în consoană), exclude, chiar numai ea, încadrarea desinențelor în sufix; dar ele se exclud și prin funcțiunea lor, de indici ai cazurilor sau persoanelor. Dealtfel, includerea, tradițională, a desinențelor în sufixe are și o altă explicație (vezi *infra*).

Inadvertența încadrării desinențelor în teme își găsește, de asemenea, acoperire în *Gram. rom.*²: „Diminutivele *boișori*, *căișori*, *căiuți* arată clar că derivă direct de la formele de plural *boi* și *cai* (față de *bou* și *cal*), a căror desinență de plural o preiau în baza lor de derivare” (vol. I, p. 20). Dar temele substantivelor respective nu sînt *bo-*, *ca-*¹⁷, ci *boi-*/*boiș-*, *cal-*/*caiș-*, cum apar și în derivate: *boulean*/*boișori* (= *bouulean*/*boișori*), *caluț*/*căișori* (= *căișori*), *căiuți*¹⁸. Prin urmare, formele acestea, greșit analizate, nu sînt adecvate pentru teza (inacceptabilă) susținută. Însă exemple clare de includere a desinenței în temă se găsesc oricîte în lucrările de lingvistică (cf. *mătășărie*, *mătășos*, *mătăsucă* explicate din *mătase* + suf. *-ărie*, *-os*, *-ucă* în DLR, s.v.)¹⁹.

14. O altă cauză, cu amprentă tradițională (s-ar putea adăuga: și „generală”, dat fiind că se constată și în alte limbi) este obsesia formei-

¹³ Vezi idem, *ibidem*, p. 60—61.

¹⁴ G. C. Rusu, *Iarăși despre scrierea derivatelor cu -ință*, în LR, XXVIII, 1979, nr. 6, p. 653—654.

¹⁵ „Este drept că derivatele în *-ință* provin de la verbe, dar structura silabică a radicalului (= rădăcinii) trebuie judecată după ceea ce chiar G. C. Rusu numește «ultima unitate păstrătoare de sens lexical»” (Flora Șuteu, *Cu privire la delimitarea rădăcinii derivatelor cu -ință*, în LR, XXIX, 1980, nr. 1, p. 72).

¹⁶ „Pentru derivarea substantivelor de la verbe cu ajutorul sufixului *-ință*, acesta se adaugă la rădăcina sau la tema verbelor respective, înlocuind deci sufixul verbal de infinitiv” (idem, *ibidem*, p. 74).

Despre sufixul *-inț-*, vezi I. Pătruț, *op. cit.*, p. 31.

¹⁷ Substantivul *bou* este defectuos analizat și în continuare (*ibidem*, p. 67); vezi I. Pătruț, *op. cit.*, p. 41 seq.

¹⁸ Vezi I. Pătruț, *ibidem*, p. 19.

¹⁹ Vezi idem, *ibidem*, p. 14 seq.

tip²⁰, utilizată abuziv și derutant în explicarea originii cuvintelor; nominativul singular și infinitivul (mă refer la limba română) sînt considerate forme dominante, de la care și spre care pornesc etimologiile. De aceea *omănoc, omănoi, omănaș/omenaș, omenesc, omeneste, omenet, omeni, omenie, omenime, omenos* sînt explicate: „Din *omen-* (tema veche a lui *om*)” (DLR, s.v.); în schimb *omuleț, omușor, omuț* sînt formate din *om*, fără nici o altă indicație (*ibidem*, s.v.). De ce? Evident, pentru că tema acestora din urmă se leagă de singular, iar *omen-* de pluralul substantivului. Dar temele *om-* și *omen-* sînt, amîndouă, tot atît de vechi, pe cît și de actuale²¹.

Se pune întrebarea: de ce apar „privilegiate” sufixele infinitivului *-a* și *-i (-î)*, cărora li se atribuie, de către unii lingviști, și calitatea de „sufixe lexicale”, numite și „lexico-gramaticale” (vezi *supra*), și nu sînt tratate la fel, de exemplu, și sufixele participiului? Cred că din același motiv: infinitivul este formă-tip. Dar sufixele infinitivului nu se comportă prin nimic altfel decît celelalte sufixe gramaticale. Sîntem îndreptățiți să ne întrebăm: de ce ele, dacă sînt (și) „sufixe lexicale”, nu apar în tema derivatelor? Răspunsul este, cred, unul singur: în termenul de sufix „lexico-gramatical” sînt cumulate, pe planul lingvisticii sincronice, funcțiuni net contradictorii.

15. Și grafia își are partea ei în inadvertențe ca cele semnalate, căci scrierea românească, nu numai din trecut, ci și cea actuală, trebuie și interpretată, ca normele ortografice să fie puse de acord cu cele morfo-derivaționale²².

Notă. Articolul de față este o variantă a comunicării mele *Sincronie și diacronie în flexiune și derivație*, prezentată, în 23 octombrie 1981, la Sesiunea științifică a Universității „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca.

CONTRADICTION IN PRINCIPIIS

(Résumé)

L'article comprend des contributions à la structure morphologique du roumain. L'auteur constate une série d'inadvertances dans l'analyse des formes grammaticales, ainsi que dans les étymologies; il montre les principales causes qui ont déterminé des résultats en « contradiction » avec les principes de la morphologie et de la dérivation roumaines.

Martie 1982

Institutul de lingvistică și istorie literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21

²⁰ Vezi *idem, ibidem*.

²¹ Despre teme detașate din forme de plural, vezi I. Pătruț, *Contribuții la studiul derivării românești*, în *Omagiu lui Alexandru Rosetti*, București, 1965, p. 681—682; *idem, Studii...*, p. 16 seq.

²² Astfel, de exemplu, *-i* din forma infinitivului este mono- sau bivalent, adică la unele verbe el marchează sufixul modal (*auz-i, ven-i*), la altele el reprezintă pe *-i-*, fonemul final al temei + *-i* sufixul infinitivului (*chibzui, dăruî, prețui; bizî; plescăi = chibzuî-i, dăruî-i, prețuî-i; bizî-i; plescăi-i*; cf. [bisilabice] *chibzui, dăruî, prețui; bizî; plescăi* (ind. prez.); cf. și alte forme omografe: (monosilabice) *clei, croi, roi* (subst.) — (bisilabice) *clei-i, croi-i, roi-i* (vb.); (bisilabice) *altoi, gunoi, polei* (subst.) — (trisilabice) *altoi-i, gunoi-i, polei-i* (vb.).

Despre forme similare de grafie și structură morfologică, vezi I. Pătruț, *Studii...*, p. 27—40 etc.

RAGILĂ. CONTRIBUȚII ETIMOLOGICE ȘI LEXICALE

DE

ELENA COMȘULEA

Cuvîntul *ragilă* denumește un instrument format dintr-o scîndură în care sînt înfipti dinți de fier și prin care se trage cînepa sau inul melițat pentru ca fibrele să se cîurețe de pudzerii și de cîlți (DLR).

În principalele dicționare românești, el este considerat termen literar, din moment ce nu poartă nici o indicație care să marcheze vreo limitare a circulației în timp (învechit) sau în spațiu (popular, regional). La o cercetare atentă a lucrărilor care, de-a lungul anilor, au înregistrat material lexical dialectal¹, se constată că *ragilă* nu este întrebuintat pe tot teritoriul dacoromân. Cu această semnificație se utilizează *drîglu* în Banat, *hrebăn* în jumătatea vestică a Maramureșului, *gre(a)băn* în Crișana, *hehelă*, *hecelă* în cea mai mare parte a Transilvaniei, *darac* în Oltenia, Muntenia, Dobrogea (denumind un obiect deosebit ca formă, nu și ca funcție) și alte cîteva cuvinte cu o circulație foarte restrînsă. *Ragilă* este cunoscut în două arii, una cuprinzînd sud-estul Maramureșului, nord-estul Transilvaniei (jud. Bistrița-Năsăud, Mureș, Harghita), Bucovina, Moldova și o altă arie sudică, mai mică, mai puțin compactă în sud-estul Transilvaniei, nord-estul Munteniei și cîteva localități din sudul Moldovei (NALR 624, 669, 670), populată intens cu români transilvăneni². În forma *ragilă* (*raghilă*), termenul a fost notat și în Dobrogea (ALR II 682, NALR 878, 883), unde este adus de populația venită din alte provincii.

În ce privește originea cuvîntului, dicționarele românești îl apropie de germ. *Raffel*, la care DLR, de exemplu, trimite cu cf. Ne oprim asupra acestei chestiuni în primul rînd pentru că etimonul german nu a fost

¹ Materialul dialectal a fost extras din: CHEST. III „Firul” al Muzeului limbii române, întrebările 40—46; ALR II, s. n., vol. I, h. 260, 261; ALRM II, s. n., vol. I, h. 170; ALRR — Mar., vol. II, h. 501, 502, 504; NALR — Ol., vol. III, h. 499, MN, p. 233, planșa 86; caietele de anchetă pentru NALR — Ban., Mold., Munt., Trans., întrebările [1233], [1234], [1236], [1237]. Pentru lucrările la care facem referiri, folosim siglele din *Dicționarul limbii române* (DLR), serie nouă, tom. VI, București, 1965. Lista localităților anchetate pentru NALR — Mold., Munt., și Trans. se găsește la Zamfira Mihail, *Terminologia portului popular românesc în perspectivă etnolingvistică comparată sud-est europeană*, București, 1978, p. 196 — 208, iar lista localităților anchetate pentru CHEST., la Elena Comșulea, *Din terminologia firului: cînepă, haldan, pobirc*, în CL, XIII, 1968, p. 73—76.

² Ion-Horia Birleanu, *Consecințe lingvistice ale mișcărilor de populație românească din Transilvania în Moldova și Bucovina*, în „Anuar de lingvistică și istorie literară”, Iași, XXV, 1976, p. 133—142. Vezi și I. Coteanu, *Elemente de dialectologie a limbii române*, București, 1961, p. 42—57, 75, 83; Gr. Rusu, *Grajiuri de tranziție. În legătură cu poziția graiului vrîncean în cadrul dacoromânei*, în CL, VI, 1961, nr. 1, p. 82—94; Teofil Teaha, *Graiul de la Vama Buzăului. Considerații asupra unei zone de interferență a graiurilor*, în LR, XI, 1961, nr. 1, p. 95—106.

susținut cu certitudine³ și în al doilea rând pentru că am putea inclina a crede că *ragilă* este un împrumut din limbile slave care cunosc termeni corespunzători, mai ales că din slavă am preluat elemente și pentru domeniul prelucrării plantelor textile.

Verbele germane *raffeln*, *riffeln*, avind și sensul „a dărăci”, și substantivele corespunzătoare *Raffel*, *Riffel* constituie puncte de plecare pentru o serie de termeni din limbile slave⁴ — ucr. *rafa*, *rjafa*, *rafaty*, *rjafaty*⁵, pol. *raf*, *rafal*, *rafła*, *raflować*, slov. *rafáč*, *rafat'*, *rafadlo* (popular *rafalo*), ser. *rihlati*, *rihalo* — și din limbile sau dialectele romanice⁶ — fr. *rifler*, obwald. *reflá*, *riflá*, n. prov. *riflá*, it. *rebbio*, comasc. *repya*, trient. *rebya*, sp. *rejo*, cărora considerăm că li se poate adăuga rom. *ragilă*.

Din punct de vedere semantic, explicația din germană nu întîmpină dificultăți, *ragilă* alăturindu-se celorlalte împrumuturi din această limbă, care, se știe, aparțin, în majoritate, culturii materiale; sînt bine reprezentați termenii care denumesc meserii, unelte, obiecte casnice, articole de comerț etc., elemente care indică o înnoire, o perfecționare a vechilor procedee și instrumente de muncă. *Ragila* este și ea o unealtă menită să îmbunătățească procesul prelucrării fibrelor textile, prin ea introducîndu-se o nouă operație între melițat și pieptănat, care, dacă avem în vedere denumirile lor (una de origine latină și alta din fondul vechi slav), sînt mai vechi.

Sub aspect fonetic, trecerea de la germ. *Raffel* la rom. *ragilă* pare mai greu de explicat. Încercăm mai întîi să distingem variantele fonetice și lexicale, pe care le are cuvîntul în graiurile limbii române, deoarece cu ajutorul lor putem mai ușor demonstra ceea ce ne-am propus.

Dicționarele noastre mai vechi sau mai noi îl menționează sub diferite forme-titlu: *ragilă* (DDRF, ȘAINEANU, CADE, DL, DM, CIORANESCU, DLR, DEX), *raghilă* (SCRIBAN, D.) *ravilă* (GHETIE, R.M.; CIHAC, II, 310; TDRG), iar în BARCIANU și ALEXI, W., două dicționare bilingve, apar cuvinte luate separat, în primul *ragilă* și *ravilă*, iar în al doilea *ragilă* și *răvilă*. La fel, în lucrările etnografice, și ele importante pentru bogatul material lexical pe care-l conțin, cuvîntul este notat cu forme variate, care redau pronunțarea dialectală: *raghilă* ca primă formă, dar și *ragilă*, *ragelă* (PĂMFILE, I.C.), *ragilă* — Muntenia, *raghilă* — Moldova, *rahel* — Prahova (DAMÉ, T.), vb. *răghilă* (I. Vlăduțiu, *Etnografia românească*, București, 1973), *raghilă* (Focșa Mariela, *Tehnici tradiționale pentru prelucrarea cînepii*, în „Cibinium”, 1967 — 1968, p. 141 — 152). Scriitorii (moldoveni) în operele cărora se întîlnește

³ Vezi Vasile Arvinte, *Die deutschen Entlehnungen in den rumänischen Mundarten*, Berlin, 1971, p. 160.

⁴ Vezi mai ales Eugen Źelechowski și Sophron Niedzieleski, *Rutenisch-deutsches Wörterbuch*, Lvov—Lemberg, 1886; Barbara Falińska, *Polskie słownictwo tkackie na tle słowiańskim*, tom. I, Varșovia, 1974; *Slovník slovenského jazyka*, vol. III, Bratislava, 1963; *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Zagreb, 1952.

⁵ Ne-a reținut atenția faptul că în graiurile ucrainene din județul Suceava nu s-a înregistrat un asemenea termen. Vezi Aspazia Reguș-Seserman, *Terminologia prelucrării lînei, cînepii și a țesutului în graiurile ucrainene din județul Suceava*, în „Romanoslavica”, 18, 1972, p. 155—162.

⁶ Vezi REW, s. nr. 7308, 7309, 7331 și o serie de dicționare ale limbilor romanice, pe care, pentru a economisi spațiul, nu le mai menționăm. Am folosit în această enumerare abrevierile din REW.

cuvintul (cf. fișierul DLR) îl folosesc sub formele *ragilă* (I. Creangă, M. Sadoveanu) sau *raghilă* (Al. Vlahuță, C. Hogas).

Cel mai edificator, pentru bogăția și exactitatea lui, este materialul lexical din ALR și NALR, notat cu rostirea dialectală de către specialiști⁷.

În Maramureș se pronunță cu fricativa *z* (*razilă*), pentru care forma literarizată este *ravilă*⁸. Variantele din Bucovina, conținând *ġ* (NALR — *Mold.* 474, 475, 481, 483, 484, 496, 502), *d'*(468, 473, 491) au fost explicate de Adrian Turculeț⁹, care este de părere că acestea reprezintă rostirea dialectală a unei forme mai vechi cu *vi*. Menționăm că, în extremitatea nordică a Moldovei, acolo unde africaterle *ê*, *ġ* originare s-au păstrat, cuvintul în discuție a fost înregistrat cu fricativa *z*, cum s-a întâmplat bunăoară la Ciocănești (ALR II 365), unde informatorul a fost o femeie de 50 de ani¹⁰. De asemenea, la Pojorîta, în ancheta pentru NALR (473) s-a notat *rad'ilă*, în timp ce și aici sunetele *ê* și *ġ* rămân nealterate, cum se poate constata studiind, de exemplu, materialul lexical din ALR, punctul 370, care conține șase cuvinte în această situație¹¹. În celelalte localități din jumătatea de nord a Moldovei, cuvintul este pronunțat cu *z*, care poate fi redat, în cazul literarizării, prin africateră *ġ* (*ragilă*) sau prin labiodentala *v* (*ravilă*) urmate de *i*, dar care a fost interpretat pînă acum doar ca reflex al lui *ġ*. Același fenomen se găsește și în nord-estul Transilvaniei¹². În jumătatea sudică a Moldovei (pentru ALR II a fost anchetat doar punctul 605, dar pentru NALR o bogată rețea de localități) și în două puncte învecinate din Muntenia (NALR 721, 728, avînd pluralul *răghili*, respectiv *raghili*), s-a notat *ġ*, sunet ce nu poate reprezenta pe *ġ*, care și în această arie a evoluat la *z*, ci pe *v* sau *ġ*, deci *ravilă* sau *raghilă*. În Vutcani, jud. Vaslui (NALR — *Mold.* 624), forma înregistrată este *rayilă*, ceea ce nu surprinde, localitatea încadrîndu-se ariei în care *v*

⁷ Am cercetat cum se realizează în localitățile anchetate africateră *ġ* (de ex. ALRMI, vol. I, h. 8 SÎNGE, h. 46 GINGIE; ALRM II, vol. I, h. 34 SUGE, h. 103 DEGET; NALR, întrebările [238] LINGE, [250] GINGIE, [278] SÎNGE), labiodentala *v* (ALRM I, vol. I, h. 107 VIZEZ, h. 391 VIU; ALRM II, vol. I, h. 158 VIS; NALR, întrebările [420] VIZEZ, [641] VIU), oclusiva *ġ* (ALRM I, vol. I, h. 80 UNGHIE, h. 83 ÎNGHIT; ALRM II, vol. I, h. 59 SUGHIT; NALR, întrebările [189] ÎNGHIT, [1610] GHEAȚĂ). Vezi și Ion Gheție, Al. Mares, *Graiurile dacoromâne în secolul al XVI-lea*, București, 1974, p. 193—200; Matilda Căragiu-Marioțeanu, Ștefan, Giosu, Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, Romulus Todoran, *Dialectologie română*, București, 1977, p. 286. [—288] și o serie de articole care tratează problema evoluției acestor sunete în graiurile dacoromâne.

⁸ Ion Gheție, *În legătură cu durificarea africaterelor ê și ġ în Maramureș*, în LR, XX, 1971, nr. 1, p. 99—102 și bibliografia indicată acolo. Pentru punctul 237 din NALR — *Mar.*, în care s-a notat *đ*, vezi Teofil Teaha, *Fonetisme vechi în graiul din Bihor*, în FD, II, 1960, p. 235—236.

⁹ Adrian Turculeț, *Structura dialectală a graiurilor românești din Bucovina*, în „Anuar de lingvistică și istorie literară”, Iași, XVI, 1977—1978, p. 97—120.

¹⁰ Vezi notele din jurnalul Stelian Dumitrăcel, *Africaterle ê (c') și ġ(ă) în graiurile detip moldovenești și bănățean pe baza ALR*, în „Anuar de lingvistică și istorie literară”, Iași, XXII, 1971, p. 19. Pentru situația mai recentă, vezi Adrian Turculeț, *art. cit.*, p. 101.

¹¹ Galina Ghiclete, *Fonetica graiurilor moldovenești de nord în comparație cu fonetica graiurilor moldovenești de sud*, în FD, VI, 1969, p. 99—101.

¹² Vezi D. Șandru, *Enquêtes linguistiques du Laboratoire de phonétique expérimentale de la Faculté des Lettres de Bucarest. VI. District de Năsăud*, în BL, VI, 1938, p. 173—230; Ion Gheție, *Evoluția africaterelor ê și ġ la fricative în Transilvania după 1700*, în D, VI, 1969, p. 43—48; G. Istrate și A. Turculeț, *Cercetări dialectale în județul Bistrița-Năsăud*, în FD, VII, 1971, p. 189—227; Vășile D. Țăra, *Graiul din nord-estul Transilvaniei*, în „Anuarul Institutului de cercetări etnologice și dialectologice”, București, 1979, p. 347—358.

cunoaște stadiul *y* de palatalizare. Deosebirea formală între nordul și sudul Moldovei este pusă în evidență și de alte izvoare populare, utilizate la redactarea DLR-ului (H = Chestionarul Hasdeu, A = material cules în anchetele dialectale efectuate de instituticele de lingvistică în anii 1949 ș.u., glosare publicate în revistele ȘEZ., I. CR. etc.). Reținem și faptul că atestarea cea mai veche cunoscută de noi deocamdată, un inventar de moșie de la Corni-Botoșani, datat după 1821 (IORGA, S.D. XXI, 428), consemnează forma *ravilă*.

În concluzie, ținând seama și de fonetismul presupusului etimon german ca și de cel al corespondentelor slave care ar fi putut facilita pătrunderea noului lexem în limba română, considerăm că nu numai în Maramureș, ci și în celelalte zone avem aceeași formă, care, prin literarizare, trebuie transcrisă *ravilă*, pl. *ravile*, *ravili* (folosit în arii largi din Moldova, Maramureș și Transilvania), *răvili* (în Moldova, mai ales în sud și în nord-est, izolat, în 721 NALR — *Munt.*, 338 NALR — *Trans.*). Formele cele mai vechi de palatalizare s-au păstrat în Bucovina, mai ales în aria cimpulungeană, în timp ce în celelalte regiuni s-au înregistrat stadii mai noi ale fenomenului. Transformarea $\acute{g} > \acute{z}$ fiind foarte bine cunoscută ca o particularitate a graiului moldovean, ca și a celui din nord-estul Transilvaniei, e ușor să înțelegem de ce rostirile regionale menționate au fost interpretate *ragilă*, formă care de fapt în vorbirea populară nu există, dar care s-a impus, și cu ajutorul lucrărilor scrise, ca literară. Dacă în Chest. III „Firul” informatorii au menționat și forma *ragilă*, este pentru că, se știe, răspunsurile au fost date de învățători, preoți, studenți, care se pare că au literarizat formele auzite¹³, redându-l pe \acute{z} prin \acute{g} , căci le era desigur mai cunoscută transformarea $\acute{g} > \acute{z}$ decât $v > \acute{z}$.

În materialul studiat am întâlnit, cu circulație restrânsă, variante care prezintă și alte modificări decât cele discutate, variante pe care le menționăm în continuare, considerând observațiile utile în special lexicografiei. Întrebuințată într-o arie din jurul orașului Piatra-Neamț (CHEST. 531, 536, 538, 546, 552, 554, 560, 562) și, izolat, în Transilvania (NALR 256, pl. -i 241), apare *ravelă* (informatorii care au trimis răspunsuri la CHEST. au scris *ragelă*), formată prin deschiderea lui *i* la *e*; mai ales în apropiere de Bistrița, au fost notate *răvilă*, -i, *răvelă*, -i, singulare refăcute după pl. *răvili*; cu circulație izolată sînt formele *regilă* (CHEST. 234), *regelă*, -i (CHEST. 163, 232₁), în care $\acute{a} > e$; *raghilă*, *răghilă* din sudul Moldovei sînt variante fonetice, rezultate prin palatalizarea labiodentalei *v*. În aria sudică a cuvîntului, variantele înregistrate în cursul anchetelor pentru NALR sînt foarte apropiate de germ. *Raffel*: *răfil*, -e (*Munt.* 712, 713), *răfilă*, pl. *răfili* (*Munt.* 714). Acestea, în mod frecvent, sînt întîlnite sub forme în care *f* s-a palatalizat la *h*, ca urmare a adaptării cuvîntului la particularitățile fonetice locale¹⁴: (le redăm literalizat)¹⁵ *rahil* (pl. -e *Munt.* 709, 724, *Mold.* 670, pl. -i *Munt.* 731), *rahilă* (pl. -i *Munt.* 744, pl. *răhili* *Munt.* 730, 735), *rahiel*, -e (*Trans.* 444), *rahir* (pl., după ezitare,

¹³ Deoarece în anchetele directe s-au înregistrat în regiunile respective forme cu \acute{z} , presupunem că și formele pe care le-au auzit informatorii Chestionarului erau tot cu \acute{z} , nu cu \acute{g} .

¹⁴ Vezi ALRM I, vol. I, h. 70 „fiere”, h. 301 „fin”, h. 304 „fină”.

¹⁵ Pentru accepțiunea termenilor *literariza* și *literaliza*, vezi I. Mării, *Note lexicale* (I), în CL, XXVI, 1981, nr. 1, p. 44–48.

rahii Mold. 669, pl. -e *Munt.* 734), *rahier* (CHEST. 182₂, pl. -e *Trans.* 385, 386), *răhér* (GR. S. V, 42), ultimele create prin trecerea $l > r$, schimbare frecventă în limba română. În punctul 182 din CHEST. (Dirste, jud. Brașov), unul dintre informatori a notat subst. *racher*, vb. *racherează*, formate sub influența lui *hechelă*, *hechelează*, existente în aceeași localitate.

Primordialitatea formei *ravilă* și existența variantelor *rafil*, *rafilă*, coroborate cu răspindirea geografică¹⁶ a cuvîntului, ne îndreptătesc, credem, să susținem ca etimon germ. *Raffel*, atîta vreme cît nu cunoaștem un termen sășesc apropiat. Deocamdată, în cursul anchetelor întreprinse de Centrul de științe sociale din Sibiu, în vederea elaborării atlasului și dicționarului graiurilor sășești din Transilvania, nu a fost înregistrat un cuvînt similar, termenul notat ca denumire a noțiunii în discuție fiind *Hechel*¹⁷. Desigur nu excludem posibilitatea existenței, poate într-o fază mai veche, a unui cuvînt sășesc, astăzi pierdut, dar pe care cercetări ulterioare să-l scoată la lumină¹⁸; sâs. *Râbel*¹⁹ „cînepă de calitate slabă care rămîne de la dărăcit” ar fi un indiciu în acest sens. Oricum, proveniența din germană poate fi acceptată, avînd în vedere faptul că în limba noastră s-au introdus o serie de cuvinte, în special venite prin administrație sau pe calea schimburilor economice și comerciale, care păstrează aspectul literar german, precum și faptul că sașii din România, avînd ca limbă de cultură germana, aceasta a putut exercita permanent o influență asupra graiurilor²⁰.

Formal, transformarea $f > v$ fiind un fenomen obișnuit, trecerea de la germ. *Raffel* la rom. *ravilă* ridică probleme numai pentru partea finală *-ilă*, pe care ne-o explicăm fie prin modelarea unui singular după pluralele *ravile* sau *ravili* prin analogie, în primul rînd, cu cuvîntul *hehelă*, *hehilă* de origine sășească, fie prin includerea lui în categoria substantivelor românești, terminate în *-ilă*.

Împrumutul s-a putut produce în mod independent în graiul din Maramureș și Transilvania față de graiul din Bucovina și Moldova, cunoscute fiind contactele istorice diferite ale românilor din teritoriul intracarpatic și coloniștii sași, așezați aici încă din sec. al XII-lea²¹, pe de o parte, și relațiile românilor din ținuturile nord-estice și austriece de care au depins un timp mai îndelungat, pe de altă parte. Nu este exclusă însă nici posibilitatea extinderii ariei geografice a cuvîntului în cadrul limbii noastre, prin trecerea lui dintr-o regiune în alta, dacă ne gîndim la raporturile strînse și permanente dintre provinciile românești. Sînt cunoscute legăturile străvechi între locuitorii bucovineni și cei din Maramureș, nord-estul Transilvaniei, precum și din nordul Moldovei, ținuturi care, pînă în secolele XII—XIII, au alcătuit o provincie unitară condusă de un

¹⁶ V. Arvinte, *Criterii de determinare a împrumuturilor sășești ale limbii române*, în „Anuar de lingvistică și istorie literară”, Iași, XVI, 1965, p. 97—103.

¹⁷ Informația ne-a fost comunicată de cerc. șt. Anneliese Thudt, căreia, și pe această cale, îi mulțumim. *Raffel*, *raffeln* (*räffeln*) apar totuși la Friedrich Krauss, *Treppener Wörterbuch. Ein Beitrag zum Nordsiebenbürgischen Wörterbuch*, Marburg, 1970.

¹⁸ Cf. Adrian Turculeț, *art. cit.*, p. 105, nota 32.

¹⁹ *Siebenbürgisch-sächsisches Wörterbuch*, vol. V, Berlin și Leipzig, 1907.

²⁰ Vezi Alexandra Roceric, *Elemente germane în limba română (pe baza ALR)*, în FD, III, [1961], p. 188.

²¹ Thomas Nügler, *Așezarea sașilor în Transilvania*, București, 1981, p. 339 [—344].

voievod. Dar cum *ravilă* a apărut după această epocă, trebuie să avem în vedere mai degrabă relațiile economice, comerciale și în special mișcările de populație care, începând din sec. al XIII-lea, au continuat, intensificându-se pînă în a doua jumătate a sec. al XIX-lea și începutul celui de al XX-lea²².

Prezența cuvîntului în nord-estul Munteniei este explicabilă nu numai prin apropierea de Transilvania, ci și prin existența unei populații germanice, așezate aici încă din jurul anului 1290²³. Variantele lexicale fac să ne gîndim în ce privește aria sudică la o preluare directă din germană, independentă de împrumutul din Maramureș și Moldova.

RAGILĂ. CONTRIBUTIONS ÉTYMOLOGIQUES ET LEXICALES

(Résumé)

L'auteur soutient, en argumentant, que le mot roum. *ragilă* est emprunté au allem. *Raffel*. Sous aspect phonétique le passage du allem. *Raffel* à roum. *ragilă* étant difficilement à expliquer, on examine d'abord les variantes phonétiques et lexicales que le mot possède dans les patois de la langue roumaine. La conclusion est que la seule forme existante dans la langue populaire est *ravilă*, facilement à expliquer par le mot allemand mentionné.

Aprilie 1982

Institutul de lingvistică și istorie literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21

²² W. Bahner, *În legătură cu studiile despre elementele germane din vocabularul limbii române*, în CL, VIII, 1973, nr. 1, p. 83—93; V. Arvinte, *Raporturi lingvistice germano-române*, în „Anuar de lingvistică și istorie literară”, Iași, XIX, 1968, p. 13—27; Ștefan Meteș, *Emigrări românești din Transilvania în secolele XIII—XX (Cercetări de demografie istorică)*, București, 1971; Ion-Horia Birleanu, *art. cit.*

²³ Thomas Nægler, *op. cit.*, p. 213—214.

NUMELE ZILELOR SĂPTĂMÎNII. NOTE PE MARGINEA ALR ȘI DLR

DE

DOINA GRECU

1. Întrebările [2400] — [2406] din *Chestionarul ALR II* se referă la numele zilelor săptămîinii, și anume la formele de singular și de plural articulat. Întrucît DLR, tom VI, litera M nu citează, în redactarea articolelor **MARTI** și **MIERCURI**, materialul oferit de ALR II ca răspuns la chestiunile [2401] **MARȚEA**, pl. și [2402] **MIERCUREA**, pl., considerăm utilă completarea informațiilor cu datele pe care le oferă ancheta ALR II.

Pluralul articulat *mărtile*, atestat în punctul 192, presupune o formă nearticulată *mărți*, neatestată în DLR. Aceeași formă este înregistrată și în punctul 157, dar este corectată prin forma *marțile*. S-ar putea ca și în 192 *mărtile* să fie o creație ocazională a informatorului.

În punctele 27, 29, 47—64, 105, 141, 219—235, 260, 279—310, 334—414, 531—574, 812, 848—886, s-a înregistrat pluralul articulat *marțele*; forma nearticulată este, desigur, *marțe*. Acest plural este înregistrat în DLR, după cît se pare, pe baza unui singur citat din GCR I, 218/36 (a. 1675).

Același citat din GCR, care nu figurează decît s.v. **MARTI**, atestă și pluralul *miercure*: „Sărbătorile drăcești, marțe și miercure, cine va ține vrăji, aceia să se dea șpanilor”. Alineatul penultim al articolului **MIERCURI** notează însă un singur plural, *miercuri*. Existența unui plural nearticulat *miercure* este atestată, implicit, și de răspunsurile de la întrebarea [2402], în punctele 310, 365 și 705, unde s-a înregistrat pluralul articulat *miércurele*.

Deoarece fasciculele din DLR care cuprind numele celorlalte zile ale săptămîinii nu au apărut încă, vom cita, în continuare, materialul oferit de ALR II, dar numai în măsura în care el atestă forme diferite de cele literare.

Răspunsurile la întrebarea [2403] **JOIA**, pl. consemnează, pe lângă forma obișnuită de plural articulat, general notată, și pe *jóiurile*, în punctul 36 (deci, un plural nearticulat *jóiuri*).

Pentru *vinerea*, pl., la chestiunea [2404] se notează, în punctul 310, o formă *vînerete*, care presupune pluralul nearticulat *vinere*.

Întrebarea [2405] **SÎMBĂȚA**, **SÎMBETELE** atestă și formele de plural articulat *sîmbătele* în punctul 64, *sîmbetele* în 172, 235, 272, 325, 349 și 899, *sîmbătăle* în 365 și *sîmbețile* în 260, deci, implicit, două variante lexicale ale unui plural nearticulat în -e: *sîmbăte* și *sîmbete*, un plural egal cu singularul: *sîmbătă* și un plural în -i: *sîmbeți*.

Cît privește pluralul *sîmbătăle*, el este notat în transcriere fonetică *sîmbătăli* (iar la singular *sîmbăta*), cei doi *ă* din forma de plural fiind și

subliniați de anchetator, ceea ce înseamnă că, deși nu se aștepta la o asemenea formă, sunetele au fost clar auzite. Această formă nu poate fi literarizată *sîmbetele*, deoarece în graiul din punctul 365 nu există seria $e > \ddot{a} > \acute{a}$, unui e neaccentuat din limba literară corespunzîndu-i, după dentale și labiale, un \acute{i} , mai rar \acute{i} , iar unui \acute{a} neaccentuat, un \acute{a} .

Pentru *duminica*, răspunsurile la întrebarea [2406] înregistrează variantele: *dumîneca* (forma literară recomandată de vechile ortografii) în punctele 27, 36—76, 130—362, 574, 812, 833, 848—886 și *duménica* în 899. Pluralele atestate în afara formei *dumînicile* sînt: *duménecile* în 27, 47—76, 130, 141, 172—284, 316—362, 812, 833, 848—886, *duménicile* în 899, *dumînicile* în 365 și 386 și *dumînecele* în 310. Dacă primele două forme sînt variante lexicale ale unui tip de plural nearticulat în *-i* (*dumîneci* și *duménici*), celelalte două presupun un plural nearticulat în *-e*: *dumînice* și *dumînece*.

Am lăsat la sfîrșit răspunsurile la întrebarea [2400] = LUNEA, LUNILE; aici s-au notat, în cîteva puncte, și răspunsuri pentru „lunile anului”, deci plurale ale lui *lună*. Într-o asemenea situație se află și punctul 182, în care, însă, s-a înregistrat și pluralul *lunile* pentru noțiunea anchetată și *lunile* pentru „lunile anului”.

2. În DLR, s.v. **MARȚI**, ALR II este utilizat, uneori pe lingă alte titluri, ca izvor pentru atestarea sintagmelor *marțea ciorilor* (cf. ALR II/I MN 113, 2850/876), *marțea morșilor* (sau *rusitorilor*) (cf. *ib.* 2850/29), *marțea dintre tunuri* (*ib.* 2850/130), *marțea strîmbă* (*ib.* 2850/64). Două observații: *marțea dintre tunuri* este înregistrată și în punctul 279, care rebuie, deci, citat alături de punctul 130; materialul din ALR II/I MN 113, 2850, atestă, în punctul 705, o sintagmă *marțea caloienelor*, care trebuia, credem, să fie și ea înregistrată.

Compusul *marță-mari*, citat după ALR II 2431/219, cf. ALR II/I h. 127/219, trebuia literarizat *marțe-mari*. (Cum la sintagme literarizarea s-a făcut corect, forma *marța* fiind, consecvent, interpretată *marțea*, în același spirit și \acute{a} după \acute{i} dur trebuia interpretat \acute{e} .)

3. Și, pentru că tot ne referim la tratarea în dicționare a termenilor care denumesc zilele săptămîinii, nu înțelegem de ce în DEX se consideră că numai *marți* și *sîmbătă* au dezvoltat un sens „2. Adv.”, pe cînd la numele celorlalte zile ale săptămîinii apare, în cadrul sensului de bază, un „♦ (Adverbial)”.

DIE NAMEN DER WOCHENTAGE. ANMERKUNGEN AM RAND DES ALR UND DLR

(Zusammenfassung)

Aufgrund des Materials, das die Antworten auf die Fragen [2400] — [2406] aus dem Fragebogen des ALR II bietet, die sich auf die artikulierten Singular- und Pluralformen der Wochentage beziehen, werden die Artikel **MARȚI** und **MIERCURI** aus dem DLR, Band VI, Buchstabe M ergänzt. Weiter werden die von den literarischen Formen abweichenden Varianten für die anderen Wochentage angegeben.

NUMELE ETNICE FEMININE (PE BAZA ALR II)

DE

RODICA ORZA

ALR II cuprinde un număr de 14 întrebări privitoare la numele etnice feminine. Dintre acestea, 12 sînt publicate în ALRM II, serie nouă, vol. II, hărțile : 698 SĂSOAICĂ, 700 NEMȚOAICĂ, 701 UNGUROAICĂ, 702 RUSOAICĂ, 704 BULGĂROAICĂ, 708 CEHOAICĂ, 710 POLONEZĂ, 712 GRECOAICĂ, 714 FRANȚUZOAICĂ, 716 ITALIANCĂ, 717 TURCOAICĂ și 718 ȚIGANCĂ, iar chestiunile [2897] EVREICĂ și [2906] SÎRBOAICĂ fac parte din materialul necartografiat aflat în curs de redactare.

Din punct de vedere lexical, acest material se caracterizează printr-o mare bogăție terminologică.

Termenii atestați se încadrează în două grupe etimologice :

1. creații pe terenul limbii române, cu subgrupele :

a. derivate de la numele masculine (într-un număr redus de cazuri și de la alte forme feminine) cu ajutorul sufixelor ;

b. expresii sintagmatice constituite din termenul generic, adică numele etnic masculin, însoțit de un termen care indică genul feminin (*femeie, muiere*) ;

2. împrumuturi din alte limbi.

1.a. Cea mai mare grupă este cea a derivatelor cu sufixe. Derivarea se realizează prin atașarea sufixelor la singularul masculin, la pluralul masculin sau la o temă extrasă din forma masculină prin falsă analiză.

Prezentăm mai jos sufixele motionale în ordinea frecvenței atestării lor :

1. Sufixul *-oaică* formează arie unică pe tot cuprinsul țării, este foarte frecvent și realizează următoarele derivate :

— de la forma masculină de singular :

săsoaică 2, 29, 36, 64, 95—130, 157, 172—192, 235, 250, 272—284, 334—353, 362, 520, 537, 574, 762, 812, 833, 848, 876, *sasoaică* 886, *sesoaică* 531 ; *nemțoaică* 95—260, 284, 362—987, *mnențoaică* (<*mneant*) 64, 334, 836, *nențoaică* (<*neant*) 886, *șfăboaică* 365, 386, *germănoaică* 848 ; *unguroaică* 95—192, 235, 260, 284, 353—365, 682, 705, 728—987 ; *rusoaică* 2—37, 64—219, 235, 250, 272—316, 334, 349, 514, 531, 551—987, *muscăloaică* 928 ; *bulgăroaică* 95, 130—157, 182, 235, 386, 605—784, 812—987 ; *sîrboaică* 2, 29, 36, 64, 95—250, 272—310, 325—353, 386, 514—987 ; *cehoaică* 64—95, 172, 284, 346, 349, 386, *ceoaică* (<*ceu*) 141, 228, 235, *celoaică* (<*cel*) 812, *pemoaică* 2, 29, *bemoaică* 250, *totoaică* 105 ; *polonezoaică* 723, *poleoaică* (<*poleac*) 2, 95, 141, 284, *polăcoaică* (<*polac*) 172 ; *grecoaică* 2, 95, 105, 130—250, 284, 316, 349, 386—537, 574—987 ; *franțuzoaică*

(< *franțuz*) 64, 76, 105, 182—219, 235, 316, 386, 605, 682, 762, 872, 876, 987, *frantăzoaică* 130, *frăntuzoaică* (< *frăntuz*) 2, *frantozoaică* (< *frantoz*) 95, 141—172, 284, 728, 769, *frantezoaică* (< *frantez*) 250, *francezoaică* 928; *tălienoaică* (< *tălian*) 235, *telienoaică* (< *telian*) 172, *tălenoaică*¹ (< *tălean*) 2, *telenoaică* (< *telean*) 95, 141; *turcoaică* 2, 64, 95—235, 260, 284, 310, 353, 386—537, 574—987; *ovreoaică* (< *ovreu*) 182, *jidănoaică* 762, 872, *jidoaică* (< *jid*) 192, 574, *jidovoaică* 2, 29, 53, 64, 95, 105—172, 235, 316, 833;

— de la forma masculină de plural:

sășoaică (< *sași*) 705, 899, *sășoaică* (< *săși*) 836, 872; *polecioaică* (< *poleci*) 64; *grecioaică* (< *greci*) 64, 102, 272;

— de la o temă masculină rezultată dintr-o falsă analiză: *cingaloaică* (din *cingalău* 'ceangău') 574, *poloaică* (din *polon* sau *poleac*) 279, *frantzoaică* (din *frantez* sau *franțuz*) 260, 833, *frantzoaică* (din *frantez*) 272.

Se pare că *-on* și *-eac* din *polon*, *poleac*, precum și *-ez* sau *-uz* din *frantez*, *franțuz* au fost simțite sufixe ca și *-ău* din *cingalău* și eliminate din derivatul feminin prin înlocuirea lor cu sufixul *-oaică*.

2. Sufixul *-că* este bine atestat în aproape toate ariile dacoromâne, frecvența sa fiind însă considerabil redusă în raport cu sufixul *-oaică*. În Banat și Oltenia limitrofă, precum și în nord-vestul și centrul Transilvaniei, sufixul are o circulație limitată: în punctele: 36, 64, 76, 105, 157, 172, 310 și 833 nu este deloc atestat, iar în alte 16 puncte cartografice apare cu cite o singură atestare. Derivatele cu sufixul *-că* sint următoarele:

— de la forma masculină de singular:

sască 219, 228, 260, 365; *germancă* 728; *huțancă* 386; *francescă* 537, *francească* 705, *franțuscă* (< *franțuz*) 531, *franțuscă*² 414, 520; *italiancă* 386, 414, 791, 812, 872, 876, *taliancă* (< *talian*) 182, 192, 514—531, 605—705, 728—784, 836, 876—987, *tăliancă* (< *tălian*) 53, 219, 228, 250, 279, 316, 334—353, 551, *teliancă* (< *telian*) 130, 260, *toliancă* (< *tolian*) 574; *țigancă* 2—29, 95, 102, 141, 182—235, 260—284, 325—812, 836—987; *ovreică* (< *ovrei*) 182, 605, 791, 812, 836, 928; *jidancă* 723, 728, 769—791, 872, 876, 899, 987, *jidoaică* (< *jidov*) 605, 682, 987; *jidoucă* (< *jidou*) 346.

3. Sufixul *-ă* cunoaște o frecvență relativ mare în punctele: 29, 36, 102, 784 și 848. În restul punctelor, apare cu 1—2 atestări, iar în 2, 235, 334, 349, 353, 520, 531, 551, 605, 705, 762, 769, 836 și 876 nu este atestat. Derivatele cu acest sufix sint:

— de la forma masculină de singular:

sasă 325, 362, 987; *germană* 848; *sîrbă* 76, 260, 928; *cehă* 36, 182, 791, *ceahă* 219; *poloneză* 414, 514, 537, 682, 784, 872, *polonează* 192, 812, 848, 886, 899, *polonă* (< *polon*) 791, *poleacă* 29, 36, 76, 182, 250, 272, 346; *greacă* 29, 64, 219, 784; *franceză*³ 172, 228, 514, 784—812, 848, 886, 899, *franteză* (< *frantez*) 53, *franțuză* (< *franțuz*) 29, 36, *frantoză* (< *frantoz*) 29, *frantoză* (< *frantoz*) 102, 574; *italiană* 157, 848, 899, *taliană* (< *talian*) 102, 833, *tăliană* (< *tălian*) 27, 29, 365, *teliană* (< *telian*) 272, 284, *tăleană*⁴ (< *tălean*) 36, 76, 105; *turcă* 362; *țigană* 36—64, 95—172,

¹ *tălenoaică* din punctul 2, h. 716, îl corectăm *tălenoaică* (cf. fișa ALR).

² *franțuz* + suf. *-că* > *franțuscă*, cf. pol. *francuzka*; vezi DEX, s.v. *franțuscă*.

³ În punctul 172, se înregistrează alături de *frantzoaică* și *franceză* (cf. fișa ALR).

⁴ *teleană* din punctele 36 și 76, h. 716, îl corectăm *tăleană* (cf. fișa ALR).

250, 310—352, 833; *jidână* 102, 723, 728, 784, 848, *jidovă* 27, *jidoacă* (< *jidoc*) 886.

Semnalăm aici și compusul *čehy-slovac* > *čehă-slovac* 537, caz în care marca femininului, sufixul *-ă*, se adaugă numai primei părți a cuvântului compus.

— *de la forma masculină de plural:*

sășă (< *săși*) 682.

4. Sufixul *-iță* este atestat doar în nord-estul Moldovei, în nordul și vestul Transilvaniei, în nordul Crișanei și în sudul Banatului, în total 22 de localități. În restul ariilor lingvistice nu este înregistrat.

— *derivate sigure de la forma masculină de singular:*

sășiță 64; *muscăliță* 228, *bulgăriță*⁵ 2—29, 64, 102, 192, 228, 272, 279, 325—349, 414—551, *bugăriță* (< *bugar*) 36; *italeiniță* (cu metateza sunețelor *-ie* din *italieniță*) 537, *italieniță* (< *italian*) 64, *tălieniță* (< *tălian*) 325; *jidoviță* 279, 325;

— *derivate care pot proveni din forma masculină de singular sau de plural:*

polecită (din *poleac* sau *poleci*) 102, 105, 219, 228, 260; *greciță* (din *grec* sau *greci*) 279; *turciță*⁶ (din *turc* sau *turci*) 260.

5. Sufixul *-oaie* are o mare frecvență în Maramureș, Crișana și Banat. În Transilvania este atestat în M-ții Apuseni, în jurul Clujului și Tîrgului Mureș. Sufixul este atestat în 21 de puncte.

— *derivate de la forma masculină de singular:*

săsoaie 53, 76, 349; *nemfoaie* 2—36, 76, 272, 279, 346, 353, 833; *mnețoaie* (< *mneanț*) 53, 310—325; *nemțoaie*⁷ (< *neanț*) 349; *unguroaie* 2—36, 53—76, 250, 272, 279, 310—349; *rusoaie* 53, 346; *bulgăroaie* 105, 250, 334; *srboaie* 27, 310, 316; *cehoaie* 272, 279, 316; *polonoaie* 235, *polecioaie* (< *poleac*) 95, 349, *poleucoaie* 325, *polăcoaie* (< *polac*) 833; *grecoaie* 27, 36, 76, 279; 325; *frânțuoaie* (< *frânțuz*) 349; *frânțăzoaie* (< *frânțuz*) 279, 346; *tălienoaie* (< *tălian*) 349; *turcoaie* 27—36, 53, 76, 250, 272, 279, 316—349; *jidovoaie* 27, 36, 76;

— *derivat de la o formă feminină de singular:*

ruscoaie (< *ruscă*) 325;

— *derivate de la forma masculină de plural:*

sășoaie (< *săși*) 316; *polecioaie* (< *poleci*) 53; *grecioaie* (< *greci*) 53, 346;

— *derivat de la o temă masculină rezultată dintr-o falsă analiză:*
frânțoaie (din *frânțuz* sau *frânțuz*) 27, 325.

6. Sufixul *-oancă* apare cu cîte o singură atestare în 14 puncte repartizate în Moldova, nord-estul Transilvaniei, Banat și Crișana.

— *derivate de la forma masculină de singular:*

unguroancă 219, 228, 386, 514—551, 605; *srboancă* 53; *cehoancă* 325; *jidoancă* (< *jid*) 334, 349, *jidovoaică* (< *jidov*) 235.

7. Sufixul *-aucă* este atestat în nordul Moldovei și regiunile limitrofe din Transilvania și Maramureș. Prezența sa în 13 puncte se susține prin următoarele *derivate de la forma masculină de singular:*

cehaucă 353, *ceaucă* (< *ceu*) 192; *jidaucă* (< *jid*) 219, 228, 353—551.

⁵ *bugăriță* din punctul 2, h. 704, îl corectăm *bulgăriță* (cf. fișa ALR).

⁶ *turcițe* din punctul 260, h. 717, îl corectăm *turciță* (cf. fișa ALR).

⁷ *nemfoaie* din punctul 349, h. 700, îl corectăm *nemfoaie* (cf. fișa ALR).

8. Sufixul *-ancă* este înregistrat în 10 puncte din Transilvania și Crișana, iar varianta *-eancă* într-un singur punct din nordul Moldovei.

— *derivate de la forma masculină de singular:*

*secuiancă*⁸ 130, 182, 228, 574; *jidovancă* 219, 260—284, 325; *ungureancă* 414.

9. Sufixul *-easă* este prezent în 9 puncte repartizate în Banat, Crișana, Transilvania și estul Munteniei.

— *derivate de la forma masculină de singular:*

ungureasă 723; *bulgăreasă* 172, 219, 284, 316, 574, *bugăreasă* (< *bugar*) 53, 76; *poloneasă* 235, *poleceasă* 316.

10. Sufixul *-aică* este atestat în două puncte cartografice situate unul în extrema estică a țării, iar celălalt în extrema vestică.

— *derivate de la forma masculină de singular:*

polonaică 520; *jidovaică* 310.

11. Sufixul *-ească* este femininul sufixului *-esc* caracteristic adjectivei și adverbilor. Forma feminină articulată a adjectivelor are uneori valoare substantivală; așa este spre exemplu numele unor dansuri populare: *ardelenească*, *căzăcească* etc. ALR II atestă forma *franțuzească* ca nume etnic feminin în punctul 836.

Derivatele de la formele masculine de singular și plural prezintă adesea alternanțe vocalice și consonantice.

Alternanțe vocalice: *a/ă:* *sas/săsoaică*, *săsiță*; *german/germănoaică* etc. Această alternanță este, cu mici excepții, generală, ea constituind una din legile de bază ale limbii: trecerea lui *a* neaccentuat la *ă*; *a/e:* *italian/italieniță*, *tălian/tălieniță*; *e/ea:* *ceh/ceahă*, *ceu/ceaucă*; *polonez/poloneasă*; *grec/greacă*; *francez/francească*; *ea/e:* *poleac/polecoaie*, *polecită*; *o/oa:* *franțoz/franțoaia*, *jidov/jidoafcă*, *jidoc/jidoacă*.

Alternanțe consonantice: *u/l:* *ceu/celoaică*; *z/s (ș):* *francez/francescă*, *franțuz/franțuscă*, *frantușcă*; *v/f:* *jidov/jidoafcă*.

1.b. Utilizarea sintagmelor pentru exprimarea numelor etnice feminine este limitată la două puncte cartografice: 353 și 102. În 353, sint atestate: *femeia bulgarului*, *femeia cehului*⁹, *femeia poleacului*, *femeia grecului*, *femeia franțezului* și *femeie de țigan*. Uneori răspunsul este dublat de un derivat cu sufixe: *cehaucă*, *țigancă*. Pentru celelalte nume etnice sint atestate în exclusivitate derivate cu sufixe. În 102, există o singură atestare: *muierea cehului*.

2. Termenii împrumutați ca atare din alte limbi sint: *ruscă* din ucr. dial. *ruska*¹⁰, *bulgarcă* din bg. *Bălgarka*¹¹ și *polească* din ruteană: *полячка*¹². *Ruscă* este atestat în 260, 325, 353—414, 520 și 537, *bulgarcă*, în 182 și 682 iar *polească*, în 386.

⁸ Literarizarea corectă a lui *săcutiancă* (punctele: 130, 182, 228 și 574, h. 701) este *secuiancă*

⁹ În punctul 353, sint atestate două răspunsuri: *femeia cehului* și *cehaucă* (cf. fișa ALR).

¹⁰ Cf. DEX, s.v. *ruscă*.

¹¹ Cf. G. Pascu, *Sufixele românești*, București, 1916, p. 231. Pentru proveniența bulgară a lui *bulgarca*, cf. și forma bg. dial. *bătgărcă* atestată de ALR II în punctul 991; cu toate acestea, nu poate fi exclusă nici posibilitatea derivării pe teren românesc din *bulgar* + suf. *că*.

¹² Cf. E. Zelechowski, *Ruthenisch-deutsches Wörterbuch*, Lvov, 1886, s.v. *поляк*.

LES NOMS ETHNIQUES FÉMININS (CONFORMÉMENT À L'ALR II)

(Résumé)

L'auteur met en lumière les étymologies des noms ethniques féminins attestés par l'*Atlas linguistique roumain*, en distinguant deux groupes étymologiques: 1. dérivés des noms ethniques masculins (ou, très rarement, même féminins) avec les suffixes: *-oaică, -că, -ă* (connus dans tous les parlers roumains), *-iță, -oaiie, -oancă, -aucă, -ancă, -easă, -aică* et *-ească* (ayant une circulation restreinte) et 2. emprunts d'autres langues (seulement trois termes).

Aprilie 1982

Institutul de lingvistică și istorie literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21

UMBRĂ — ÎNTRE LUMINĂ ȘI ÎNTUNERIC

DE

FELICIA ȘERBAN

Lumină, umbră, întuneric formează o triadă graduală (corespunzând unei realități din natură) întemeiată pe prezența/absența radiației luminoase: doi termeni opuși (*lumină, întuneric*) și un termen intermediar (*umbră*). Definind *întunericul* ca „lipsă de lumină”, iar *umbră* ca „lipsă de lumină intensă”, ar însemna că *umbră* se poate plasa la orice distanță față de extreme. Totuși *umbră* are și un sens apropiat de al lui *întuneric*, termen de care dicționarele¹ se și servesc pentru a-l defini, printr-o evidentă simplificare: există aici o gradație a intensității, care face posibilă exprimarea *Noaptea începută a împrăștiat umbrile sale cele întunecoase* (BELDIMAN, N. P. II, p. 3); chiar din faptul că *umbră* se folosește adesea la plural rezultă că cele două cuvinte nu sînt sinonime. Dar, uneori, ele sînt foarte apropiate (*Se stinse alba lampă [...] Și umbra fu ca plumbul în turnul urgisit*. PETICĂ, O. p. 72) sau identice în conținut atunci cînd e vorba de un întuneric mai puțin dens: *În odaie se făcuse întuneric și Tudor vedea lucind în umbră ochii Aniței* (SADOVEANU, O. V, p. 650). Foarte rar *umbră* apare în opoziție cu *întuneric*, detașându-se ca o nuanță mai deschisă: *Castelul Genarului [...] strălucea în întunericul serei ca o uriașă umbră* (EMINESCU, P.L. p. 14).

Dacă *întuneric* este antonim lui *lumină* prin sensul propriu, dar opus și prin figurate (de exemplu „cunoaștere, știință” vs „ignoranță”), *umbră* este contrar lui *lumină* mai ales prin valorile simbolice, care se înscriu, în marea lor majoritate, în planul valorilor negative, ale răului, ca și cele ale lui *întuneric*, spre deosebire de *lumină*, ale cărei sensuri metaforice sînt pozitive. *Umbră și lumină* apar ca opuse în același context: *Cuvinte de lumină și de umbră nu rostește* (PILLAT, P. p. 44); *Pe tine eu din umbră te-oi scoate la lumină* (ALECSANDRI, T. I, p. 402). Caracterul contrar al figuratelor decurge nu numai din apropierea semantică a lui *umbră de întuneric*, ci și din conținutul specific al cuvîntului *umbră*, considerat ca echidistant între *lumină și întuneric*.

Față de *lumină și întuneric*, care dezvoltă figurate exclusiv de la reprezentarea beneficului, respectiv a maleficului, *umbră* poate exprima idei opuse: „apărare, ocrotire” vs „amenințare”.

Contextele în care se utilizează cuvîntul *umbră* fac să se contureze mai multe sensuri, consemnate ca distincte în dicționare (cf. DEX, DLR ms.), dar care, de fapt, reflectă același fenomen fizic; am încercat să refa-

¹ Vezi CADE, DL, DM, M. D. ENC., DEX. Utilizăm siglele Dicționarului limbii române (vezi tomul VI, București, 1965, p. XXIII—CXXXVI), din al cărui manuscris (litera U) provine cea mai mare parte a materialului prezentat aici.

cem definițiile respective, pentru o cât mai clară delimitare, exemplificând fiecare componentă a definiției printr-un citat :

I.1. Lipsă de lumină intensă provocată de un corp opac care oprește razele de lumină ; porțiune de loc unde nu ajung direct razele de lumină ; loc ferit de arșița soarelui ; p. e x t. răcoare. *Se grămădiseră munți de noui și o umbră posomorită umplea întinderile de jos* (SADOVEANU, O. II, p. 40). *Să face zădăv și-întră supt umbră de copaci* (DOSOFTEI, V.S. noiembrie, p. 105^v).

2. Umbră (II) produsă în cursul mișcării de rotație a Pământului ; întuneric, obscuritate. *Umbrele serii ne învăluiră repede* (IBRĂILEANU, A. p. 121) ; *În umbra nopții armăsarul zboară / Ca o-nchipuire albă și ușoară* (BOLINTINEANU, O. p. 35).

3. Pată ușor întunecată (de umbră II), nuanță mai închisă ; zonă mai întunecată. *Plăpînda [...] lină rază [de lună] / A iubitei mele frunte cu vii umbre colora* (ALEXANDRESCU, O. I, p. 74).

II. 1. Formă reprezentată de umbra (II) unui corp proiectată pe o suprafață (mai) luminată. *Umbra mea stă în noroi ca un trist bagaj* (BACOVIA, O. p. 49).

Distincția dintre sensuri (pe care o regăsim și pentru lat. *umbra*) rezultă din delimitarea fenomenelor în funcție de aspectul considerat preponderent (lipsa de lumină intensă pe un spațiu sau forma, chiar dimensiunea umbrei) ; uneori cuvîntul apare în context cu toate sensurile, ca reflectare a unei realități : [Flacăra] *Clipește-abia din cînd în cînd / Cu stingerea-n bătaie / Lumini cu umbre-amestecînd / Prin colțuri de odaie* (COȘBUC, P. I, p. 191) ; alteori interesează o singură distincție, aceea dintre *umbră și lumină* : *Le aflăm totdeauna ca umbra și lumina, una lîngă alta* (SLAVICI, O. I, p. 60). Cuvîntul participă adesea cu sensurile cumulate sau nediferențiate și la exprimarea metaforică : *Dorința mea îți va aprinde / Ardori ce nu se pot grăi, / Și-n ciuda umbrei ce se-ntinde / Ne vom iubi, ne vom iubi* (I. BARBU, J.S. p. 14) ; la aceasta se poate adăuga (intenționat sau neintenționat) și o valoare simbolico-sugestivă ambiguă : *Să ne privim trecutul în față liniștit, / Cînd urma lui de umbră începe să ne doară* (ARGHEZI, S. I, p. 57) — *umbră* include aici „tristete”, dar și „nedeslușit prin îndepărtarea în timp”, iar complexul sonor al versului accentuează tonul grav al meditației. Sensului (sau sensurilor) metaforice din textul poetic li se suprapune imaginea vizuală sugerată de cuvîntul *umbră* : *Tot ce stă în umbra crucii, împărați și regi s-adună / Să dea piept cu uraganul ridicat de Semilună* (EMINESCU, O. I, p. 146) — sensul de la care pornește metafora este I 1 dar și II 1 (ne reprezentăm forma acestei umbre), iar *umbră* poate însemna aici atît „ocrotire, adăpost”, cît și „dominație”. În versul *Umbra morții se întinde tot mai mare și mai mare* (EMINESCU, O. I, p. 148), *umbra morții* nu este „pericolul, primejdia morții”, ci moartea însăși (bătălia descrisă se afla în plină desfășurare, devenind masacru), sugerată fie prin întunericul care însoțește moartea (de la I2), fie prin imaginea halucinantă a umbrei (II 1) aruncate de spectrul morții² ; metafora mai poate fi analizată *moarte ≈ umbră* (de la I 1

² Un exemplu explicit iconic, care nu este, poate, străin de influența eminesciană : *Cartierul muncitoresc, în ajunul grevei celei mari, este străjuit de umbra morții : „acolo stă pe case / moartea ca un cocos de tablă”* (V. ROM. ianuarie 1965, p. 139).

sau de la I 2)³, tip de metaforă explicit avînd termenul propriu ca atribut genitival al termenului figurat. Expresia realizează concretizarea ideii de moarte, ca o prezență sumbră și apăsătoare, umbra fiind percepută ca adaos⁴ și nu ca lipsă. Dar avînd un designat inconstant, efemer⁵, slab perceptibil în raport cu extremele *lumină* și *întuneric*, un simplu efect, pe cînd lumina este, în concepția cosmogonică eminesciană, principiul activ, ordonator al universului, tot *umbră* servește și în exprimarea evanescentei: *Prin această lume să trecem ne e scris / Ca visul unei umbre și umbra unui vis* (EMINESCU, O. I, p. 127); dacă în *Sărmanul Dionis* umbra constituia prototipul durabil al încarnărilor efemere, *umbră* în *visul unei umbre* înseamnă, dimpotrivă, individul cu existență trecătoare, trimitînd la *umbră* II 1, dar și la sensul de „aparență, părere”⁶; *umbra unui vis* ar fi „plăsmuire a imaginației în vis”⁷ sau *vis* ≈ *umbră* (*vis* trecător ca o *umbră*), dacă n-am fi obligați de chiasm să decodăm, în mod similar cu partea simetrică, prin întoarcere la *umbră* II 1, într-un efort de a ne imagina vizual ceea ce este ireal, inconsistent, fugitiv. Deși nu toate interpretările propuse au aceeași viabilitate, ele coexistă în lectură și dau adîncime cuvîntului. Un ultim exemplu, în care cuvîntul este codificat „polisemantic” (concret și abstract în același timp): *Ochii tăi [...] / de luminoși ce-ți sînt, copilo, / nu văd niciodată umbre* (BLAGA, POEZII, p. 35); există aici un plan propriu, iradierea imaginată a luminii care alungă orice umbre este posibilă în acest univers poetic; în planul figurat *umbră* poate însemna „tristețe”, dacă presupunem o legătură cu I 2, întunericul, seara, noaptea reprezentînd sentimentele depresive⁸; *umbră* poate însemna, în egală măsură, „aspect negativ al realității” (pentru care pledează forma de plural din versul respectiv), dar și „rău” (subst.), precum *lumină* este „aspectul pozitiv al realității; binele” (*Lumina și păcatul / îmbrățișîndu-se s-au înfrățit în mine*. BLAGA, POEZII, p. 38).

Din analiza materialului de care dispunem, deducem următoarele valori simbolice și sugestive decurgînd din sensurile în care *umbră* are elemente comune cu *lumină* și *întuneric*⁹:

— Imposibilitate de afirmare, lipsă de vază, obscuritate (*Îl țin în umbră în guvern*. CAMIL PETRESCU, O. II, p. 395)¹⁰. Apare frecvent

³ Ca și *durere* ≈ *umbră* în *umbrile durerii* (ALECSANDRI, P. II, p. 43).

⁴ În versurile lui Blaga: *Umbra e de nor rotund. / Dar ce grea e! Colo-n ape / ea căzu pină la prund* (BLAGA, POEZII, p. 374).

⁵ Caracteristică pe temeiul căroră servea în texte bisericesti și de inspirație religioasă ca termen de comparație: *Acele toate [...] ca umbra au trecutul, ca fumul s-au spartu, ca prahul de vîntu au perit* (Cugetări în ora morții, în CUV. D. BĂTR. II, p. 451).

⁶ *Toate și le vinde pe o speranță numai, / Cînd are înaintea o umbră de domnie* (HELIADÉ, O. I, 217); *Cu umbre, care nu sînt, v-a-ntunecat vederea / Și v-a făcut să credeți că veți fi răsplătiți* (EMINESCU, O. I, p. 59).

⁷ Tot „plăsmuire a imaginației” în versurile: *Zadarnic după umbra ta dulce [brațele] le întînd: / Din valurile vremii nu pot să te cuprind* (EMINESCU, O. I, p. 213).

⁸ La Blaga, în special, se poate stabili o corelație cu versurile: *Frumoaso, / fi-s ochii-așa de negri încît seara / [...] îmi pare / că ochii tăi, adîncii, sînt izvorul / din care tăinic curge noaptea peste văi* (BLAGA, POEZII, p. 27); întunericul ochilor pare să reverse întunericul nopții, lumina ochilor alungă întunericul, într-o viziune caracteristică a dualității om — cosmos.

⁹ Indicăm în subsol valorile similare ale lui *întuneric* și cele opuse ale lui *lumină*.

¹⁰ *Întuneric „anonimat” (Îmi voi ucide timpul și visurile, deci, / Cîrpi-voi pe-ntuneric mantaua vieții mele*. ARGHEZI, S. I, p. 58). *Lumină „afirmare; celebritate” (E-ndreptășirea ramurei obscure / Ieșită la lumină din pădure / Și dînd din vîrf, ca un ciorchin de negi, / Rodul durerii de vecii întregi*. ARGHEZI, S. I, p. 10); expresie: *a scoate pe cineva la lumină*.

în expresii ca : *A sta (sau a fi, a rămîne etc.) în (sau la umbră), a pune (sau a lăsa) în umbră (pe cineva sau ceva), a face umbră cuiva.*

— Lipsă de însemnătate; vremelnicie (*Sînt deserte și bogățiile și slava, și înțelepți și fericiti sînt acia ce le socoteșc [...] fum sau umbră. AXINTE URICARIUL, LET. II, p. 180).*

— Necunoaștere (a întregului adevăr), ignoranță (*Prorocul David încă în umbra legii fiind [...], dar noi acum în lumina legii fiind. URICARIUL, IV, p. 164*)¹¹.

— Aspect neplăcut, urît al realității; rău (*În pesimismul său, Sadoveanu n-a ales însă decît umbrele. LOVINESCU, S. I, p. 11*)¹².

— Tristețe, durere (*De cînd lăsași tu viața eu sînt străin în lume, / Și zilele-mi în umbră iau zborul lor și trec. BOLINTINEANU, O. p. 232; Din umbrele durerii / Steaua mîndră-a învierii / Răsări-va pentru ea. ALECSANDRI, P. II, p. 43*)¹³.

— Amenințare, pericol (*De doi ani de zile, toate planurile [...] le fac sub umbra revolverului (T. POPOVICI, SE. p. 179).*

— Îndepărtarea în timp (*Răsai din umbra vremilor încoace, EMINESCU, O. I, p. 120).*

— Taină, mister (*Să mi se pară cum că crești [...] / În umbra dulciilor povești. EMINESCU, O. I, p. 185).*

Posibilitățile nu sînt epuizate (lipseșe, de exemplu, simbolurile religioase), iar interpretările propuse aici nu au pretenția de a fi unice. În numeroase cazuri *umbră* trimite mai degrabă la o sferă de idei și sentimente, orice precizare sau decodare univocă fiind hazardată : *E-ntunecoasa renunțare, / E umbra dulciilor dorinți (EMINESCU, O. I, p. 117; Umbra lumii îmi trece peste inimă. BLAGA, POEZII, p. 87).*

Disponem în paralel valorile simbolice și sugestive analizate mai sus :

LUMINĂ	UMBRĂ	INTUNERIC
„afirmare, celebritate”	„imposibilitate de afirmare, obscuritate”	„anonimat”
„cunoaștere, știință”	„necunoaștere, ignoranță”	„ignoranță deplină”
„aspect plăcut, frumos al realității; binele”	„aspect neplăcut, urît al realității; răul”	„răul”
„bucurie, fericire”	„tristețe, durere”	„tristețe adîncă, durere”

¹¹ *Intuneric* „ignoranță deplină” (*Să ne întorcă de întunecarec. cătră lumină. CORESI, EV. p. 2; Intunecarecul nestînșei. CORESI, EV. p. 45).* *Lumină* „cunoaștere, știință” (*În van adun și-și grămădesc lumina / În cărți și scrisuri — și în van s-acajă / De vis etern sârmana lor viață. EMINESCU, O. VI, p. 62).*

¹² *Intuneric* „răul” (*Victoria binelui asupra forșelor întunericului este un clișeu foarte răspîndit). Lumină* „aspectul pozitiv al realității; binele” (vezi supra, citatul din BLAGA, POEZII, p. 38).

¹³ *Intuneric* „tristețe; durere” (*În fața lui Orion e aprim acel fond de întuneric și mîndrie, care-l vezi mai în fața tuturor tinerilor. EMINESCU, P. L. p. 80; Intuneric și lumină, titlul volumului lui I. Al. Brătescu-Voinești, este plasat în DĂ la sensul propriu, deși este evidentă utilizarea simbolică a cuvintelor, care poate fi decodată atît prin „aspect negativ” vs „pozitiv”, cit și prin „tristețe, durere” vs „bucurie, fericire”). *Lumină* „fericire, seninătate sufletească” (*Spăși-voi visul de lumină / Tînzîndu-mi dreapta în deșert. EMINESCU, O. I, p. 118).**

Deși „glosările” pentru *umbră* și *întuneric* coincid în parte, nuanțele sensurilor proprii se reflectă în valorile metaforice, care vor avea, pentru *întuneric*, o potențare sau o intensitate mai mare a sentimentului, a stării sau aspectului reprezentat.

OMBRE — ENTRE LUMIÈRE ET OBSCURITÉ

(Résumé)

On examine le sens du mot *ombre* comme terme intermédiaire de la triade graduelle *lumière — ombre — obscurité* et les valeurs suggestives et symboliques par lesquelles *ombre* s'oppose, surtout, à la lumière.

Aprilie 1982

Institutul de lingvistică și istorie literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21

RIU, FRIU, BRIU, GRIU ETC. RĂSPÎNDIREA ACTUALĂ ÎN GRAIURILE BĂNĂȚENE

DE

NICOLAE MOCANU

1. Atît în plan sincronie cît și în plan diacronic, s-a reliefat acțiunea în graiurile românești a unei tendințe bine precizate de trecere a lui *e* și *i* la *ă* și respectiv *î*, cînd sînt precedate de așa-numitele « consoane velarizante (sau velarizatoare) ». Din această categorie fac parte, în anumite condiții (în primul rînd poziția dură) și pe anumite arii geografice, aproape toate consoanele românești¹, fapt care-l face pe O. Nandriș să vorbească de „caracterul velarizant al limbii române” și să explice fenomenul prin „tendința de velarizare (tratamentul *ă*) proprie bazei de articulație a românei”².

1.1. Cei mai mulți dintre lingviștii care s-au oprit asupra acestui fenomen acordă însă o importanță mai mare velarizării lui *e* și *i* cînd sînt precedate de labiale (și labiodentale) și de vibranta *r*. Mai ales trecerea lui *e* la *ă* și a lui *i* la *î* după labiale este considerată „o lege de dezvoltare a foneticii dacoromânei în opoziție cu graiurile din sudul Dunării”³. Interesul pentru aceste contexte este și mai mare cînd se au în vedere excepțiile de la tratamentul obișnuit în dacoromână, adică acele forme în care, în unele graiuri, se mai rostesc *e* și *i* după labiale sau după *r* forte⁴ (poziție dură), rostiri care, în anumite cazuri, pot fi considerate fapte de continuitate fonetică, manifestări ale diacroniei în sincronie.

¹ Al. Philippide (*Originea românilor*, vol. II, Iași, 1928, p. 55) citează 19 consoane cu acțiune velarizantă, ceea ce-l duce la concluzia că se constată „pentru *e*, ca și pentru *a*, o tendință de a se preface în *ă*, *i*”, tendință care nu este determinată de anumite consoane, ci este „numai activată” de ele; „ea există prin ea însăși, căci, a zice că *e* se schimbă în *ă* cînd este precedat de *b*, *k*, *d*, *f*, *g*, *l*, *m*, *n*, *p*, *r*, *s*, *ș*, *t*, *ț*, *ț*, *ș*, *ș*, *ș*, *ș*, *ș* consoanant [...] este ridicul”.

² O. Nandriș, *Phonétique historique du roumain*, Paris, 1963, p. 24; citatele la p. 19 și 25.

³ Al. Rosetti, *Istoria limbii române de la origini pînă în secolul al XVII-lea*, București, 1968, p. 611.

⁴ *r* provenit din *rr* (*r* geminat), *r*- (*r* inițial) latin, *r* precedat de consoane și cel din cuvintele de origine slavă și maghiară (ceea ce înseamnă că acesta a fost tratat la fel cu geminatele latine; cf. Florica Dimitrescu, *Introducere în fonetica istorică a limbii române*, București, 1967, p. 66).

1.2. Prezența numeroasă a unor asemenea forme, atât în „dialecele vechi”⁵, în primele noastre texte⁶, cât și în unele graiuri dacoromâne actuale⁷ este argumentul cel mai important și, ca atare, cel mai des invocat de lingviștii care consideră că fenomenul posteriorizării vocalelor anterioare, deși vechi, întrucît se întîlnește, sporadic, și în dialectele sud-dunărene, a apărut într-o perioadă ulterioară românei comune⁸.

2. În articolul de față ne propunem să prezentăm răspîndirea actuală, pe baza unor hărți lingvistice, a citorva asemenea excepții, în graiurile bănățene; ne limităm la relevarea prezenței lui *e* și *i* după *r* forte (poziție dură), urmînd să prezentăm într-o contribuție viitoare și situația acestor vocale după labiale și a diftongului *ea*, în aceleași condiții⁹.

⁵ E. Vasiliu, *Fonologia istorică a graiurilor dacoromâne*, București, 1969, p. 55.

⁶ Vezi O. Densusianu, *Opere*, vol. II, *Histoire de la langue roumaine*, București, 1975, p. 425, 438; cf. și I. Chejic, Al. Mares, *Graiurile dacoromâne în secolul al XVI-lea*, București, 1974, p. 201—202; G. Istrate, *Limba română literară. Studii și articole*, București, 1970, p. 70—121.

⁷ În graiurile dacoromânești actuale, rostirea cu *e*, *i* după *r* forte (poziție dură) este cunoscută, cu o mai mare frecvență, într-o arie care acoperă zonele limitrofe din nord-estul Banatului și sud-vestul Transilvaniei, dar, sporadic, a fost atestată și în alte localități din nordul Transilvaniei și al Moldovei. Prima atestare în graiurile bănățene a rostirii *e* după *r* (inițial) o întîlnim în Émile Picot, *Documents pour servir à l'étude des dialects roumains*, în « Revue de linguistique et de philologie comparée » VI, 1873, nr. 1, p. 15 (extras): *reu* în Găvojdia, azi jud. Timiș. Cf. și *Mirza, rid, riu* atestate de Enea Hodoș din Margina, jud. Timiș („Convorbiri literare”, XXXIV, 1900, p. 450, apud G. Istrate, *op. cit.*, p. 108). Cf. și WLAD, h. 9, 49; G. Weigand, *Der Banater-Dialekt*, în „Jahresbericht”, III, 1896, p. 211. ALR (vezi ALRM I, vol. I, h. 119, 120/45, 75, 85; ALR II, s. n., vol. IV, h. 990/36, 76; vol. V, h. 1414/76; vol. VI, h. 1845; vol. VII, h. 2089/36, 76, h. 1969 etc.; ALR I, vol. I, h. 143/85, h. 98/85, h. 145/85, h. 131/75; etc.) notează *e* și *i* după *r* forte în Banatul nord-estic și și în sud-vestul Transilvaniei (un singur punct: Lăpușul de sus). Tot în ALR întîlnim și notarea sunetului intermediar *i*. Din sud-vestul Transilvaniei, I. Popovici (vezi *Rumänische Dialekte. I. Die Dialekte der Munteni und Päduren im Hunyader Komitat*, Halle, 1905, p. 101—119) nu atestă nici o formă care ne interesează. D. Șandru însuși (*Enquêtes linguistique du Laboratoire de phonétique expérimentale de la Faculté de lettres de Bucarest, III. Lăpușul de sus (d. Hunedoara)*, în BL, III, 1935, p. 123, 126; în continuare: *Lăpuș*) atestă numeroase forme cu *e*, *i* după *r* forte. De asemenea O. Densusianu (*Graiul din Țara Hațegului*, București, 1915, p. 21, 22, 24) înregistrează asemenea forme. În zone mai nordice, rostirea a fost atestată în Munții Apuseni, Bihor, nordul Crișanei, Maramureș, Bucovina (vezi D. Șandru, în BL, IV, 1936, p. 127; T. Teaha, *Graiul din Valea Crișului Negru*, București, 1961, p. 31—39; S. Pușcariu, în DR, V, 1927—1928, p. 771; idem, *Limba română*, vol. II, *Rostirea*, București, 1959, p. 320 (în continuare: *Rostirea*); ALRM I, vol. I, h. 163).

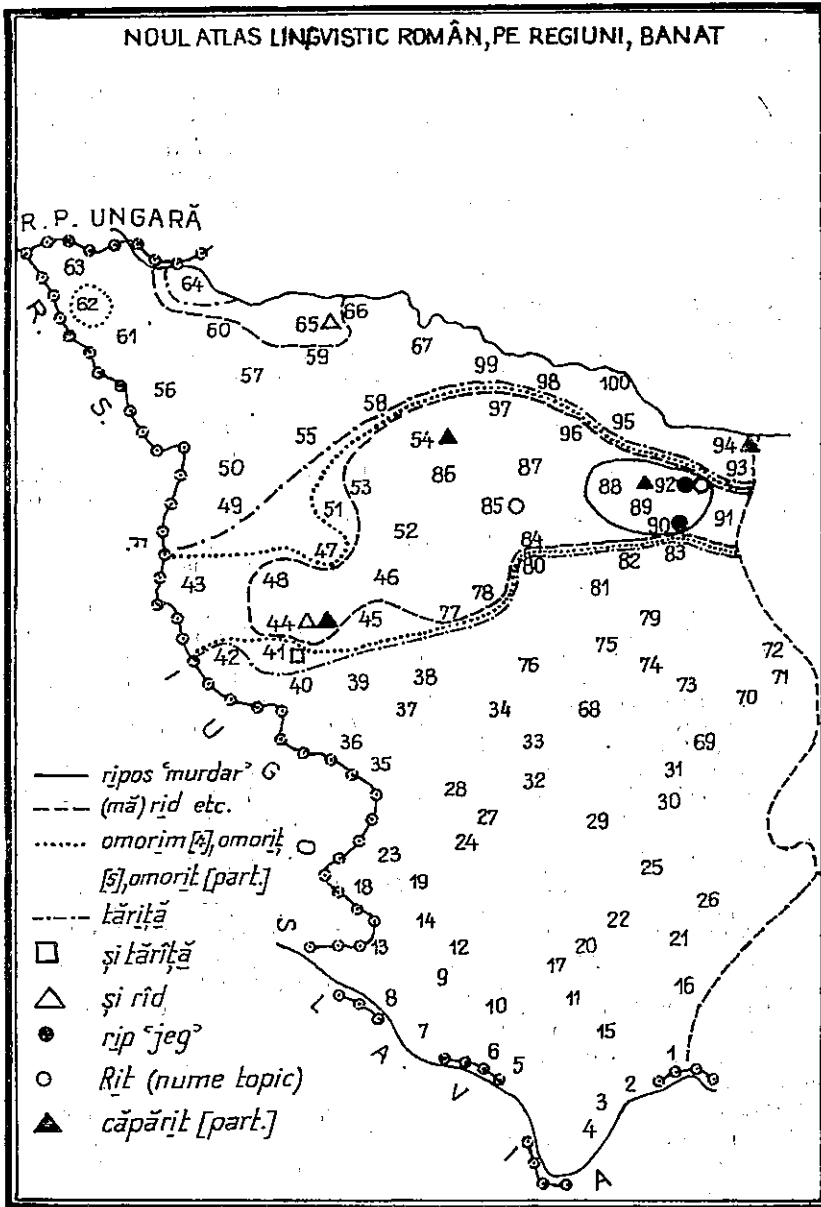
În anchetele pentru NALR — *Transilvania*, Viorel Bidjan a înregistrat forme cu *e*, *i* după *r* forte (poziție dură) doar în cîteva cuvinte: *rebd* [1], *rebdăm* [4], *boresc* [1], *are!* [1], *arețăm* [4] și în paradigma verbului *a (se) rîde*. În general, aceste forme poartă indicația [V]. În NALR — *Oltenia* nu am întîlnit forme care ne interesează.

Pentru formele de acest tip întîlnite în limba scriitorilor din sec. XIX—XX, vezi G. Istrate, *op. cit.*, p. 70—121.

⁸ Al. Rosetti, *op. cit.*, p. 355; M. Sala, *Contribuții la fonetica istorică a limbii române*, București, 1970, p. 116; E. Vasiliu, *op. cit.*, p. 55—56.

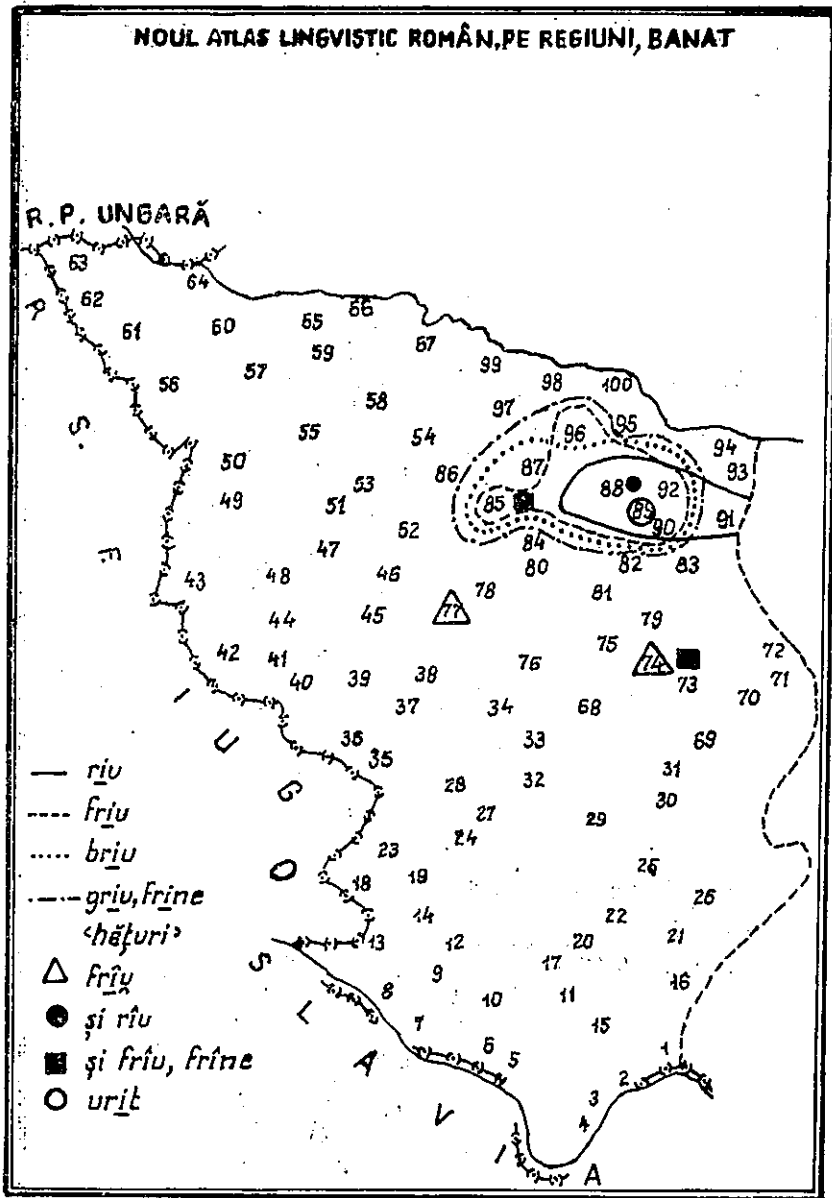
⁹ Materialul a fost adunat pentru NALR — *Banat*, cu *Chestionarul NALR* (chestiunile [225] RÎD, [226] RÎDEAM, [227] SĂ RÎD, [254] BUZAT, [361] RABD, [362] SĂ RABDE, [364] ARĂT, [365] SĂ ARĂT, [577] LOGODNĂ, [643] OMOR, [745] MURDAR, [891] FRIU, [892] HĂȚ, [1020] GRIU, [1164] ȚUICĂ, [1429] TĂRIȚE, [1488] BRIU, [1627] RIU, [2008] DES-TELENEȘC, [2009] DEZMIRIȘTESC). În acest chestionar nu sînt incluse numeroase cuvinte care pot prezenta fenomenul în discuție (în primul rînd *rău*, *urî*, *urîl*, *rișă*, *ris*).

2.1. Răspîndirea formelor (*MĂ*) *RID* etc., *OMORIM* etc., *TĂRIȚĂ*, *RIP*OS 'murdar', *RIP* 'jeg', (S-A) *CĂPĂRIȚ* 's-a logodit', *RIT* (nume topic)

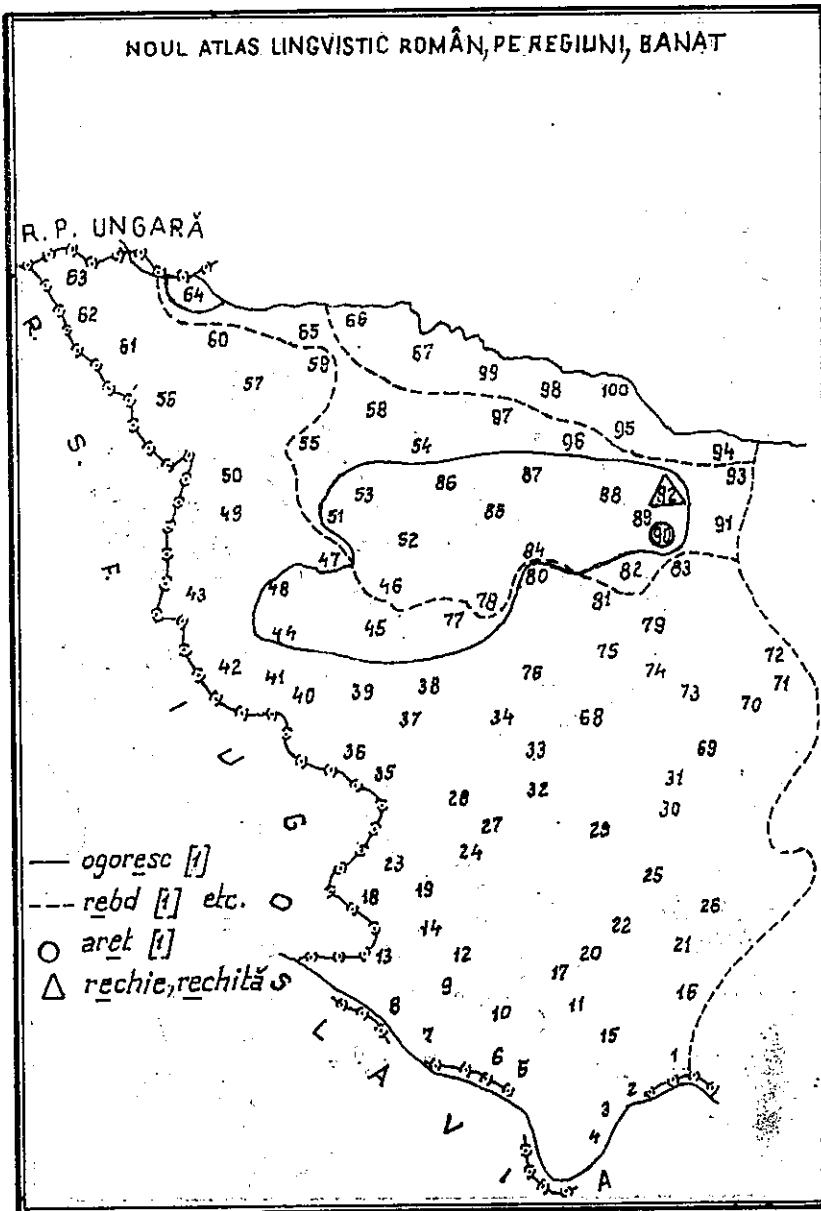
Harta nr. 1

2.1.1. Răspîndirea formelor *RIU*, *FRIU*, *BRIU*, *GRIU*, *FRINE* 'hățuri', *URIT*

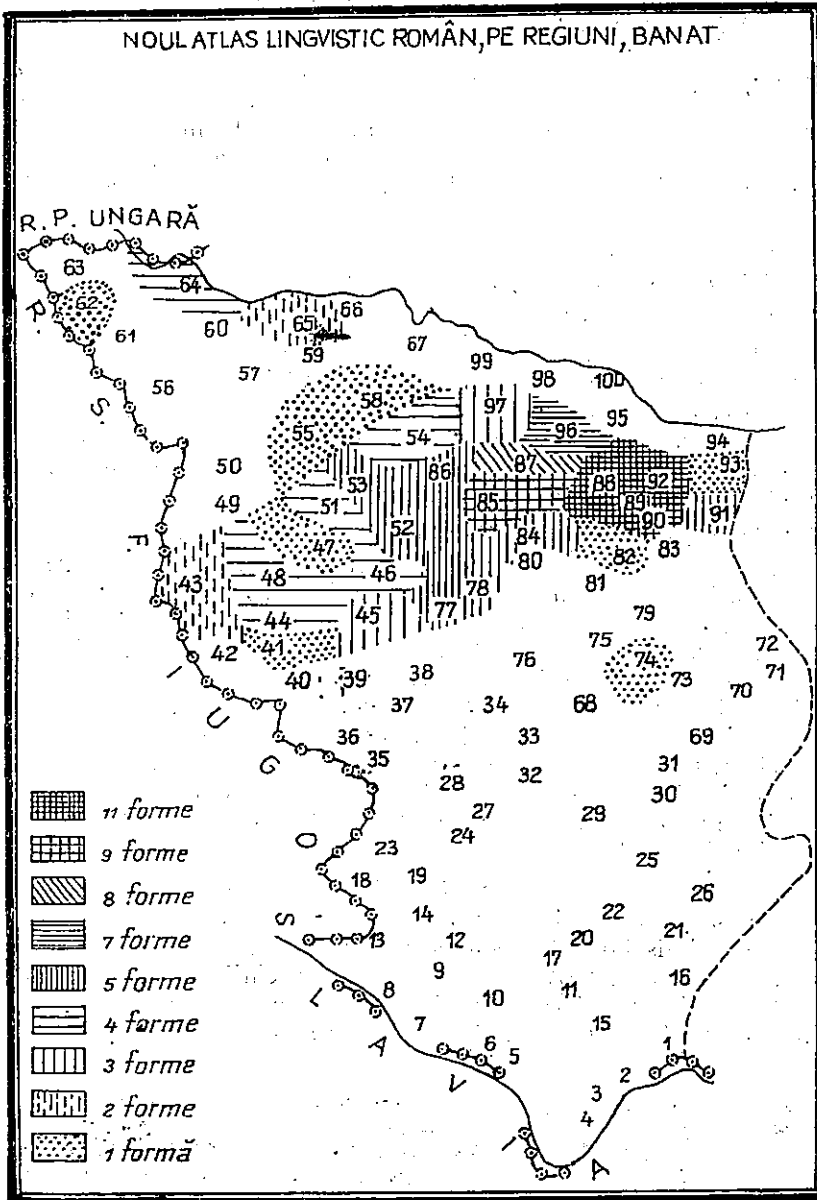
Harta nr. 2

2.2. Răspindirea formelor REBD, OGORESC, ARET, RECHIE, RECHITĂ

Harta nr. 3

2.3. Frecvența formelor cu *E, I*, după *R* forte în (MĂ) *RID* etc., *OMORIM* etc., *TĂRIȚĂ*, *RIPOȘ*, *RIU*, *FRIU*, *BRIU*, *GRIU*, *FRINE*, *OGOREȘC*, *REBD*

Harta nr. 4

3. După cum reiese din aceste hărți, *e* și *i* sint atestate, în Banat, după *r* forte, în arii compacte, mai ales în nord-est, cu prelungiri vestice pînă înspre granița cu Iugoslavia, la sud de Timișoara¹⁰.

3.1. Ariile cele mai extinse le acoperă prezența lui *i* în *tărijă*, *ride* ((*mă*) *rid*, *să* (*mă*) *rid*, (*mă*) *rideám* etc.), *omorî* (*omorîm*, *omorît*, *am omorît* etc.) (vezi harta 1).

3.1.1. Pe arii mult mai reduse sint atestate formele *riu*, *griu*, *briu*, *fr u*, *frine* (vezi harta 2) și *ripos* 'murdar' (vezi harta 1). Aceste rostiri se întîlnesc doar în zona nord-estică a Banatului, la nord de Lugoj, pînă în preajma Făgetului. În ce privește forma *friu*, se remarcă și prezența, în două puncte din afara acestei arii, a rostirii intermediare *friu* (vezi harta 2).

3.1.2. La acestea se mai adaugă cîteva forme cu atestări disparate : (*s-o*) *căpărit* 's-a logodit'¹¹, *rip* 'jeg', numele topic *Rit* (vezi harta 1) și *urît* [subst.] (vezi harta 2).

3.2. În fine, avem mult mai rar atestată pronunțarea lui *e* în contextul pe care-l avem în vedere ; în materialul NALR — *Banat*, pronunțarea lui *e* după *r* forte o întîlnim doar la persoana I de la verbele *ogorî* și *răbda* : *ogorésc*, *rebđ* (în arii largi, care se întind și în partea central-vestică a Banatului) și în cîteva forme izolate, atestate în cîte o singură localitate : *aret* [1], *rechie* și *rechitá* (vezi harta 3).

3.3. Harta de frecvență (vezi harta 4), întocmită luînd în considerare numai formele ale căror atestări se grupează în arii, evidențiază faptul că în nord-estul Banatului, în punctele 85, 88—90 și 92 se concentrează cele mai numeroase atestări cu *e*, *i* după *r* forte (poziție dură). De asemenea, se observă că această arie nu acoperă și localitățile 93 și 94, în care fenomenul este fie inexistent, fie nesemnificativ, după cum nu se întîlnește nici în zona situată imediat la sudul Mureșului, cu excepția a trei localități din nord-vest. Dacă adăugăm hărțile de frecvență și atestările sporadice, devine și mai evident faptul că aceste localități din nord-estul Banatului formează un puternic centru de frecvență al rostirii lui *e*, *i* după *r* forte : 15 atestări în punctul 92, 12 în 90, 12 în 89, 11 în 88 și 10 în 85 (vezi hărțile 1—4).

4. Se pune întrebarea dacă fonetismul în discuție este un fapt de continuitate sau o inovație în graiurile bănățene actuale. Nu există „un consens al specialiștilor” în explicarea prezenței, în textele vechi sau în graiurile actuale, a unor asemenea fonetisme¹². Unii lingviști le consideră, de la caz la caz, forme refăcute, alții le explică printr-o tendință spre rostirea moale a lui *r* (o tendință generală de muiere a consoanelor)¹³, prin in-

¹⁰ Zonă cunoscută, în parte, de la cercetările efectuate de I.-A. Candrea (*Constatări în domeniul dialectologiei*, în GS, I, 1924, p. 18; h. 7).

¹¹ *căpărit* (*căpărit*) [part.] nu a fost atestat decît sporadic, nefiînd cuprins în *Chestionarul NALR*; el trebuie să fie cunoscut însă în toată aria în care se întîlnește *căpară* 'logodnă' și care acoperă în întregime centrul și nord-estul Banatului. După cele cîteva atestări incluse pe harta 1, aria lui *căpărit* pare a cuprinde cam același spațiu cu (*mă*) *rid*, *tărijă*, *omorîm*.

¹² Cf. M. Sala, *op. cit.*, p. 67; I. Gheție, Al. Mareș, *op. cit.*, p. 201.

¹³ Cf. E. Petrovici, *Corelația de timbru a consoanelor dure și moi în limba română*, în SCL, I, 1950, nr. 2, p. 172—220.

fluența pluralului asupra singularului, prin analogie, sau chiar prin influență aromână¹⁴. De la o situație la alta, unele dintre aceste explicații pot fi reale. Dar despre o bună parte dintre astfel de forme, cei mai mulți lingviști au părerea că avem de-a face cu fonetisme vechi, cu arhaisme fonetice¹⁵ și nu cu inovații.

4.1. Din această ultimă categorie fac parte în primul rând formele ale căror etimoane au în complexul lor sonor sunetele *e*, *i*, după *r* forte (poziție dură): *riu*: lat. *rivus*, *rid*: lat. *rideo*, *omori*: vsl. *umoriti*, *rit*: magh. *rét*, *aret* [1]: lat* *arrecto*, *friu*: lat. *frenum*, *tărită*: vsl. *trice*, cf. bg. *trici*, scr. *trice*. Este mai probabil că astfel de forme reprezintă sunete originare decât că, în graiurile unde le întâlnim și astăzi, ar fi forme refăcute, recente, datorate unor analogii sau unor influențe greu de dovedit.

4.2. Alte forme cu *e*, *i* rostite după *r* forte în graiurile bănățene actuale prezintă o situație diferită, întrucât etimoanele lor nu sînt cunoscute sau sînt nesigure. Este cazul formelor *briu*, *rebd* [1], *rip* 'jeg, murdărie de pe corpul omului', *ripos*. Dacă acceptăm însă unele etimoane propuse (lat. **brenum*¹⁶, lat. **re-e(n)mendare*¹⁷, ngr. *ripos*¹⁸), atunci și aceste atestări pot reprezenta fonetisme arhaice.

4.3. Formele verbale *omorim* [4], *omorîț* [5], *omorît* [part.] (ca și, de altfel, infinitivul *omori*), *s-o căpărit* [perf. c.3] (cf. *căpară*¹⁹), *ogoresc* [1] (cf. *ogor*) pot fi datorate încadrării lor în grupa verbelor de conjugarea a IV-a terminate în *-i* (pentru *omorim* etc., *s-o căpărit*) sau generalizării desinenței *-esc* de la alte verbe din grupa a IV-a, terminate în *-i* (pentru *ogoresc*). Prezența lor însă într-o arie în care întâlnim și forme unde *e*, *i* pot fi considerate etimologice justifică aducerea lor în discuție ca argumente pentru susținerea identificării unei zone în care se poate vorbi de păstrarea lui *e* sau *i* originari după *r* forte.

4.4. Forma *griu* poate fi explicată prin analogie cu *riu*, *friu*, *briu*, dată fiind asemănarea lor fonetică. Altfel, pentru a considera că *i* reprezintă un sunet păstrat trebuie să considerăm că provine dintr-un lat. **grenum* (și nu din lat. *granum*, de la care derivă formele din celelalte graiuri românești), formă posibilă, prin analogie cu *frenum* și **brenum*²⁰, dar greu de acceptat.

¹⁴ I. Popovici, *op. cit.*, p. 131; cf. și M. Sala, *loc. cit.*

¹⁵ Cf. O. Densusianu, *op. cit.*, p. 21, 22, 24; S. Pușcariu, *Rostirea*, p. 320; D. Șandru, *Lăpuj*, p. 126; cf. și la Jacques Byck și Al. Graur, *Influența pluralului asupra singularului substantivelor și adjectivelor în limba română*, în Jacques Byck, *Studii și articole*, București, 1967, p. 57. Cf. și G. Istrate, *op. cit.*, p. 107.

¹⁶ Al. Rosetti, *Étude sur le rhotacisme en roumain*, Paris, 1924, p. 35. Cioranescu, în dicționarul său etimologic, s. v., dă un alt etimon: lat. *brandeum*.

¹⁷ CIORANESCU, s. v.

¹⁸ *Ibidem*, s. v.

¹⁹ P. Neiescu (comunicare orală) sugerează posibilitatea ca *a* (*se*) *căpări* să provină din scr. *kaporisati*.

²⁰ În legătură cu *griu*, *friu*, *briu*, *riu*, sînt de semnalat și formele *grău* (punctele 38, 68, și Ocna de Fier), *frău* (68), *brău* (7, 38 și Ocna de Fier), *rău* (31, 68).

4.5. Celelalte două forme avute aici în vedere, *rekkie* și *rekké*, nu se pot explica decât prin analogie cu formele în care *e* (sau *i*) poate fi etimologic, sau printr-o tendință mai pronunțată de muiere a consoanelor în aceste graiuri bănățene.

5. Existența unor asemenea forme în graiurile din nord-estul Banatului, cu prelungirile spre vest, a fost explicată de I.-A. Candrea prin „influența infiltrărilor din Ardeal”²¹. Răspîndirea rostirilor *e* și *i* după *r* forte (poziție dură) în graiurile bănățene actuale nu confirmă această afirmație. Materialul adunat pentru NALR — *Transilvania* nu atestă fenomenul decât într-o singură localitate din sud-vestul transilvănean, limitrofă ariei cu cea mai mare frecvență a fenomenului precizată în paragrafele anterioare. Este vorba de Lăpugiu de Sus, localitate al cărei grai, dealtfel, prin multe particularități fonetice individualizatoare²², se subsumează subdialectului bănățean; mai mult, și în această localitate fenomenul nu se mai prezintă nici general nici colectiv, destul de puținele atestări actuale²³ purtînd, de regulă, specificarea [V].

6. Toate aceste fapte²⁴ ne permit să conchidem că, în perspectivă strict sincronică, nevelarizarea vocalelor anterioare *e* și *i* după *r* forte (poziție dură) reprezintă, în unele cuvinte, un arhaism fonetic care a ajuns, prin restrîngere spațială treptată, să caracterizeze în primul rînd graiurile din nord-estul Banatului (cu infiltrări, în cazul unor forme, pînă spre centru-vest). Alături de rostirea aceluiași vocale (și a diftongului *ea*) după labiale și labiodentale, de poziția mai puternică în sistem a consoanei *h* și de evoluția convergentă a dentalelor, palatalelor și (parțial) a labialelor, fenomenul prezentat este unul dintre principalele fapte fonetice individualizatoare ale graiurilor nord-est bănățene față de celelalte variante teritoriale ale subdialectului de sud-vest.

RIU, FRIU, BRIU, GRIU, ETC. LA RÉPARTITION ACTUELLE DANS LES PARLERS DU BANAT

(Résumé)

À partir de quatre cartes linguistiques réalisées conformément aux données relevées pour le *Nouvel Atlas linguistique roumain, par régions — Banat*, l'auteur présente la répartition actuelle, dans quelques parlars du Banat, de formes phonétiques comme *riu*, *friu*, *briu*, *griu*, (*mă*) *rid*, *rebd*, etc., qui présentent un comportement de *e* et *i* précédées de *r* fortis différent de celui qui est habituel dans d'autres parlars daco-roumains, où ces voyelles se prononcent *ă* et *î*. On relève que, dans une perspective strictement synchronique, la présence de l'*e*, *i* après *r* fortis caractérise les parlars d'un groupe restreint de localités du nord-est du Banat, avec, dans quelques situations, des prolongements vers l'ouest. La prononciation de l'*e*, *i* après *r* fortis peut représenter, dans quelques mots: *riu*: lat. *rius*, *rid*: lat. *rideo*, *friu*: lat. *frenum*, *aret*: lat. **arrecto*, etc., un fait de continuité phonétique.

Aprilie 1982

Institutul de lingvistică și istorie literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21

²¹ I.-A. Candrea, *op. cit.*, p. 167; cf. și p. 173.

²² Cum ar fi: labialele nepalatalizate, africativizarea dentalelor și a oclusivelor palatale, păstrarea lui *ă*, fricativizarea africatelor în stadiile *ś*, *ž*, păstrarea lui *ğ* în unele cuvinte etc., după cum reiese din materialul adunat pentru NALR — *Transilvania* și din D. Șandru, *Lăpuj*.

²³ Vezi *supra*, nota 7.

²⁴ Am luat în discuție, în mod deliberat, și unele forme (*frînc*, *rechie*, *rechiță*, ultimele două cu atestări unice) în care *e*, *i* nu se află în poziție dură, dar urmează unui *r* forte.

Micul Atlas lingvistic român. Partea II. Serie nouă, vol. IV, București, Editura Academiei R.S. România, 1981, 24 p. + h. de la 1315 la 1714.

După apariția, în 1956, a volumelor I și al II-lea și, în 1967, a volumului al III-lea, *Micul atlas lingvistic român, partea a II-a (ALRM II)*, se îmbogățește cu cel de-al IV-lea și ultimul volum, rod al muncii unui colectiv compus din prof. univ. Ioan Pătruț, redactor principal, Dojna Grecu, Ion Mării, Rodica Orza, redactori, cu contribuția tehnică a cartografilor Ștefan Poenaru și Maria Gombos.

Materialul care stă la baza hărților a fost cules de Emil Petrovici pentru *Atlasul lingvistic român II*, între anii 1930 și 1938 (paralel cu cel cules, în aceeași perioadă, de Sever Pop pentru ALR I) din 61 de localități cu populație românească din cuprinsul granițelor actuale ale țării și a fost completat cu material lingvistic cules din cite un sat de istoromâni, aromâni și meglenoromâni. Ancheta la istoromâni a fost făcută de Ștefan Pașca, cea de la aromâni și meglenoromâni de către Theodor Capidan.

Volumul al IV-lea cuprinde 400 de hărți (1315—1714) și se referă la următoarele categorii morfologice, enumerate de noi în ordinea descrescîndă a numărului de hărți: verbul (258 h.), pronumele (48 h.), substantivul (38 h.), numeralul (18 h.), articolul (13 h.), adjectivul — de fapt compararea adjectivului — (9 h.), prepoziția (8 h.), adverbul (6 h.) — vezi aci și adverbele de comparație cuprinse la adjectiv — și conjuncția (2 h.). Verbul reprezintă 64,5% din totalul hărților, pronumele 12%, substantivul 9,5%, numeralul 4,5%, articolul 3,25%, adjectivul 2,25%, prepoziția 2%, adverbul 1,5%, conjuncția 0,50%.

Evident că proporția hărților din volum a fost determinată de proporția întrebărilor din chestionar, de materialul pe care redactorii l-au avut la dispoziție.

Publicarea volumului are o deosebită însemnătate prin faptul că:

a) redactorii ne pun la dispoziție un volum deosebit de important prin conținutul lui: volumul gramatical, atît de mult așteptat;

b) apariția acestui volum marchează încheierea publicării sub formă de hărți a materialului cules cu chestionarul II, dezvoltat, de către E. Petrovici cu 4—5 decenii înainte, urmînd să mai apară, în anii care vin, volumul introductiv cu datele despre localități și informatori, indicii atlasului, glosarul termenilor din atlas, jurnalul anchetatorului, materialul necartografiat și toate materialele culese cu chestionarul introductiv, premergător chestionarului propriu-zis. Din partea a II-a a *Atlasului lingvistic român* (ALR II) au apărut, pînă în prezent, 2544 hărți mari dintre care 2248 în seria nouă și 296 în seria veche, și 2120 hărți mici, colorate (ALRM II), dintre care 1714 în seria nouă și 416 în seria veche, ajungîndu-se la cifra impresionantă de 4664 de hărți, la care se adaugă o hartă fizică în culori, la seria nouă a ALR II.

Materialul cuprins în hărțile atlasului este deosebit de bogat și de important pentru cei ce studiază structura și evoluția limbii române, a grajurilor și dialectelor ei.

La baza redactării hărților lexicale din ALR au stat cîteva criterii: 1) S-au cartografiat cuvinte cu răspîndire mare teritorială și fenomene fonetice variate și interesante; 2) cuvintele din atlasul lui Weigand, pentru a se putea urmări progresul sau regresul fenomenelor în perioada dintre cele două anchete; 3) cuvinte bogate în sinonime, cu floră semantică bogată, care prezintă sovăiri în uz și variație în flexiune.

Hărțile redactate pe baza acestor criterii publicate în volumele anterioare, ilustrează, în general, diversitatea dialectală. Spre deosebire de acestea, volumul al IV-lea din ALRM ne înfățișează unitatea dialectală, fapt subliniat și în *Nota explicativă* ce premerge hărților din volum.

Cele 400 de hărți, referitoare la morfologia dialectală românească, nord- și sud-dunăreană au un caracter interpretativ analitic. Toate hărțile din volum sînt nu numai morfologice, ci ele au și un caracter lexical.

Marea majoritate a hărților din vol. al IV-lea au fost redactate pe baza hărților mari din vol. al VI-lea și al VII-lea. Sînt însă și unele excepții: h. 1329 (GRANIȚELE) ȚĂRII are corespondent în vol. al III-lea din ALR, h. 188 GRANIȚELE ȚĂRII; h. 1322 (AM ASCUNS PĂLĂRIA) FRATELUI MEU corespunde h. 1336 din vol. al V-lea: ... PĂLĂRIA FRATELUI MEU; h. 1316 (E LEIT) TATĂL (SĂU) corespunde h. 1444 din același volum: E LEIT TATĂL SĂU.

CL, anul XXVII, nr. 2, p. 161—170, Cluj-Napoca, 1982

În alte cazuri, pe baza unei singure hărți din atlasul mare, s-au redactat două hărți în atlasul colorat, de exemplu: din h. 1573, din vol. al VI-lea: TATĂL SLUGII MELE s-au redactat hărțile 1315 TATĂL (SLUGII MELE) și 1334 (TATĂL) SLUGII MELE în ALRM și invers, pe baza a două hărți din ALR s-a redactat o singură hartă în ALRM; din hărțile 1871 LAS; LAȘI și 1872 LASĂ; LĂSĂM DIN ALR, vol. al VII-lea, s-a redactat h. 1456, cuprinzând toate cele 4 forme; din hărțile 1897 MĂSOR; MĂSORI și 1898 MĂSOARĂ; MĂSURĂM din același vol. VII s-a redactat h. 1478, cu trei forme: MĂSOR; MĂSORI; MĂSOARĂ.

Sînt și cazuri în care materialul a fost grupat diferit, scoțindu-se în evidență o categorie gramaticală în volumul mare și alta în cel colorat. Astfel h. 1609, din vol. al VI-lea, CASA FEMEII CELEI HARNICE (E TOTDEAUNA CA OCHIUL) figurează la articol, în timp ce în volumul colorat, h. 1333 (CASA) FEMEII (CELEI HARNICE E TOTDEAUNA CA OCHIUL) este dată la substantiv.

Cîteva hărți mici colorate nu au corespondent în hărțile mari, ci ele au fost redactate pe baza MN. De ex.: h. 1349 NAȘULEI, 1351 CUMĂTRĂ, 1488 SE SCALDĂ; NE SCĂLDĂM etc.

În titlul hărților sînt redate contextele în care au fost urmărite formele din hărți, deși în cuprinsul hărților colorate, mici, spre deosebire de hărțile mari, s-a ales numai o formă, nu întregul context. Ceea ce nu s-a dat în harta mică s-a trecut în titlul ei între paranteze rotunde. De ex.: h. 1319: (CAPUL) CALULUI sau harta 1320 (DINTELE) CÎINELUI redau formele de genitiv ale substantivelor *cal* și *cîine*, dar din titlu reiese contextul. În unele cazuri contextul a fost divizat în ALR, sub forma a două hărți mari: h. 1675, vol. al VI-lea, ACESTA ESTE SOCRUL... și h. 1676, din același volum, ...FRATELUI MEU figurează în ALRM, vol. al IV-lea, h. 1321 sub titlul: (ACESTA ESTE SOCRUL) FRATELUI MEU. Deci, pentru a se ilustra contextul, s-a dat în titlul hărții colorate titlul a două hărți mari.

După cum reiese din cuprinsul volumului în discuție, el are un caracter preponderent morfologic. Cîteva probleme de sintaxă, ca și unele de lexic, pot fi de asemenea urmărite — în mai mică măsură ca în hărțile mari — și în volumul al IV-lea din ALRM.

Volumul are o înaltă ținută științifică și constituie — fără exagerare — o mare realizare a geografiei lingvistice românești și romanice.

Ca în toate lucrările de mari proporții, care folosesc un bogat material documentar, se mai întîlnesc și în ALRM, vol. al IV-lea, unele inconsecvențe, scăpări sau lucrări rămase în suspensie. Unele se datoresc unor greșeli sau scăpări de notare, altele unor interpretări personale ale redactorilor.

Astfel, la verbe, cînd pentru formele de origine latină din dialectul dacoromân avem în dialectele sud-dunărene cuvînte de aceeași origine dar de altă conjugare sau de origini diferite, nu s-au dat și formele din dialecte, în locul răspunsurilor fiind dat semnul +, ceea ce înseamnă că s-a obținut alt termen. De exemplu, pentru VORBESC (h. 1533) s-a dat, la punctul istororomân (02) +, căci istororomânii din Jieân folosesc verbul a *cuvîntă*, deci un verb de conj. I, nu de a IV-a, ceea ce este notat și pe fișa atlasului: *cuvîntu*, sau în h. 1446 CRĂP; CRĂPI; CRĂPĂ; CRĂPĂM, s-a dat la Jieân + pentru că s-a obținut un verb de altă conjugare: *pucnês*, *pucneș*, *pucneâ* (verbul *crepă* a fost atestat pentru Jieân, vezi CL, IX, 1964, nr. 2, p. 207 și 213, notele 78 și 287).

Uneori anchetatorul nu a pus unele întrebări. Acest lucru e notat pe fișă: —, semn folosit și în atlas. Redactorii au înlocuit uneori acest semn prin ?, ceea ce înseamnă că informatorul nu cunoaște forma sau răspunsul urmărit. De ex. în h. 1579, SĂ ÎMPUȘTE, 1580 SĂ MUȘTE, 1604 SĂ OMOARE, deși pe fișă este indicația că nu s-a pus întrebarea, redactorii au pus semnul ?, fapt care înseamnă că istororomânii nu cunosc conjunctivul de la aceste verbe, ceea ce nu este adevărat, dovadă conjunctivele *neca veșede*, *neca vîde* (h. 1594), *neca me dore* (h. 1595), *neca uide* (h. 1596), *neca vinde* (h. 1597), *neca râmara* (h. 1598), *neca spure*, *neca fire*, *neca vire* (h. 1601) etc. Ei cunosc sistemul: conjunctivul se formează cu *neca* + *ind. prez.* al verbului. Pentru *împușc* s-a obținut răspunsul *stril'es*, [K] *ușidu*, pentru *mușcă*: *mûcca*, pentru *omoră*: *ușide*; conjunctivul, dacă s-ar fi întrebat, ar fi fost desigur *neca uide*, *neca mucca*. Pentru *arunc*, *lepăd* s-a răspuns *hîlês*, pentru *pier* nu s-a pus întrebarea, cum nu s-a pus nici pentru conjunctivele verbelor a *lepăda* și a *pieri*. De ce atunci la 02 în loc de răspuns s-a dat indicația #, care înseamnă că informatorul a declarat că nu există termenul întrebant? Inconsecvențe se întîlnesc și în alte hărți în privința tratării indicațiilor verbelor. Deși s-au obținut răspunsuri pentru multe verbe, în hărți, la punctul 02 s-au reprodus răspunsurile numai de la verbele moștenite, pentru verbele de origine slavă s-a dat unul din semnele +, —, sau ?, în

situații similare. Astfel pentru *piaptân* (*lna*), *piepteni* s-a obținut *hrdășes*, *hirdășes*, pentru *ingraș*, *debel'es* în h. 1475 și 1457 etc. și s-a dat +. În cazul altor două verbe *serie* și *zice*, de la care nu s-a întrebat indicativul prezent, la Jeian s-a dat —, în cazul primului verb, și ? în cel de-al doilea.

La alte timpuri întâlnim alte situații. Pe h. 1661 ERAM, la 02 este dat +, iar pe h. 1662 FUSEI, în același punct #. Și într-un caz și în altul, informatorul a răspuns cu perfectul compus *jo-âm fost*, *am fost*. Este adevărat că perfectul simplu a dispărut la Jeian, dar informatorul nu a precizat acest lucru. În alte cazuri, deși pentru mai mult ca perfect s-a răspuns tot cu un perfect compus, precedat sau urmat de adv. *vel'* (= deja), aceste perfecte compuse au fost reproduse în hărți: *jo am cântât vel'*; *aș cântât vel'* (h. 1561 CÎNTASEM; CÎNTASEȘI), *au cântât vel'*; *jel' au cântât vel'* (h. 1562 CÎNTASE; CÎNTASERĂ), *noi am cântât vel'*; *voi aș cântât vel'* (h. 1563 CÎNTASERĂM, CÎNTASERĂȚI), *vel' am vezut* (h. 1564 VĂZUSEM).

În general, am văzut că din motive de paradigmă, de paralelism verbele de origine slavă din istororomână nu au fost incluse în atlas. Totuși, cite un verb a mai scăpat: *neca osușeă* (h. 1674 SĂ USUCE). În cazul prezentului indicativ de la verbul *a fi* s-au dat atât formele moștenite: *je* (h. 1658 ESTE) și *ăs* (h. 1660 SÎNT [6]), cât și cele împrumutate din croată: *săm* (h. 1657 SÎNT [1]), *smo*, *ste* (h. 1659 SÎNTEM, SÎNTEȚI). Dacă interesul preponderent a fost acordat sistemului gramatical și nu lexicului, atunci, la adverb, în loc de *sămo* (h. 1700), *drîeto* (h. 1701), *cóma* (h. 1703), pentru *numai*, *fășiș*, *abia* am avea + și am reține, pentru 02, numai variantele *măpke* și *mănt'e* pentru *mai înainte* și *înaintea*... (h. 1704, 1709). Tot astfel s-ar fi putut proceda și cu unele vocative: *cuñădo*, *zrmăn*, *dîverule*, *svădvižo* (h. 1346, 1347, 1349, 1355 = *cumnale!*, *vere!*, *nașule!*, *cumătră!*), alături de *Ŭómulę*, *frăj* (h. 1350, 1352 = *omule!*, *frașilor!*). În privința declinării prenumelor ar fi fost necesare unele explicații în prefață pentru a se evita unele confuzii posibile. Astfel la hărțile 1340 (II DAU CALUL) LUI DUMITRU și 1342 (DUMITRU) AL ANEI s-au obținut la istororomâni: *lu m^ođina*, respectiv *livina de đina*. Cercetătorul neavizat ar putea crede că *m^ođina* și *livina* ar fi corespondente istororomâne ale lui *Dumitru*. În realitate ele sînt hipocoristice ale numelor *mălijo* și *ive*, frecvente în istororomână, împrumutate în graiurile istriene din italiană. Ele ar corespunde în dacoromână numelor *Matei* și *Ioan*. Exemple de acest fel se pot înmulți.

În puține cazuri s-au strecurat greșeli, fie datorate anchetatorilor, fie datorate redactorilor, ca urmare a interpretărilor defectuoase a unor răspunsuri.

Astfel în h. 1680 AM DAT; LE-AM DAT, la istororomâni s-a notat și s-a dat în hartă: *l'-an dât*; *l'-an dât a lor'*, știindu-se că *l'-an dât* din istororomână corespunde lui: *i-am dat*. O formă *l'-au dât a lor'* nu este posibilă în ir., după cum *i-am dat lor* nu e posibilă în dr. În h. 1412 ACELORA (LE PLACE BĂUTURA) în loc de *celoră* (care însă nu figurează în fișă) s-a dat *jel'* = ei, extras dintr-o propoziție, care este pronume personal.

Unei lecturi greșite a fișei, scrise corect de anchetator, i se datorește și inversiunea din h. 1336 (ACEASTA ESTE ZESTREA) SURORII MELE, punctul 02: *sóra d-a me*, în loc de *d-a me sora*. Cu o hartă mai sus, 1335 (ZESTREA) SURORII MELE topica este corectă. Inconsecvențe sînt și la ortografierea formei allegro pentru *de a > de-a > ir. d-a*, notate de anchetator consecvent fără linioară (*da*) și ortografiate de redactori la 02 fie *da* (h. 1334), fie *d-a* (h. 1336).

Prezentarea grafică este sub nivelul celorlalte trei volume. Unele semne sau caractere slab imprimate sau lipsă, îngreuiază lectura unor hărți.

În ciuda micilor inconsecvențe și neajunsuri semnalate, ALRM, vol. al IV-lea, reprezintă un instrument de lucru de mare valoare, atât prin bogăția și caracterul materialului, cât și prin felul sistematic în care a fost redactat, pentru care colectivul de redactori merită mulțumirile noastre.

Totodată se cade să zăbovim pentru o clipă cu gîndul la aceia care nu mai sînt printre noi, dar care au depus atîta muncă și pasiune la culegerea materialului pentru *Atlasul lingvistic român* și la începerea publicării lui: S. Pușcariu, E. Petrovici, S. Pop, Th. Capidan, Șt. Pașca.

Aprilie 1982

Petru Nelescu

Institutul de lingvistică și istorie literară

Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21

Codicele Voroneșean. Ediție critică, studiu filologic și studiu lingvistic de MARIANA COSTINESCU, București, Editura Minerva, 1981, 488 p. + [44] f.

Un manuscris de o indubitabilă valoare filologică și lingvistică, *Codicele (Apostolul) Voroneșean*, monument ce inaugurează seria textelor rotacizante, reîntră în circuitul științific prin ediția critică pe care o semnează Mariana Costinescu la Editura Minerva. O reeditare care depășește semnificația unui simplu fapt de cultură, reinnodind în subsidiar mult controversatele discuții privitoare la începuturile scrisului în limba română.

Dacă un alt text din aceeași grupă, *Psaltirea Scheiană*, fusese editat succesiv, în 1889, de I. Bianu, și în 1916, de I.-A. Candrea, *Codicele Voroneșean* era accesibil doar prin ediția, evident anacronică, pe care o alcătuisese în 1885 I. G. Sbiera, criticată destul de vehement la vremea respectivă de Gr. Crețu, descoperitorul de fapt al manuscrisului, și de I. Bogdan. Necesitatea unei noi abordări exhaustive a textului, pe marginea căruia s-a scris o întreagă literatură, era resimțită așadar ca imperioasă, la fel cum este de mult așteptată editarea altui monument similar, *Psaltirea Hurmuzachi*.

Demersul filologic conștiințios pe care-l întreprinde M. Costinescu își propune, în prima sa secțiune, o retrospectivă a opiniilor vehiculate pînă acum referitor la caracterul de copie sau de original al textului, datarea și localizarea sa, filiația și raportul cu celelalte versiuni ale *Apostolului* din secolul al XVI-lea, particularitățile traducerii, împrejurările culturale-religioase care au favorizat traducerea, persoana copistului și a traducătorului. Diversitatea punctelor de vedere emise în legătură cu aceste probleme-cheie ale filologiei românești își găsește explicația în faptul că textul de față, la fel ca și celelalte trei incluse sub numele generic de *texte rotacizante*, ne-a parvenit fragmentar, în mare măsură, fără vreo mențiune asupra epocii și a locului de alcătuire, reflectînd sub raport lingvistic o bază dialectală eterogenă, astfel încît nu s-a depășit granița ipoteticului. De aici soluțiile divergente, în funcție și de metode și criteriile utilizate, privind datarea scrierii (propunîndu-se pe rînd fiecare din secolele al X-lea — al XVII-lea), plasarea locului de proveniență (în aproape toate regiunile teritoriului lingvistic dacoromân, chiar și în sudul Dunării), invocarea curenților culturale sub înriurirea cărora s-ar fi efectuat traducerea (bogomilism, catolicism, husitism, luteranism sau factori interni). Concluziile, în majoritate acceptabile, la care ajunge M. Costinescu beneficiază, în mare parte, de citeva lucrări de referință apărute în ultimii ani, autoarea aplicînd principiile, expuse de Ion Gheție și Al. Mareș în *Grajurile dacoromâne în secolul al XVI-lea*, după care orice fenomen lingvistic urmărit într-o perioadă trebuie examinat în ansamblul faptelor ce definesc sistemul la un moment dat, în contextul configurației dialectale a dacoromânei din epoca respectivă, putînd fi abia apoi raportat la faza actuală. Sint fructificate, de asemenea, chestiunile de metodă formulate de Ion Gheție în privința textelor rotacizante și a originilor scrisului literar românesc, investigațiile lui Al. Mareș în domeniul filigranologiei și contribuțiile lui A. Avram la interpretarea grafiei chirilice a primelor texte românești.

Conchizînd, autoarea împărtășește opinia, enunțată chiar de primul editor și argumentată de I.-A. Candrea, după care manuscrisul *Codicele Voroneșean* este o copie și nu autograful traducătorului. În funcție de depistarea a două straturi lingvistice, de circulația tipului de hirtie respectiv, este indicată Moldova ca loc de alcătuire a copiei, părere readusă în actualitate de I. Gheție în opoziție cu mai vechea ipoteză de mare notorietate a originii maramureșene-nord-ardelene, traducerea fiind localizată în partea sud-vestică a Dacoromaniei, în Banat—Hunedoara și regiunile învecinate. Din același model comun descînd *Apostolul coresiian* și *Apostolul Cardaș*, copiat de popa Bratul în 1559—1560. În ce privește datarea copiei, aceasta se face în consonanță cu opinia lui Al. Mareș (vezi LR, XXXI, 1982, nr. 1, p. 41—50), în intervalul 1563—1583, termenul *a quo* de realizare a traducerii fiind încă incert.

Desigur, multe din problemele ridicate de acest text rămîn în continuare deschise, nede-pășîndu-se sub unele aspecte nivelul conjectural. Localizarea este mai departe discutabilă, deoarece nu putem ști în ce măsură originea dialectală a scribului coincide cu regiunea în care a fost scris textul, care a fost proveniența variantelor interpuse între arhetip și manuscrisul de față și, în fine, cît este de posibil ca acesta să derive dintr-un text nerotacizant fără să se „strecoare” decît un singur exemplu de păstrare a lui *n* latin intervocalic. Este prea mult a pretinde unui copist, cu tot gradul său de fidelitate, să-și cenzureze excesiv propriul grai și să preia *ad litteram* particularități definitorii unei alte zone dialectale.

Cu toate că procedează selectiv, studiul lingvistic (cu subcapitolele: grafia, fonetica, morfologia, sintaxa, lexicul, formarea cuvîntelor) cuprinde cea mai minuțioasă analiză, sub acest raport, a textului editat, evidențînd atît elementele specifice scrierii, cît și concordanțele cu celelalte texte din secolul al XVI-lea, sau, în cazul unor prime atestări, cu texte ulterioare.

Paragraful consacrat derivării este susceptibil însă de completări, nefiind inserate afixe prezente în creații interesante, uneori puțin cunoscute, având în vedere, de regulă, cele formate pe teren românesc. Nu sînt tratate unele prefixe cum ar fi a₋₁ (*asemăna*), s- (*scumpăra*), precum și sufixe de tipul -eiune (-iune), -nie, ce apar în formații proprii limbii literare românești vechi. Un derivat ca *spresărire* (6^v/7—8) nu este format, cum se specifică, cu prefixul *spre-*, ci cu termenul de compunere prepozițional corespunzător (vezi și FC, II, p. 223).

În reproducerea textului se adoptă principiul transcrierii așa-zis interpretative, făcîndu-se în permanență apel la datele de dialectologie istorică, de fonetică și fonologie istorică, autoarea fiind conștientă de faptul că o ediție de acest gen trebuie să stabilească nu limba copistului, ci limba textului. O singură observație facem aici. Cu toate că în preambulul asupra grafiei (vezi p. 98) se precizează că în cuvinte de tipul *este* sînt posibile pentru slovele chirilice corespunzătoare două notări pe plan fonetic, [ja] și [ig], editoarea optează întotdeauna în transcriere pentru *eastē*.

Stabilirea textului, făcută de altfel cu o mare rigurozitate, reclamă mici rectificări, cîteva lecțiuni fiind amendabile. Mai întîi, în loc de *puse* apare *spuse* (2^v/1), evident dintr-o eroare de tipar, detectabilă și în forma cuvintelor-titlu *așijdere, desăvîrșit, măriē* (s.) de la indice. La f. 27^v/3 trebuie interpretat *cele* în loc de *ce e* (vezi Andrei Avram, *Contribuții*, p. 12, nota 4). La compușii cu prep. *spre, spri* + pron. pers. *insu* (2^v/2—3, 16^v/10, 20^v/14, 22^v/1, 30^v/5—6, 33^v/12, 35^v/1, 37^v/2, 49^v/14) se elidează în transcriere vocala *i*, deși cele două părți de vorbire nu se articulează împreună și nu se impune folosirea cratimei. Un pasaj, 76^v/1, rămîne și prin această ediție obscur. După ce în studiul introductiv reamintește o altă lecțiune pe care o propusese anterior, autoarea preia în text, fără alte comentarii în aparatul critic, interpretarea făcută cîndva de Gr. Crețu. În ce ne privește, atît cît ne permitem facsimilul, am accorda mai mult credit lecțiunii lui V. Bögrea, deși nici aceasta nu este pe deplin edificatoare.

Pornind de la prezentarea textului de bază, o ultimă observație, ce ar putea fi reținută și pentru alte ediții de text, privește o problemă de tehnoredactare, și anume necesitatea intercalării facsimilelor în paralel cu transcrierea, cum s-a procedat în cazul *Paliei de la Orăștie* (ediția Viorica Pamfil), ceea ce ar facilita mult consultarea cărții.

Studiind monografic unul din cele mai problematice texte literare românești, reintroducîndu-l în circulație prin prisma cercetărilor filologice actuale, Mariana Costinescu ne oferă așadar, o ediție exemplară, de mare acuratețe, menită să restituie un capitol distinct din primele manifestări cunoscute ale scrisului în limba română.

Aprilie 1982

Eugen Pavel
Institutul de lingvistică și istorie literară
Cluj—Napoca, str. E. Racoviță, 21

G. GRUIȚĂ, *Acordul în limba română*, București, Editura științifică și enciclopedică, 1981
202 p.

Atunci cînd o temă este mult cercetată, cazul acordului, o monografie este cu atît mai mult binevenită: să menționăm în acest sens numai faptul că la baza informațională a cărții stau 220 de studii și articole. Sub acest aspect, cartea lui G. Gruiță reprezintă o oprire, pentru o sinteză. (Despre contribuția adusă în domeniul acordului, vezi mai jos.)

Latura opusă, aceea a materialului interpretat, își are și ea ponderea ei, constînd atît în bogăția acestui material, cît și mai ales în varietatea lui: de la aforisme, la termenii constituiți din inițiale, de la proverbe, la limba afișelor, a tăblițelor interdicționale și a cererilor, de la manuale de zoologie sau de aritmetică, la vorbirea de pe stradă, de la Dosoftei, la „Sportul popular”, traversînd etapele și spațiile limbii române: vechea și contemporana, subdialectele și stilurile acesteia. Li s-ar adăuga acestora și idiolectul autorului, în legătură cu care autorul afirmă însă, în *Prefață*, că a adoptat drept principiu reducerea la minimum a observațiilor bazate pe acest idiolect.

A spune, pe baza celor menționate, că autorul rafinează și sintetizează informația, că înfățișează și descrie faptele, că analizează, constată și formulează generalizator principii și reguli de acord, este adevărat și meritoriu, dar nu înseamnă a fi sesizat meritul său major: acest merit constă în faptul că autorul pătrunde în acord, pînă la cauză; fapt cu valoare de creație, în dinamica acordului autorul vede acțiunea a două legi, între anumite limite opuse: economicitatea și calitatea: acordul, spune autorul la p. 14, este, de exemplu, neeconomic în *leoa este harnică*, dar este dezambiguizant în *Munteanu este harnică*.

Sînt legile ale căror acțiuni, cînd una, cînd alta mai puternică, autorul le identifică și le interpretează direcția, ilustrîndu-le convingător drept cauză în atît de variatele fenomenalizări ale acordului.

Creîndu-și această axă și urmînd-o cu susținută consecvență, autorul se asigură în atîtudinea pe care și-o fixează: aceea de a nu cădea nici în subiectivism, nici în didacticism.

Este în același timp și baza care-i justifică pretenția, afirmată și ea, de a-și fi propus să formuleze definițiile și regulile „în termeni care nu trimit la normă, la criteriul acceptabilității și gramaticalității” (p. 31), încît implicit el își exclude sinonimiile „acord” — „corect”, „dezacord” — „incorect”. Foarte probabil că s-a și subînțeles, lucrarea pe care o discutăm nu-și propune scopuri normative, dar are nemișcitate și bogate consecințe în acest domeniu. Evident că sintem departe de a vedea în asta o scădere; vedem dimpotrivă aici un merit de fond al lucrării, caracterul ei profund științific, ea reflectînd și legile, dar și tendințele, concurența dintre forțele dualiste amintite, întreaga dialectică a fenomenului: ni se demonstrează astfel că un dezacord poate deveni regulă, după cum, în anumite împrejurări, acordul gramatical poate constitui o greșeală din punctul de vedere al normei. La rîndul lor, legi și tendințe, reguli și greșeli etc., toate l-au condus pe autor la o definiție mai exactă, mai adecvată și astfel mai operantă a acordului, a non-acordului și a dezacordului.

Adecvate și operante prin varietatea lor sînt și procedeele aplicate în interpretare: experimentul, ancheta, ipoteza, comparația sau metoda diferenței etc. și peste tot, generalizarea, însuși capitolul de bază al lucrării numîndu-se *Reguli de acord*.

Exploatînd intensiv faptele, autorul îmbogățește chiar modul de a studia acordul, prin aceea că instituie parametri noi ai acordului: substantive colective complete și incomplete, categoria „inclusivelor”, împărțite în obligatorii și facultative (ex. unii cîțesc / unii cîțim), rolul de dizolvanți ai pluralității subiectului multiplu jucat de adverbele și și nici etc. Nu lipsesc nici explicațiile; tot cauzale, în care se apelează la factori externi, din domeniile logicii, psihologiei, sociologiei...

Dăm mai jos doar cîteva exemple de fenomene pe lingă care riscăm să trecem fără a observa abaterea lor de la regulă, cîteva, pentru a nu prejudicia cartea sub aspectul interesului pe care sperăm că deja l-a suscitată.

De ce spunem, încălcînd regulile: *limba și literatura română*, și nu *române*?; *patru împărțit la doi fae și nu faee*?; de ce putem spune *numele și pronumele se scrie*, nu numai *se scriu*?; de ce acordăm cu adjectivul și nu cu substantivele subiecte în *marea lor complexitate și diversitate face ca...* și nu *fae*?

Cum de spunem *de cînd îi lumea și pămîntul și nu îs*, sau *drag mi-e și nu dragi mi-s cîntecul și jocul*, sau de ce spunem *fratele și sora mea*, cîtă vreme, după regula în vigoare, ar trebui să zicem *fratele și sora mei*?

Vezi, pentru explicații, cartea lui G. Gruîță, *Acordul în limba română*.

Înzestrată și cu un indice de materii, cartea constituie un instrument de lucru, ce merită să stea la-ndemină, alături de, să zicem, *Dicționarul de sinonime*. Dacă ar citi cartea, intelectualii n-ar mai fi urmăriți de teama dezacordului: „Cei dominați de teama dezacordului, a încălcării normei, exagerează analiza formală, strict gramaticală, lucru remarcabil mai ales la intelectuali (nu neapărat lingviști)” (p. 65). Vor constata că de o a doua posibilitate, mai adecvată mesajului, s-au folosit și clasicii noștri. Specialistul, la rîndul său, va fi scutit de întrebările nespecialiștilor, întrebări de tipul: „Cum e corect? *Drag mi-i sau dragi mi-s cîntecul și jocul*? !.

Aprilie 1982

D. D. Drașoveanu
Universitatea „Babeș-Bolyai”
Facultatea de filologie
Cluj-Napoca, str. Horea, 31

DOINA DAVID, *Limba și cultură*, Timișoara, Editura Facla, 1980, 267 p.

Venind în întîmpinarea unei necesități simțite ca acută în ultimul timp, aceea de a relaționa fenomenul limbă cu determinările lui externe de tip societal, cartea Doinei David demonstrează posibilitatea unui studiu complex, matur și la un înalt nivel de argumentare, privind activitatea de cultivare a limbii literare în Transilvania și Banat între 1880 și 1920.

Conceptîndu-și lucrarea în două părți complementare în intenție (și realizare), prima parte urmînd să dezbată aspectele teoretice ale conștiinței lingvistice a cărturarilor din Ardeal și

Banat, iar a doua să ne prezinte câteva date performative ale epocii în realizarea unei limbi literare unitare, autoarea reușește să ne imprime ideea că orice studiu ce privește stabilirea variantei culte a unei limbi, a limbii scrise de fapt, este un studiu cu implicații interdisciplinare, chiar și numai dacă acestea vin din partea sociolingvisticii, cum e cazul studiului de față.

Condițiile specifice în care se dezvoltă limba română în Ardeal și Banat îngăduie să se evidențieze mai cu pregnanță unele aspecte ce țin de disciplina amintită, atât în discuțiile teoretice angajate cât și în cele aplicative. Spre exemplu, problema cultivării limbii care în Principate se desfășura, după luptele polemice din prima jumătate a secolului al XIX-lea, în limitele antifilatinismului, în Transilvania și Banat, ca urmare a moștenirii lăsate de Școala ardeleană, devine o problemă politică, intrucit soarta limbii se confundă cu cea a națiunii, acțiunea însăși de cultivare a ei fiind cotate drept un act patriotic. Astfel filologia devine un domeniu al politicii, în strinsă legătură cu atmosfera din Principate, deoarece scopul final era transformarea limbii culte într-un instrument de unificare spirituală a românilor.

Doina David scoate în relief tocmai această condiționare social-politică a ideilor și a transpunerii lor în fapt, precum și caracterul sistematic și modelabil al variației lingvistice — problemă centrală a studiilor de sociolingvistică. În aceeași ordine, s-ar mai putea aminti problema condițiilor „determinante” ale înfringerii curentului latinist, ce vizează atât critica romantică a raționalismului pozitivist al secolului anterior, cât și cunoașterea temeinică de către cărturarii români a evoluționismului organic aplicat cu un deosebit spirit realist de Titu Maiorescu, care, la rindul său, nu face decît să dezvolte ideile curentului istoric și popular. Însuși ezitățile epocii în așteptarea deciziei timpului în probleme de normare, de exemplu, sînt derivate ale reacției contra raționalismului etimologiștilor, reacții teoretice ce se conjugă perfect cu cele de alt ordin dintr-o perioadă anterioară (vezi activitatea lui V. Alecsandri, Al. Odobescu sau B. P. Hasdeu). Tocmai această unitate în timp și spațiu, precum și continuitatea de idei, este subliniată în carte, incît perioada studiată ne apare și mai importantă pentru unificarea limbii literare.

Ardealul și Banatul vecin aderă la etimologismul românesc sau pseudoetimologismul lui Titu Maiorescu (autoarea îl numește etimologism: „etimologism în marginile limbii”), în probleme de ortografie, acest fapt fiind, în fond, un aspect de politică lingvistică a epocii care subscria mai degrabă la o îmbinare a raționalismului echilibrat al latiniștilor cu evoluționismul veacului decît la o ruptură radicală, ce ar fi dat naștere la un întreg șir de discuții pe teme de ortografie. De fapt, însuși curentul istoric și popular este o dovadă a sintezei raționalist-romantice, direcție urmată și de „Junimea”, prin Titu Maiorescu, de unde rezultă un anumit eclecticism pragmatic perpetuat chiar și după 1904. Aceeași atitudine este depistabilă și la nivelul purificării lexicului, unde Titu Maiorescu adoptă, de asemenea, un purism moderat, descinzînd din concepția lui T. Cipariu, completat cu preferința pentru formele clasice.

Un aspect asupra căruia se insistă în lucrarea Doinei David este preocuparea cărturarilor epocii de a nu mări diferența din cadrul diglosiei scrise — oral a limbii literare. Aceasta face ca, atitudinea bivalentă a Academiei în privința formelor fonetice, gramaticale etc. pe care le recomandă, să se explice prin respectul uzului sau prin complexitatea gândirii lingvistice a post-pășoptiștilor.

Între problemele teoretice se înscrie și adoptarea unei idei romantice în fond, a ideii de geniu al limbii sau a originalității ei, ce trebuie căutată în limba poporului, autoarea avînd ocazia să sublinieze din nou cultivarea tradiției curentului istoric și popular în etapa studiată. Influența diferitelor idiolecte literar-artistice în perioada transformării limbii literare în limbă națională e bine reliefată de comentatoarele, intrucît aspectele cele mai de preț ale idiolectului, ca valoare estetică și unitate, au existat mai întîi în limba populară, aceasta devenind un adevărat model pentru limba cultă. Schimbările lingvistice de tipul împrumuturilor ar altera tocmai originalitatea limbii, de unde reticența epocii față de aceste împrumuturi, mai cu seamă cele de ordin neologic.

Problema eficienței comunicării apropie mai mult discuțiile de sociolingvistică, deoarece e definită „în funcție de specificul fiecărui stil funcțional și cadrul spațial, temporal, situațional” (p. 93). Pe lângă faptul că însuși cărturarii ardeleni aveau intuiția unor noțiuni ca: situație de comunicare, economic a vorbirii, factori ai evenimentului verbal etc., întreaga discuție e orientată spre o selectare a problematicii epocii, care se preocupă de corectitudinea și claritatea stilului, de grija față de receptor cînd se propun anumite norme ortografice adaptate la condiția acestuia de o anume puritate în privința neologismului, de o mai atentă supraveghere a nivelului estetic al exprimării. Este meritul „Junimii” de a fi atras atenția asupra parametrilor estetici ce subzistă în limba cultă (vezi aceeași idee la J. Mukafovský). De aici orientarea spre concepția maioreșciană, în realitate o orientare spre Principate, de care Transilvania și Banatul se simt legate, năzuința unificării cu Principatele fiind în parte realizată prin activitatea lingvistică.

Mijloacele prin care limba de cultură își consolidează unitatea și romanitatea mai cu seamă, raționalismul etimologizant încă avînd consecințe practice puternice, sînt din seria

elementelor non-romanice (germane sau maghiare), dar de origine latină medievală, sau din seria cuvintelor populare și arhaice de origine latină. De aici rezultă crearea unui fond de neologisme cu caracter regional, întâlnite numai în Transilvania și Banat, conservat mai cu seamă în administrația bisericească, dar și în alte domenii de activitate, după cum purismul ardelean se manifestă prin preferința pentru cuvinte, sensuri, traduse sau calchiate, împrumutate din limba populară, în locul neologismelor propriu-zise. Toate acestea se repercutază în politica lingvistică a epocii, care diminuează astfel diferența dintre diversele stiluri ale limbii, realizând așa-numita integrare stilistică, rezerva totală față de neologism fiind susținută și de ideile asemănătoare ale lui Tîtu Maiorescu. Asistăm din nou la un triumf indirect al latinismului, care a favorizat purismul, subliniind și mai mult condiționarea dezvoltării limbii române față de factorii socio-politici ai Imperiului austro-ungar. În felul acesta, regionalismele culte de origine germană sau maghiară se generalizează, încit posibilitatea contribuției tuturor graiurilor la dezvoltarea și consolidarea limbii literare este actualizată prin elementele lexicale de acest gen din Ardeal.

La căpătul lecturii unei dezbatere pasionante, cum este cartea Doinei David, opinăm că ea rămîne un model de felul în care trebuie studiată limba literară a unei epoci date, fie bazîndu-se pe cîteva concepte ale sociolingvisticii, fie invitîndu-ne a le depista în subtextul lucrării. În acest sens, lucrarea constituie un studiu de sociolingvistică diacronică, cu privire specială la limba de cultură, în care noțiuni ca: variație liberă, covariație, schimbare lingvistică de tip substitutiv sau de tipul împrumuturilor pot servi scopului propus, materialul faptic furnizînd numeroase posibilități de sistematizare. Aceasta este și părerea noastră referitoare la metodologia studierii procesului de constituire a variantei literare a unei limbi. De aceea considerăm că disciplina cea mai apropiată de un astfel de studiu este sociolingvistica, fie în ordine diacronică, fie în cea sincronică, cercetările de acest gen avînd avantajul de a consolida o lingvistică a vorbirii în curs de elaborare.

Octombrie 1981

Elena Dragoș
Universitatea „Babeș-Bolyai”
Facultatea de filologie
Cluj-Napoca, str. Horea, 31

ANIELLO GENTILE, *Dizionario etimologico dell'arte tessile*, [Napoli], Società editrice napoletana, [1981], 134 p.

Lucrarea profesorului Aniello Gentile, de la Facultatea de litere a Universității din Napoli adună la un loc, pe cît a fost posibil, toate cuvintele din limba italiană referitoare la meșteșugul țesutului. Autorul și-a propus să alcătuiască un *corpus* al acestei terminologii speciale, cu vechi tradiție populară și manufacturieră, mult dezvoltată în timpurile moderne. Aria terminologică este cuprinzătoare. Cum se precizează în introducere, dicționarul conține cuvintele care denumesc războiul de țesut și părțile lui, fibrele textile și prelucrarea lor, firele, stoffele și diverse alte țesături, tehnica țesutului și diferitele operații etc. Cei aproximativ opt sute de termeni cuprinși în lucrare au origini variate. Unii, mai puțini, sînt moșteniți din latină, alții, într-un număr mai mare, sînt formați prin derivare, uneori de la cuvinte din limba comună, primind un sens special. Foarte numeroși sînt cei împrumutați din diverse limbi: arabă, turcă, greacă, spaniolă, germană, engleză, dar mai ales franceză.

Documentarea lucrării este foarte bogată. Sînt puse la contribuție dicționare, enciclopedii, studii speciale, în tangență cu țesutul, lucrări privind moda, articole și studii cu caracter lexicologic, materiale arhivistice etc. Ele sînt în *Bibliografie* (p. 9—18) și arată largă orientare a autorului în domeniul acestei terminologii speciale. Lucrarea cuprinde numeroase cuvinte rare și cuvinte neregistrate pînă acum în dicționare.

Termenii sînt tratați enciclopedic. Autorul nu se mulțumește să-i explice printr-o simplă definiție. Adesea prezentarea conținutului lor e amplă și aduce informații utile pentru istoria cuvintului. Importanță este indicarea primei atestări a termenilor studiați. O preocupare deosebită se manifestă pentru explicarea originii lor. Paragraful rezervat etimologiei ocupă un loc însemnat în structura articolelor, adesea constituind mici studii etimologice.

Dizionario etimologico dell'arte tessile prezintă importanță și pentru studiul lexicului românesc. Unii termeni, înregistrați în lucrare, îi găsim și în limba română. Mai întîi trebuie amintiți cei de origine latină: it. *canapa*: rom. *cînepă*, it. *fiocco*: rom. *floc* (de lînă), it. *fuso*: rom. *fus*, it. *lino*: rom. *în*, it. *tessere*: rom. (*a*) țese, it. *tela*: rom. *țeară* ș.a. Mult mai numeroși sînt termenii noi sau mai noi, împrumutați atît în italiană, cît și în română, din diverse

limbi, ca de exemplu : it. *angora* : rom. *angora*, it. *batista* : rom. *batistă*, it. *bouclé* : rom. *bucelé* (neînregistrat în dicționare), it. *carpita* : rom. *carpelă*, it. *damasco* : rom. *damasc*, it. *filare* : rom. (a) *fila*, it. *filatura* : rom. *filatură*, it. *flanella* : rom. *flanelă*, it. *karakul* : rom. *caracul*, it. *kashmir* : rom. *cașmir*, it. *loden* : rom. *loden*, it. *mohaire* : rom. *mohair*, it. *muliné* : rom. *mulină* (neînregistrat în dicționare), it. *panama* : rom. *panamă*, it. *olanda* : rom. *olandă*, it. *olandina* : rom. *olandină*, it. *satin* : rom. *satina*, it. *stoffa* : rom. *stofă* ș.a. Vom constata că multe dintre aceste cuvinte se găsesc în diverse limbi. Ele fac parte dintr-un fond terminologic internațional, răspândite fiind prin schimburile comerciale. În multe cazuri, sursa acestor cuvinte o constituie limba franceză, atât pentru italiană, cât și pentru română. În alte cazuri, pentru cuvintele românești trebuie să se țină seama de limba italiană. Uneori aspectul fonetic al cuvintelor indică sursa : it. *carpita* provine din lat. med. *carpita*, iar rom. *carpelă* din fr. *carpette*. În acest domeniu, aplicarea principiului etimologiei multiple se impune cu necesitate.

Raportarea la limba italiană ne permite să lămurim etimologia unor cuvinte românești, aparținând acestui cimp semantic. Vom da un exemplu. Cuvântul rom. *olandină* este explicat etimologic, în DEX, din *olandă* + *ină*. Atestarea în dicționarul lui A. Gentile a termenului *olandina* ne obligă a-l considera pe acesta ca etimon al cuvântului românesc.

Dicționarul pe care îl prezentăm ne poate oferi și alte sugestii etimologice. Cuvântul it. *nastro* e explicat din lat. reg. **anastula* < gr. *anastolē* (G. Alessio), etimon care i se pare autorului mai plauzibil decât got. **nastilo*. Oare acest etimon n-ar putea fi luat în discuție și pentru rom. *nasture*?

După cum se vede, lucrarea lui A. Gentile depășește interesul pe care-l prezintă pentru studiul limbii italiene și constituie un model în ceea ce privește studierea acestei terminologii speciale din alte limbi.

Noiembrie 1981

Romulus Todoran
Universitatea „Babeș-Bolyai”
Facultatea de filologie
Cluj-Napoca, str. Horea, 31

Lessico e semantica. Atti del Congresso internazionale di studi — Sorrento, 19—21 maggio 1978, vol. I și II, Roma, Ed. Bulzoni, 1981, 540 p.

Cele două volume pe care intenționăm să le prezentăm aici, apărute sub îngrijirea lui Federico Albano Leoni și Nicola De Blasi, sint, după cum sugerează și titlul, produsul unei întruniri științifice cu profil tematic riguros delimitat. Dincolo însă de această omogenitate tematică, apare o varietate interpretativă remarcabilă. Lexicul și semantica sint supuse unei investigații concentrice, din cele mai diverse perspective : sincronice, diacronice, general-teoretice, practic-aplicative, psiholingvistice, sociolingvistice, stilistice, lexicografice, semiotice, logico-matematice etc. Instrumentația de cercetare, foarte bogată și ea, aparține atât arsenalului clasic, cât și celui modern, fără prejudecăți; singurul criteriu operant fiind cel al eficienței și adevărării.

Cele 29 de studii și articole au fost grupate în cinci secțiuni, cu extindere diferită. Prima (*Aspetti generali*) punctează unele momente ale preistoriei semanticii științifice, ale lexicologiei moderne. Se recunoaște meritul structuraliștilor de a fi extins metoda lor de analiză dincolo de domeniul fonologiei și gramaticii, demonstrând că și lexicul este un compartiment organizat sistemic, structurat, chiar și în zona semnificatului. Semantica de esență generativ-transformațională a încercat să depășească această fază atomistică (a cercetării cuvântului), evoluind spre o fază superioară, a enunțului (și chiar a textului), asociindu-și, în acest sens, și perspectiva semiotică.

În general, dar mai cu seamă în această primă secțiune, se acordă credit prioritar orientărilor generative, fapt explicabil dacă avem în vedere anul în care a avut loc congresul. În lumina acestei teorii sint redefinite concepte ca cel de ambiguitate (*Sull'ambiguità delle parole e delle frasi*), cel de context sau de clasă lexicogramaticeală (*Il nome come entità lessicale e come categoria grammaticale*). Semnalând contradicțiile existente în definițiile de tip clasic (noțional) sau structuralist (distribuțional), ultimul studiu amintit examinează numele dintr-o perspectivă mai amplă, atrăgând în discuție limbi aparținând unor tipologii diferite. Aplicând principiile generativ-transformaționale, autoarea (Angela Marcantonio) prezintă numele ca o entitate ce aparține structurii profunde, având o sferă mult mai largă decât se acceptă de obicei (incorporând, în plus, verbul și adjectivul). Abia în structura de suprafață numele se relevă sub forma unor subelase cu particularități funcțional-flexionare, variabile de la un idiom la altul.

A doua secțiune (*Aspetti psicolinguistici*) grupează contribuții care exprimă punctul de vedere psiholingvistic asupra citorva probleme de vocabular. Se face, de pildă, o fină distincție între eroarea lexicală privită din unghiul sociolingvistic (ca fenomen generat de o greșită înțelegere a unei reguli sau norme) și eroarea lexicală abordată psiholingvistic (ca fenomen ce ține de performanță, de funcționarea greșită a mecanismului de producere a vorbirii) (*Alcun osservazioni sugli errori lessicali nella produzione linguistica*). Interesante sînt și observațiile privitoare la dezambiguizarea lexicală (prin intermediul contextului lingvistic sau situațional), ori cele referitoare la competența lexicală a bilingvilor. Ultimul aspect este urmărit la „bilingvii precoci”, adică la copiii care învață, de la naștere, concomitent, două limbi (*La competenza lessicale e lo sviluppo bilingue*). Autorii (Traute Taeschner și Virginia Volterra) disting trei faze în achiziționarea și utilizarea lexicului de către acești copii. Faza întâi, pînă la trei ani, ar fi aceea a unui sistem lexical unic, mixt, compus din vocabule aparținînd ambelor limbi, care funcționează complementar (de exemplu, în cazul subiecților observați de autori, pentru unele obiecte erau utilizate exclusiv nume italiene, iar pentru altele, nume germane). În faza a doua, copilul își construiește două sisteme lexicale distincte, paralele. El nu mai amestecă, în același enunț, cuvinte aparținînd la două sisteme, dar apare un alt element însoțit: indiferent în ce idiom se exprimă, el utilizează o sintaxă unică. Această sintaxă nu este a nici uneia din cele două limbi, ci o sintaxă mixtă, combinînd reguli ale celor două limbi, la care se adaugă reguli originale, create de copil. Faza ultimă este aceea a bilingvismului total (4—5 ani) cînd cele două sisteme lexicale sînt utilizate după două sisteme sintactice diferite. Rezultă de aici că și criteriile de apreciere a gradului de bilingvism trebuie să varieze după vîrsta copilului. Pînă la 3 ani, bilingvul poate fi apreciat după competența sa lexicală. De la această vîrstă însă, simpla cunoaștere a unor cuvinte din altă limbă nu-i conferă copilului calitatea de bilingv, fiind necesară și proba utilizării acestor cuvinte în enunțuri extinse.

Partea a treia a culegerii, după cum arată și titlul (*Aspetti didattici*), are un caracter practic-aplicativ. Studiile care formează această secțiune sugerează soluții pentru achiziționarea în condiții optime a lexicului limbii materne sau a celui aparținînd limbilor străine. Departe de a fi niște critici gratuite ale unor manuale sau metode utilizate în școală, aceste cercetări sînt niște contribuții serioase la didactica limbii, în general, nu numai a celei italiene. Ele prezintă interes și sub aspect metodologic: sistem de documentare, de testare, de organizare și interpretare a datelor etc. (v. *Il lessico in bambini della prima classe elementare di quattro Circoli didattici della Provincia di Napoli*).

Perspectiva sociolingvistică asupra lexicului și semanticii este prezentă în multe studii cuprinse în cele două volume, dar există o secțiune, a patra, special consacrată contribuțiilor cu acest profil (*Aspetti sociali*). Între problemele abordate, menționăm aceea a competenței semantice pasive, examinată pe baza studierii comportamentului vorbitorilor nativi ai limbii italiene ca receptori ai mesajului lingvistic (în funcție de diferite date socioculturale). De asemenea, se încearcă, pe baza unor anchete, să se surprindă diferențele lingvistice dintre vorbitorii aparținînd celor două sexe (*Lessico maschile e femminile in due scuole napoletane*).

Partea a cincea, ultima, (*Alcuni problemi*), este cea mai amplă, acoperind întregul volum II, de unde și caracterul mai variat al subiectelor abordate. Cititorul găsește aici informații referitoare la „morfologia derivațională” (diferită de „morfologia flexională”), la locul ocupat de acest microsistem în cadrul sistemului mai larg, al limbii, sau despre tendințele lexicale manifestate în domeniul „morfologiei lexicale” (v. *La funzione del lessico nella morfologia derivazionale: un approccio polivalentista*). Tot în acest volum se discută unele aspecte ale formării cuvintelor prin compunere, se aduc precizări în legătură cu cuantificatorii limbii italiene, se propune o încadrare semantică a conjuncțiilor italiene sau se examinează relațiile antonimice din interiorul unor clase lexico-gramaticale. În replică, parcă, la volumul I, unde materialele de orientare generativ-transformațională predomină, apar aici contribuții care apelează mai frecvent la modelul structuralist (componential), cu ajutorul căruia se analizează termeni din domeniul transportului, din cel artizanal sau al conectivelor spațiale intrapropoziționale. Nu lipsesc nici cercetările făcute din perspectiva gramaticii textului, a teoriei informației, a teoriei traducerii etc.

Simpla trecere în revistă a problematicii tratate în *Lessico e semantica* a convins, credem, de marea varietate în unitate, ca o trăsătură definitorie a celor două volume. Ele se constituie ca o radiografie a deceniului VIII în semantica și lexicologia modernă, oferind un fertil punct de referință pentru toți specialiștii din acest domeniu.

Januarie 1982

G. Gruiță

Universitatea „Babeș-Bolyai”
Facultatea de filologie
Cluj-Napoca, str. Horea, 31

ATANASIE POPA

(1896 — 1982)

Ne-a părăsit în 26 februarie 1982, la venerabila vîrstă de 86 de ani, profesorul Atanasie Popa.

S-a născut la 8 martie 1896, din părinți țărani, în Cimpani, jud. Bihor. Studiile gimnaziale și le face la Beiuș și la Năsăud. După terminarea liceului, — era în timpul războiului mondial —, urmează Institutul teologic-pedagogic din Arad, obținînd diploma ambelor secții. Calificarea dobîndită nu-l satisface. Se înscrie la Universitatea din Budapesta, alegîndu-și ca specialitate matematicile. După 1918, își continuă studiile la Universitatea românească din Cluj. Din 1920 pînă în 1957, cînd se pensionează, a ocupat catedra de matematici la Școala normală de băieți din Cluj (refugiată, în anii 1940—1944, la Timișoara). Distins dascăl, cu vocație didactică, a contribuit la dezvoltarea învățămîntului românesc din Transilvania, prin formarea a numeroase serii de învățători.

Preocupările științifice ale profesorului Atanasie Popa îmbrățișează însă alte domenii decît cel al specialității sale. Ca autodidact, cu o mare pasiune, a cultivat istoria artelor și filologia, monumentele arhitecturale populare și cărțile vechi fiind, din tinerețe pînă la sfîrșitul vieții, aproape de inima lui. De-a lungul anilor, a publicat numeroase studii despre bisericile de lemn din satele ardelenesti, crișene și maramureșene, însoțite de fotografii. Lucrarea *Biserici de lemn din Transilvania* (Timișoara, 1942) este valoroasă prin materialul pus la îndemîna cercetătorilor și dovedește cit de utilă este munca neobosită a autorului, susținută de credința că a săvîrșit o îndatorire față de cultura națională.

În studiul textelor vechi, deși i-a fost greu să asimileze cunoștințele filologice în toată varietatea și complexitatea lor, a obținut rezultate notabile. Pot fi consemnate contribuțiile aduse la studierea *Cazaniei* lui Varlaam, mai cu seamă cele privitoare la izvoarele acestei cărți, la identificarea originalului cîntecelor din *Molitvelnicul* lui Coresi, la cunoașterea activității unor cărturari bihoreni, răspinditori de slovă românească, ca : Vasile Sturza Moldoveanul, Popa Ursu din Cotiglet, Popa Pătru din Tinăud ș.a., la completarea *Bibliografiei românești vechi*, la cercetarea artei tipografice românești din secolul al XVI-lea și al XVII-lea etc. În bună parte, rezultatele pozitive ale cercetărilor sale se datoresc cunoașterii limbii maghiare și pregătirii sale teologice, calități importante pentru studiul literaturii române vechi religioase. Ele îi vor asigura locul ce i se cuvine în istoria filologiei românești.

Romulus Todoran
Universitatea „Babeș-Bolyai”
Facultatea de filologie
Cluj-Napoca, str. Horea, 31

INDICELE VOLUMULUI AL XXVII-LEA*

(1982)

INDICE DE MATERII

A

- ACUZATIV; cazul ~ 37-46
 ADVERB; ~e modalizatoare în franceză 119-128
 ALTERNANȚĂ; ~e vocalice și consonanțice masculin/feminin la numele etnice 145
 ANALIZĂ; ~a greșită a structurii derivatelelor 130-133; falsă ~ 143
 ANTROPONIMIE; sufixul *-oni* în ~a unor sate din nord-vestul Olteniei 25-28; sufixul *-og-* în ~a românească 28-30; ~a franceză 104

C

- CAZ; ~ul nominativ și acuzativ 37-46; ~ul nominativ (prodativ) 55-59
 CONTACT; ~e interlingvistice 104-106

D

- DERIVAT; 129-133; ~e etnice feminine: cu sufixul *-oaică* de la masculin singular 142-143, de la masculin plural 143, de la o temă masculină rezultată dintr-o falsă analiză 143; cu sufixul *-că* de la masculin singular 143; cu sufixul *-ă* de la masculin singular 143-144, de la masculin plural 144; cu sufixul *-iță* de la masculin singular 144, de la masculin singular sau plural 144; cu sufixul *-oaie* de la masculin singular 144, de la feminin singular 144, de la masculin plural 144, prin falsă analiză 144; cu sufixul *-oancă* de la masculin singular 144; cu sufixul *-aucă* de la masculin singular 144; cu sufixul *-ancă* (*-eancă*) de la masculin singular 145; cu sufixul *-ească* de la masculin singular 145; cu sufixul *-aică* de la masculin singular 145; cu sufixul *-ească* 145; lexicalizarea temei ~elor 130; analiza greșită a structurii ~elor 130-133
 DESINENȚĂ 132; statutul sufixelor și al ~elor 132
 DICȚIONAR; ~ul etimologic al numelor de riuri de munte în Franța 103; ~ul de sinonime al limbii bulgare contemporane 107-108

E

- e* > *ă* după consoane velarizante 152
e și *i* pronunțate după labiale și după *r* forte în Banat 152-160
 ETIMOLOGIE; contribuții la ~a lui *ragilă* 134-193

F

- FEMININ; nume etnice ~e (pe baza ALR II) 142-146
 FILOGIE 79-87, 89-91
 FORMĂ-TIP 132-133
 FRAZĂ; subordonarea în ~ în dacoromâna vorbită 91-92

G

- GRADUAL; triada ~ă *lumină-umbră-intu-neric* 147-151
 GRAI; subordonarea în frază în ~urile limbii române 91-92
 GRAMATICĂ 90-91

I

- i-* 129, 131-133
i > *i* după consoane velarizante 152
i și *e* pronunțate după labiale și după *r* forte în Banat 152-160
 INFINITIV; sufixele ~ului 129, 133

I

- i* 129, 133
 ÎMPRUMUT; ~uri de nume etnice 145

L

- LEXIC 10-14, 98-99
 LEXICAL; metaforizare ~ă 15-24; structura sufixelor ~e 132
 LEXICALIZARE; ~a temei derivatelelor 130
 LEXICOGRAFIE; ~ toponimică 5-9; ~ italiană 106-107
 LEXICOLOGIE 93-96

M

- METAFORĂ; ~a antropomorfică 16; ~e concrete 19; ~e populare 20; ~e terminologice 15-24; ~e-traduceri 20; ~e transparente 19; ~ transpozitivă 16
 MOD; ~ul participiu 60-68
 MODALIZATOR; adverbe modalizatoare în franceză 119-128

* Infocmit de Elisabeta Faiciuc.

N

NARATIV; structura ~ă în opera lui Rebreanu 94-96
 NEGATIE; ~a în franceză 119-128
 NOMINATIV; cazul ~ și cazul acuzativ 37-46, ~ul prodatival 55-59
 NUME; ~ele zilelor săptămânii 140-141; ~ etnice feminine (pe baza ALR II) 142-146

O

ONOMASTICĂ; al VI-lea Simpozion național de ~ 110-111

P

PARTICIPIU; structura ~lui 130; participii scurte 60-68
 PLURAL; forme de ~ pentru numele zilelor săptămânii 140-141
 POETICĂ; ~a americană 99-102
 PREPOZIȚIE; ~a la 47-54
 PROPOZIȚIE; ~a subiectivă 31-36

R

RADICAL 129
 RĂDĂCINĂ 129

S

SIMBOLIC; valori sugestive și ~e ale cuvintelor *lumină-umbră-intunerie* 147-151
 SINTAGMĂ; ~e pentru nume etnice feminine 145
 SINTAXĂ 91-92
 STILISTICĂ 69-78
 STRUCTURĂ; ~a narativă în opera lui Rebreanu 94-96; ~a participiului 130; analiza greșită a ~ii derivatelor 130-133; ~a sufixelor lexicale 132
 SUBIECTIVĂ; propoziția ~ 31-36

SUBORDONARE; ~a în frază în dacoromâna vorbită 91-92

SUFIX; ~ul *-og-* în antroponimia românească 28-30; ~ul *-oni* în antroponimia și toponimia unor sate din nord-vestul Olteniei 25-28; ~e lexico-gramaticale 129, 133; poziția internă a ~elor 131; structura ~elor lexicale 132; statutul ~elor și al desinențelor 132; ~ele infinitivului 129, 133; ~e în derivarea numelor etnice feminine: *-oaică* 142-143, 146; *-că* 143, 146; *-ă* 143-144, 146; *-iță* 144, 146; *-oaie* 144, 146; *-oancă* 144, 146; *-aucă* 144, 146; *-ancă* 145, 146; *-eancă* 145; *-easă* 145, 146; *-aică* 145, 146
 SUGESTIV; valori ~e și simbolice ale cuvintelor *lumină, umbră și intunerie* 147-151

T

TEMĂ 129-133; lexicalizarea temei derivatelor 130
 TERMINOLOGIE; ~a unităților de măsură pentru lungime 10-14; ~a românească medicală și de științele naturale dintre 1780 și 1860 16-23; ~a meseriilor populare 93-94
 TOPONIMIC; lexicografie ~ă 5-9
 TOPONIMIE; ~ franceză 103-104; sufixul *-oni* în ~a unor sate din nord-vestul Olteniei 25-28
 TRIADĂ; ~a graduală *lumină-umbră-intunerie* 147-151

V

VALOARE; valori sugestive și simbolice ale cuvintelor *lumină, umbră și intunerie* 147-151
 VELARIZARE; ~a lui *e* și *i* precedate de labiale și de vibranta *r* 152

INDICE DE AUTORI*

A

Abaev, V. I. 102
 Alecsandri, V. 147, 149, 150, 167
 Alessio, G. 11-13, 169
 Alexandrescu, Ecaterina 31
 Alexandrescu, Gr. 148
 Alexandrova, 108

Amfilohie 10
 Anastasov, V. 102
 Anceschi, Freya 107
 Arbare, Zamfir 7
 Arbuleau, Jean 104
 Arghezi, T. 148, 149
 Arvinte, Vasile 134, 138

* Cifrele tipărite cu aldine trimit la autori de articole și recenzii, iar cele din paranteze drepte la autori recenzați sau ale căror lucrări sint comentate în articole speciale publicate în CL în anul 1982.

Avram, A. 164, 165
 Avram, Mioara 58, 99
 Ayer, C. 120

B

Baciu, Ioan 119—128
 Bacovia, G. 148
 Bahner, W. 139
 Ball 104
 Barasch, I. N. 17—19, 23
 Barblan, Maria Clotilde 107
 Barbu, I. 148
 Barthes, Roland 77, 94
 Battisti, C. 11—13
 Băduleşteanu, Gh. 7
 Bâldea, N. 25—27
 Bejan, D. 31—36
 Beldescu, G. 58
 Beldiman, A. 147
 Benedek Pireska 111
 Benveniste, Émile 70, 78, 94, 101
 Bernard, R. 102
 Bernštejn, S. B. 102
 Beşevliev, V. 102
 Bianu, I. 164
 Bidjan, V. 93—94, 153
 Bidu-Vrânceanu, Angela 15, 24
 Birlea, Ovidiu 50, 51, 53, 54
 Birleanu, Ion-Horia 134, 139
 Birseanu, A. 61
 Blaga, L. 149, 150
 Blasi, Nicola De 159
 Bloch, O. 11
 Bodzei, Sigismund 111
 Bogdan, I. 164
 Bogrea, Vasile 8, 165
 Bojadžiev, Živko 102, 103
 Bolintineanu, D. 148, 150
 Bolocan, Gh. 110
 Borecilă, Mircea [99—102]
 Bratul, popa 164
 Brătlanu, C. I. 6
 Brătescu-Voineşti, I. Al. 150
 Brâncuş, Gr. 25, 27, 88
 Bremond, Claude 78, 94, 95
 Bruss, Elizabeth W. 100
 BureŃea, Emilian 111
 Butor, M. 121
 Byck, J. 31, 159

C

Cabasino, Francesca [104—106]
 Cabej, E. 102
 Candrea, I.-A. 10, 11, 158, 160, 164
 Cantacuzino, Constantin 5, 10
 Cantemir, D. 21, 77
 Capidan, Th. 9, 161, 163
 Capponi, Gino 106
 Caragiu-MarioŃeanu, Matilda 136
 Carell, P. 126
 CartoŃan, Nicolae 79, 86
 Cassirer, E. 101

Cazacu, B. 79, 86
 Călinescu, G. 101
 Céline, F. 124, 126
 Chateau, Dominique 70, 78
 ChiŃimia, I. C. 54
 Cihae, A. 135
 Cihae, I. Ch. 18, 19, 23
 Cieranescu, Al. 135, 159
 Cipariu, T. 87, 167
 Clavel, B. 123
 Ţolakova, Kristalina 102, 103
 Colin, J.-P. 126
 Comşulea, Elena 98—99, 134—139
 Conea, Ion 5
 Constantinescu-Dobridor, Gh. 32
 Constantinescu, N. A. 28
 Coresi, 150, 171
 Cornea, D. 17, 18, 23
 Cornulier, B. de 125
 Costin, M. 48, 54, 77
 Costinescu, Mariana [164—165]
 Ceşbuc, G. 148
 Coteanu, I. 15, 24, 32, 47, 50, 52, 134
 Crainic, S. 60
 Creangă, I. 136
 CreŃu, Gr. 164, 165
 Cristea, T. 120, 126
 Cristureanu, Al. 111

D

Dabeva, M. 107
 Damé, Fr. 125
 Dauzat, Albert 17, 24, [103], 104
 David, Doina [166—168]
 Densuşianu, Ov. 10—11, 25, 26, 27, 60, 108,
 109, 153, 159
 Deslandes, Geneviève [103]
 Desnickaja, A. V. 102
 Devoto, G. 105, 106
 Diaconescu, Paula 70, 78
 Diaconovich, C. 7, 8
 Dijk, T. A. van 94
 Dimitrescu, Florica 18, 24, 31, 65, 152
 Dimitrova, M. [107—108]
 Dioscorides 88
 Dominte, Constantin 53
 Donat, Ion 5, 6
 Dosoftei 21, 148, 165
 Dragomirescu, Gh. N. 45
 Dragoş, Elena 69—78, [94—96], 166—168
 Dragu, Gh. 5
 Draşoveanu, D. D. 31, 37—46, 48, 55, 57,
 58, 165—166
 Drăganu, Nicolae 8, 27, 45, 80, 87
 Drimba, Vladimir 11
 Du Bellay, J. 104
 Dubois, J. 120, 124
 Dubois-Charlier, Fr. 120, 124
 Dumitrăcel, Stelian [98—99], 136
 Dumitraşcu, P. 31
 Durand, G. 101
 Duridanov, Ivan 102, 103

E

Erănescu, M. 147-150
 Enescu, Gh. 45
 Episcopescu, Ștefan Vasile 17, 18, 23

F

Falińska, Barbara 135
 Fillin, F. P. 102
 Florelli, Piero 106
 Flora, Radu 110
 Focșa, Mariela 135
 Fodéré, F. E. 23
 Fónagy, J. 15, 16, 24
 Fotino 77
 Fournier, A. 127
 Frățilă, Vasile 111
 Frunzescu, Dimitrie 5
 Furdul, Titus 111

G

Gălăbov, Iv. 102
 Genette, Gérard 76, 78, 94
 Gentile, Aniello [168-169]
 Georgiev, Vladimir [102-103]
 Georgieva, E. 102
 Gherman, Mihai 110
 Gheție, Ion 85, 136, 153, 158, 164
 Ghiculete, Galina 136
 Gide, A. 122
 Glosu, Ștefan 31, 136
 Giuglea, George S. 9
 Goga, N. 32
 Golen, V. 25, 27, 110
 Goidiș, V. 7
 Golopenția-Fretescu, Sanča 45
 Grăția, Anton 79-87, 88-89
 Graur, Alexandra 31, 35, 61, 64-66, [96-97], 159
 Grecu, Doina 140-141, [161]
 Gregorian, Mihail 25, 26, 77
 Greimas, A. J. 94, 95
 Grevisse, M. 120, 125
 Grigorovița, Em. 7
 Grivel, Charles 76, 78
 Gruiță, G. 104-106, [165-166], 169-170
 Guția, Ioan [104-106]
 Guțu Romalo, Valeria 31, 41, 45, 51, 59, 91

H

Halliday, M.A.K. 95
 Hamm, J. 102
 Hamon, Philippe 76, 78
 Hamp, E. P. 102
 Haneș, P. V. 79
 Hasan, Finuța 30
 Hasan, Ruqaiya 95
 Hasden, B. P. 111, 137, 167
 Haș, Gheorghe 96-97
 Heliade-Rădulescu, I. [90-91], 149
 Hendricks, W. O. 69, 75, 78

Hodiș, Viorel 58
 Hodoș, Enea 153
 Hogaș, C. 136
 Homorocean, Mireca 9, 111
 Horálek, K. 102
 Hořejší, Vladimír 58
 Hristea, Theodor 45
 Hufeland, Cr. W. 24

I

Iana, Aurel 7
 Iancu, Victor 110
 Ibrăileanu, G. 148
 Ičeev, St. 28, 29
 Ionescu, Christian 110
 Ionescu-Ruxăndofu, Liliانا 31, 136
 Ionitșă, Vasile 111
 Iordache, Gh. [93-94]
 Iordan, Iorgu 5, 6, 9, 15, 24, 31-34, 45, 59, 63-66, 103-109
 Iorga, N. 5, 136
 Istrate, G. 136, 153, 159
 Istrate, Mariana 106-107, 111
 Istrati, N. 8
 Ivančev, S. 102
 Ivanova-Mirčeva, D. 102
 Ivașcu, George 79

J

Jakobson, R. 102
 Janitsek, Eugen 111

K

Káldi György 80
 Károly Gáspár 80
 Klsch, Gustav 8
 Knobloch, J. 102
 Krauss, Friedrich 138
 Kretzulescu, N. A. 17, 18, 23
 Kristeva, Julia 78, 102

L

Lagneau, Phillippe 104
 Lahovari, G. I. 6
 Lain, Richard Mc [99-102]
 Lapedatu, Ioan I. 8
 Larchey, Loredan 104
 Larousse, Pierre 11, 12
 Lascu, N. 45
 Le Bidois, G. 120-123, 126
 Le Bidois, R. 120-123, 126
 Lekov, Iv. 102
 Lemoine, Jacques [103-104]
 Leoni, F. A. 169
 Lilov, M. 102
 Littré, E. 12
 Liuba, Sofronie 7
 Lombard, Alf 63, 66, 67, [117]
 Lotman, I. 78, 101
 Lovinescu, E. 150

M

Maior, Petru 17, 23
 Maioreseu, T. 167, 168
 Malraux, A. 128
 Mancaș, Mihaela 31
 Marcantonio, Angela 169
 Mareș, Al. 136, 153, 158, 164
 Mareš, Fr. V. 102
 Marian, Rodica 99—102
 Marine, Adrian 70, 78
 Marot, Clément 104
 Marot, Jean 104
 Martinovici, C. 8
 Mașalova, Elena 103
 Maupassant, Guy de 120
 Mării, I. 111, 137, [161]
 Merașiu, Vasile 6
 Metes, Ștefan 27, 139
 Meunier, A. 123, 125, 128
 Meyer-Lübke, W. 11, 63
 Micu, Samuil [89—90], 91
 Mihail, Zamfira 134
 Mihăilă, G. 79, 102
 Mihaș, C. 47—54
 Milescu, N. 79
 Mocanu, Nicolae 89—90, 152—160
 Moldovan, Silvestru 7, 8
 Moldoveanu, Dragoș 111
 Moldoveanu, Gh. 111
 Moldoveanu, Iordache 111
 Moliner, Maria 11, 12
 Molnar Albert 80
 Moraes Silva, Antonio de 11—13
 Morris, Ch. 94
 Mukařovskyy, J. 101, 167

N

Năgber, Thomas 137, 139
 Nandriș, O. 152
 Nanov, L. 107
 Neamțu, G. G. 42, 45, 55—59
 Neculce, Ion 48, 49, 51, 54
 Nedioglu, Gh. 31, 45
 Negruzzi, Costache [69—78]
 Neiescu, Heana 110
 Neiescu, P. 159, 161—163
 Niculescu, Alexandru 31, 45
 Niedzielski, Sophron 135
 Nistor, Ianu I. 7

O

Oancă, Teodor 111
 Odobescu, Al. [69—78], 167
 Olesch, R. 102
 Olivieri, D. 12
 Oltean, Ștefan 94—96
 Onu, Liviu 79, 86
 Gros, Marius I. 111
 Orza, Rodica 142—146, [161]

P

Pamfil, Viorica 81, 110, 165
 Pamfile, T. 135
 Panaitescu, P. P. 77
 Pană-Dindelegan, Gabriela 32, 45
 Pancratz, A. 63, 64
 Papahagi, Tache 7
 Parodi, Severina 106
 Parpală, Emilia 111
 Pascu, G. 145
 Pașca, Ștefan 6, 8, 28, 29, 161, 163
 Pamlet, Nicolae 67
 Pavel, Eugen 5—9, 111, 164—165
 Pătruș, Ioan 28—30, 102—103, 117, 129—
 —133, [161]
 Pătruș, Malvina 111
 Penișoară, Ion 111
 Petică, Șt. 147
 Petkanov, I. 102
 Petőfi, J. S. 95
 Petrarca 104
 Petre, Mihai 111
 Petrescu, Camil 149
 Petrișor, M. 25
 Petrôcchi, E. 12, 13
 Petrovici, Emil 8, 26, 27, 65, 111, 158, 161,
 163
 Philippide, Al. 152
 Picot, É. 153
 Pietreanu, Marica 111
 Pillat, I. 147
 Pinchon, J. 120, 122
 Pinget, B. 122
 Piru, Al. 79, 86
 Piru Tesalianul, Dionisie 23
 Poalclungă, Gh. 31
 Polizu, G. A. 17, 23
 Pop, Augustin 111
 Pop, S. 8, 161, 163
 Popa, Atanasie [171]
 Popescu, Radu 49, 54, 70
 Popescu, R. Sp. 25, 26
 Popescu-Sireteanu, Ion 111
 Popescu, Ștefania 31
 Popovici, I. 153, 159
 Popovici, T. 150
 Propp, V. I. 70, 78, 94, 95
 Pușcariu, S. 8, 10, 42, 45, 50, 51, 59—61,
 63—66, 68, 108, 109, 153, 159, 163

R

Rabelais, François 104
 Racotă, Tulin 110
 Radu, Vasile 110
 Rebreanu, Liviu [94—96]
 Reguș-Seserman, Aspazia 135
 Reiter, N. 102
 Rezeanu, Adrian 110
 Rigolot, François [104]
 Rizescu, I. 31
 Roben, Mihail M. 51, 53, 54
 Robert, P. 11

Rebu, Vladimir 32-34, 45
 Rocerie, Alexandra 138
 Roesler 89
 Rohlfis, Gerhard 107
 Roman, Ion 111
 Rosard, P. 104
 Rosetti, Al. 52, 65, 79, 86, 133, 152, 153,
 159
 Rostaing, Charles [103]
 Roşianu, Ion 111
 Rusev, R. 102
 Russu, I. I. [88-89]
 Rusu, G. C. 132
 Rusu, Gr. 134
 Rusu, V. 25
 Ruwet, N. 119, 125, 128

S

Sacerdoţeanu, Aurelian 7
 Sadoveanu, M. 136, 147, 148
 Safarewicz, J. 102
 Sula, M. 153, 158, 159
 Shiera, I. G. 80, 87, 164
 Scève, M. 104
 Schooneveld, C. van 102
 Scriban, A. 11, 135
 Setrick, R. 124
 Seche, Mircea 6
 Senes, Grazia M. [104-106]
 Simeonov, B. 102
 Simu, R. 8
 Slavici, I. 148
 Sławski, Fr. 102
 Soyer, Jacques [103]
 Spasova, A. [107-108]
 Spielmann, J. 22, 24
 Stamati, Teodor 18, 23
 Stan, I. T. 111
 Stănescu, Eugen 77
 Stieber, Z. 102
 Stinghe, S. 60, 61
 Stoicescu, N. 10-13
 Stojanov, St. 102
 Sturza Moldoveanu, Vasile 171
 Sneur, J.-P. 122
 Sulfetel, Rodica 25, 27, 110
 Szabó Károly 80

Ş

Şandru, D. 136, 153, 159, 160
 Şăineanu, Lazăr 15, 24, 135
 Şerban, Felicia 147-151
 Şerban, Valentina 10-14
 Şerban, V. 31
 Şincal, Gheorghe 17-19, 23, 24, 77, [89-
 90], 91
 Suteu, Flora 132

T

Taeschner, Traute 170
 Tagliavini, Carlo 5
 Tate, A. 101

Teaha, Teofil 134, 136, 153
 Telles Alves, Afonso 11, 13
 Teodorescu, Ecaterina 31-33
 Thudt, Annelise 138
 Tikhin, H. 63
 Tobler, A. 122
 Toiclescu, Gr. G. 6
 Todoran, Romulus 60-68, 91-92, 136,
 168-169, 171
 Todorov, T. At. 102, 103
 Todorov, Tzvetan 70, 78
 Togan, Nicolau 8
 Toma, Elena 15-24, 129
 Toma, Ion 5
 Tomaşevski, Boris 75, 78
 Toncealescu, Paul 111
 Traugott, Elizabeth C. 101
 Triolet, E. 122
 Trubačev, G. N. 102
 Tupikov, N. N. 28
 Turculeţ, Adrian 136, 138

Ț

Țăra, Vasile D. 136
 Țepelea, Gabriel 85

U

Udrescu, D. 13
 Ullmann, S. 16, 19, 24
 Ungureanu, V. M. 111
 Ureche, Grigore 49, 52, 70, 77
 Ursu, N. A. 16, 24

V

Varlaam 171
 Vasilei-Ungurean, Pavel 17, 18, 24
 Vasiliu, E. 45, 153
 Vasiliu, Gabriel 103-104, 111
 Văşmer, M. 28
 Vianu, Tudor 77, 78, 101
 Viciu, Alexiu 60, 61
 Viñțeler, O. 107-108
 Vişovan, Ștefan 111
 Vlad, Sabin 110-111
 Vlahuș, Al. 136
 Vlădușiu, I. 135
 Volterra, Virginia 170
 Vraciu, A. 102
 Vulpe, Magdalena [91-92]
 Vultur, Smaranda 76, 78

W

Wagner, R.-L. 120, 122
 Wartburg, W. von 11, 120, 123, 125
 Weigand, G. 60, 61, 63, 64, 111, 153
 Wendt, Heinz F. 11

Z

Zaimov, Jordan 102, 103
 Zappieri, Marcella [104-106]

- Zărenghea, Mircea 31, 32, 52, 59, [89-90],
 90-91
 Żelechowski, Eugen 135, 145
 Zingarelli, N. 11-13

- Zoba, Ioan, din Vinț 79, 81, 84, 86
 Znmthor, P. 120, 123, 125
 Żuravlev, Vl. K. 102
 Zvegincev, V. A. 102

INDICE DE CUVINTE*

BULGARĂ

- bălgarca* 145
Blăgo 28
Blagoljub 28
Blagomir 28
nebce 21
Păča 29
Păčo 29
sărce 18
trici 159

FRANCEZĂ

- absolument* 120
alors pas 123
apparemment 121, 122
assurément 122
baliste 97
battre 97
beaucoup 119
bien 119
bien souvent pas 127
bien sûr 121, 122
carpette 169
certainement 119, 121, 122
certainement jamais 127
certainement pas 123
certes 121, 126
certes pas 126, 127
c'est que 127
cœur 18
coucher 97
couchette 97
déjà 119
déjà que 122
demain 119
doigt 11, 14
encore 119
encore que 122
évidemment 122
faux 125
franchement 125
franchement pas 125
heureusement 121
hier 119
-ice 97

- ici* 119
-issc 97
là 119
localité 97
locale 97
maintenant plus 123
mal 119
naturellement 121, 122
naturellement pas 123, 126
ne pas 125
non 124
non que 122
oui 124
oui que 122
parfois 119
partout 119
pas 12, 120, 124, 126, 127
pas encore 126
pas même 126
pas naturellement 126
pas précisément 126
pas toujours 126
peut-être 121, 122
pied 11, 14
plus 120
point 120
pouce 12, 14
pour sûr 122
probablement 121, 122
que 121, 122, 124, 127
que non 124
rifler 135
sans doute 121, 122
sans doute que 128
seulement 120
si 124
sûr 123
sûrement 121-123
surtout 127
surtout que 122
tailleur 97
toujours 119, 120
toutefois 121
visiblement pas 127
vrai 123
vrai que 122

- vraiment* 123
vraiment pas 123
vraisemblablement 122

GERMANĂ

- Brustkorb* 22
Ei 22
Eselshusten 21
Griffel 19
Hechel 139
Herzbeutel 22
Herzkammer 22
Karl 29
Krebs 20
Luftrohre 22
Mundschwämmchen 22
Pfärtner 22
Räbel 138
Raffel 134, 135, 137, 139
raffeln 135, 138
Riffel 135
riffeln 135
Speiseröhre 22
Staubbeutel 20, 22
Stempel 19, 20, 22
Stiel 22

ITALIANĂ

- angora* 169
balista 169
bouclé 169
canapa 168
cancro 20
carpia 169
carpila 169
damasco 169
dito 12
filare 169
filatura 169
fiocco 168
flanella 169
fuso 168
karakul 169
kashmir 169
lino 168
loden 169

* Nu au fost incluse toponimele de la p. 26-27.

mohaire 169
muliné 169
nastro 169
olanda 169
olandina 169
panama 169
passetto 13
passino 12
passo 12, 14
piede 11
rebbio 135
rebya 135
repya 135
satin 169
sloffa 169
tela 168
tessere 168
tosse asinina 21
visto 63

LATINĂ

**anastula* 169
**arrecto* 159
arthrilis 16
 — *aticius* 97
**brenum* 159
cancer 20
carpila 169
cella 20
cellula 20
colloco 97
cor 18
digitus 11, 12
**excloppus* 13
frenum 159
gradus 12
granum 159
instinctum 20
iris 17
 — *iticius* 97
localis 97
locus 97
lymphā 17
 — *oneus* 27
palliatus 17
pallium 17
passus 12
**pecciolus* 11
**pediciolus* 11
pes 11
petiolus 11
pitillium 20
placenta 17
positus 63
**postus* 63
pubertas 20
pupa 17
pupilla 17
pylorus 20
radius 17
recepta 17
recipere 17
**re-c(n)mendare* 159

recte 17
retina 17
rideo 159
rivus 159
sclerotica 17
tendo 20
tempus 97
tuba 20
venter 17
ventriculus 17
ventus 63
video 63
**visitus* 63
vistus 63

MAGHIARĂ

balog 28
Balogh 28
bélszavarodás 22
csomó 22
dolog 29
hadnagy 29
légső 22
mellkas 22
rét 159
szájpadtás 22
szamárköhögés 21
szár 22
szívkamara 22
többsér 22

POLONEZĂ

francuzka 143
raf 135
rafal 135
rafta 135
raftować 135

PORTUGHEZĂ

cco de bocca 21
dedo 12
passo 13
pe 11
visto 63

ROMÂNĂ

A. DACOROMÂNĂ

A

-a 129, 133
-ac 30
adincime 93
-ag 30
aglomera 97
agriș 97
-aică 145, 146
ajun 96
ajunge 67
ales 68
-an- 29
-ancă 145, 146
angora 169

animal 97
aprinde 67
arde 67
ardelencască 145
arcta 156, 159
argăscă 94
argăși 94
armăsar 96
artrită 16
ascunde 67
asemăna 165
-at- 29
atinge 67
afă 93
-aucă 144, 146
aust 61, 65, 67
autopsie 16
auzi 61, 66
auzit 66, 67
avea 67
avorta 97
**avl* 68
avul 67

Ă

-ă 143, 144, 146
-ăi- 130
-(ă)tor 131
-ătur- 131
-ătură 131
-ău 143

B

babă 98
baci(u) 88
bate 66, 67
batistă 169
Băcioagă 28
Băcioag 28
bea 67
bemoaică 142
Blago 28
blidari 94
Boč- 28
Bocea 28
Bocioagă 28
Bociu 28
bold 17, 19, 20
Bole 28
Bolea 28
Boloagă 28
Bolog 28
Bologa 28
Bora 28
Bore(a) 28
Boroda 28
Boroga 28
Borț- 28
Borțea 28
Borțog 28
borțos 28
Borțul 28

Bor (ul) 28
brad 98
brău 159
briu 152, 155, 157-160
bucășcă 65
bucășică 65
bucle 169
bugar 144, 145
bugăreasă 145
bugărișă 144
bulgar 145
bulgarca 145
bulgărișă 144
bulgăroaică 142
bulgăroaie 144
bunic 99

C

caracul 169
carpetă 169
cașmir 169
catedră 97
cazmaoa 94
-că 143, 145, 146
cădea 60, 66, 67
căpară 159
căpări 154, 158, 159
căst 60, 63, 64
căsușă 17, 19, 20
căzăceasca 145
căzut 63, 64
ceahă 143, 145
ceaucă 144, 145
ceh 145
cehaucă 144, 145
cehă 143
cehă-slovac 144
cehoaică 142
cehoaie 144
cehoancă 144
cehy-slovac 144
cel 142
cele 165
celoaică 145
ceoaică 142
cere 66, 67
cerul gurii 17, 19, 21, 22
ceu 142, 144, 145
cheag 97
cibernelică 97
cingalău 143
cingaloaică 143
ciocan 98
ciocănaș 19, 20, 22
ciupercușă 17, 19, 22
cînepă 168
Cîrl- 29
Cîrla 29
Cîrlă 29
Cîrlea 29
Cîrloagă 29
Cîrloga 29
Cîrlogan 29

cîrlogani 29
clai 98
coace 66
coadă 19, 20, 22
coardă 21
coase 66
codișă 19
comitagi 96
corzi 18-20
cost 96
cotul 10
craniu 15
crede 66
crește 66
creș 88
culca 97
cules 68
cuprinde 67
curge 67
cușetă 97
cușit de cismărie 94
cușit 94
cușitoaic 94

D

damasc 169
dantelă 97
darac 134
degel 11, 12, 14, 93
descoase 66, 67
descrește 66
desface 66, 67
detectiv 97
dezbate 66
dialectal 92
dîneu 96
dînte 97
dispnee 18
distrofie 18
divorș 96, 97
dogari 94
Dole(a) 29
Dologa 29
Dolu 29
Dora 29
dorinșă 132
Doroga 29
Doru 29
driglu 134
dumnică 141
durea 67

E

-eac 143
-eancă 145
-easă 145, 146
-ească 145, 146
easte 165
-ec 30
-eg 30
enterită 18
-es 68

-esc 145
este 165
-ești 25, 26
etajeră 96
examen 97
-ez 143

F

face 66
fagure 17, 19, 20
fajare 99
febră 15
femeia bulgarului 145
femeia cehului 145
femeia franșezului 145
femeia grecului 145
femeia poleacului 145
femeie de țigan 145
ficat 15
fierbe 66
fila 169
filatură 169
flanelă 169
floc 168
francească 143, 145
francescă 143, 145
francez 145
franceză 143
francezoaică 143
franșoaică 143
franșez 143
franșeză 143
franșezoaică 143
franșoaică 143
franșoară 143, 145
franșoz 143, 145
franșoză 143
franșozoaică 143
franșuscă 143
franșuscă 143, 145
franșuz 143-145
franșuză 143
franșuzească 145
franșuzoaie 144
franșuzoaică 142
frânșoaică 144
frânșez 143
frânșoaică 143
frânșoaie 144
frânșuz 143, 144
frânșuzoaică 143
frău 159
frige 66
frine 155, 157, 158, 160
frii 152, 155, 157-160
frine 155
fringe 66
frîngă 94
frîu 155
frunzar 99
fugil 68
funii 94
fus 168

G

găsi 61, 66, 67
găsit 62—65, 67
găsi 65, 66
găst 61—65, 67
game 66
german 145
germană 143
germancă 143
germanoa'că 142, 145
ghem 97
ghes 88
ghiont 88
grău 159
gre(a)băn 134
greacă 143, 145
grec 144, 145
greci 143, 144
grecoaică 143
grecoaică 144
greciță 144
grecoaică 142
grecoaică 144
griu 152, 155, 157, 158, 160
gulturai 15
guvernanta 97

H

hecelă 134
hechelă 138
hechetează 138
hehelă 134, 138
hehilă 138
hodnogi(u) 29
Hodor- 29
Hodora 29
Hodoreasca 29
Hodorog 29
Hol- 29
Hota 29
Hote 29
**Holnea* 29
Holnoagă 29
holnog 29
Hotu 29
hrebăn 134
hufancă 143

I

-ic 30
ieslîmp 97
-ig 30
-ilă 138
imperiu 96
in 168
inimă 18—21, 97
-inș 132
-inșă 132
iris 17
-is- 130
-il 67, 68

italciniță 144
italiană 143
italiancă 143
italiciniță 144
italian 144, 145
italiciniță 144, 145
-(i)lor 131
-itură 131
-iță 144, 146

Î

-iș- 130
împinge 67
însișe 66
însișe 66
întinde 67
întreba 96
întrece 66
întuneric 147, 149—151
învinge 67
-itură 131

J

jid 143, 144
jidană 144
jidancă 143
jidancă 144
jidănoaică 143
jidocă 144, 145
jidocă 143, 145
jidocă 143
jidocă 144
jidoc 144, 145
jidou 143
jidoucă 143
jidov 143—145
jidovaică 145
jidovancă 145
jidovă 144
jidoviță 144
jidovaică 143
jidovaică 144
jidovoancă 144
joi 140
jongler 97
juca 97

L

la 47—54
lăst 63
lîmșă 17
linge 67
loc 97
local 97
localitate 97
locatar 97
loden 169
lovit 68
lumină 147, 149, 150
lună 141
luni 141

M

mahalaoa 94
mama-pădurii 98
Manfa 29
Manfoaga 29
Manfu 29
Manful 29
marșă-mari 141
marși 140, 141
mașină 98
Mașă 29
măgari 94
măgură 98
mători 18
mătorie 18
Mățălea 29
Mățălești 29
Mățeala 29
Mățești 29
Mofog 29
melijă 98
merge 67
mersi 97
miercuri 97, 140, 141
Mirc- 29
Mircea 29
Mircioagă 29
Mircioganiul 29
Mineanș 142, 144
mnenfoaică 144
moarte 148
Moceea 29
Mocști 29
Mocioga 29
Mociogan 29
Mociogu 29
Modrea 29
Modrești 29
Modroga 29
Modrogan 29
Modrogu 29
Modru(l) 29
mohair 169
Motora 29
Motorăști 29
Motoreescu 29
Motoroga 29
mulge 67
mulină 169
munte 98
muscăliță 144
muscăloaică 142

N

-n- 29
nasture 169
naște 66
neanș 142, 144
nemfoaică 142
nemfoaică 144
nemfoaică 142
nemfoaică 144

ninge 67
nod 17, 19, 20, 22
nodușoare 18
noian 88

O

-oagă- 28
-oaică 142, 143, 146
-oaiie 144, 146
-oancă 144, 146
-oanea 26
-oc 30
-og 28-30
-oga- 28
-ogan 28
-ogea 28
ogoresc 156-159
-oi 26
-oiu 26
olandă 169
olandină 169
olecușcă 65
olecușică 65
omori 154, 157-159
-on 143
-on 25
-oni 25-28
-oñu 26
oral 92
orient 97
ou 18, 19, 21, 22
ovrei 143
ovreică 143
ovreoaică 143
ovreu 143

P

pace 29, 97
Pacea 29
Pacioaga 29
paliativ 17
palmac 11, 14
palmă 10
panamá 169
papură 94
pas 12-14
paște 66
patent 96
pază 17, 19
părinte 96
pătrunde 67
pătul 96
peterină 97
pemoaică 142
picior 10, 11, 14
pierde 60, 66, 96
pierdul 62, 63, 65
piert 60, 62
pipirig viu 17, 19
pîngări 97
pîntece 15
placentă 17

*plăci 68
plăcut 67
plămădi 102
plămîn 15
Poj- 29
Poja 29
Pojoga 29
Pojogeni 29
polac 142, 144
polăcoaică 142
polăcoaiie 144
poleac 142-145
poleacă 143
poleașcă 145
poleceasă 145
poleci 143, 144
polecioaică 143
polecioaiie 144
polecișă 144, 145
polecoaică 142
polecoaiie 144, 145
poleucoaiie 144
poloaică 143
polon 143
polonaică 145
polonă 143
poloneasă 145
polonează 143, 145
polonez 145
poloneză 143
polonezoaică 142
polonoaiie 144
popă 99
popular 92
portret 97
potcovi 99
prefect 96
prelinge 67
prinde 67
proză 96, 97
punga plămînilor 17, 19
pungă 19, 20
pungușele pulberii 18, 20, 22
pupilă 17
puse 165
*put 68
putut 67

R

rac 18, 20
racher 138
racherează 138
rad'ilă 136
radius 17
ráfil 137, 138
ráfilă 137, 138
ragelă 135, 137
raghilă 134-137
ragilă 134-139
rahel 135
rahiel 137
rahtier 137

rahil 137
rahilă 137
rahir 137
ravelă 137
ravită 135-139
rafilă 136
răboj 99
răghila 135
răghilă 137
răgilă 135
răspunde 67
rău 153, 159
răvelă 137
răvilă 135, 137
rebda 156-159
rechie 156, 158, 160
rechită 156, 158, 160
rege 96
regilă 137
rentă 96
repeș 61, 63, 67
*repest 63, 68
repezi 61, 66
repezil 63, 67
retină 17
rețetă 17
ride 154, 157-159
rip 154, 158, 159
ripos 154, 157-159
Ril 154, 158, 159
riu 152, 155, 157-160
riđ 153
ripă 153
ris 153
riu 155
rogojînă 94
rost 98
Roș 29
Roșa 29
Roșoga 29
Roșogești 29
Roșu 29
rupe 66
ruscă 144, 145
rúșcoaiie 144
rusoaică 142
rusoaiie 144

S

-s 130
sac 19, 20
sacul inimii 17, 19, 20, 22
sacul plămînilor 17, 19, 20
sas 145
sasă 143
sască 143
sasoaică 142
sașă 144
sași 143, 144
salin 169
săcure 94
săsișă 144, 145

săsoaică 142, 145
 săsoaie 144
 sășoaică 143
 sășoaiie 144
 sclerotică 17
 scuiancă 145
 scumpăra 165
 scurge 67
 secuiancă 145
 sesoaică 142
 simbătă 140, 141
 strbă 143
 strboaică 142
 strboaiie 144
 strboancă 144
 strmă 93
 slobost 61, 63, 67
 slobozi 61, 66
 slobozil 63, 67
 Soarul 29
 solzi 19
 Sor 29
 Soratu 29
 Sorea 29
 Soreni 29
 Soreșii 29
 Soroagă 29
 sparge 66
 spinare 93
 spresărire 165
 sprinceană 96
 spune-mi 64
 standard 92
 stincă 88
 stofă 169
 strînsori 21
 suge 66
 sumă 97
 supăra 97
 suport 19
 suprafață 96
 suspin 18-20

Ș

șasi 143
 șășoaică 143
 șchioapă 13, 14
 șchiop 13
 ședea 60, 66, 67
 șest 60, 63, 64
 șezlong 97
 șezut 63
 șfăboaică 142
 șterge 67
 șuh 14

T

taior 97
 talian 143
 taliană 143
 taliancă 143

talpă 14
 Tara 30
 Taroga 30
 Taru 30
 tăcea 67
 tăia 93
 tălean 143
 tăleană 143
 tălenoaică 143
 tălian 143-145
 tăliană 143
 tăliancă 143
 tălienifă 144, 145
 tăliennoaică 143
 tăliennoaiie 144
 tărișă 154, 157-159
 teară 168
 telean 143
 teleană 143
 telenoaică 143
 telian 143
 teliană 143
 teliancă 143
 telienoaică 143
 teme 66
 tifos 15, 17
 timp 97
 tource 67
 tolian 143
 toliancă 143
 -tor 131
 toloaică 142
 trăgătoare 17, 19
 trece 66
 *trece 68
 trecut 67
 tren 97
 trimbișă 18-20, 22
 trunchiuleț 19
 -tură 131
 turc 144
 turcă 143
 turci 144
 turcișă 144
 turcișe 144
 turcoaică 143
 turcoaiie 144

Ț

țanc 99
 țapă 94
 Țară 30
 Țaru 30
 țâncușă 99
 Țăroga 30
 țeavă 18-21
 țese 66, 168
 țigană 143, 145
 țiganeă 143
 țigla 97
 ținea 67

U

-uc 30
 -ui- 130
 umbră 147-151
 umplea 67
 unge 67
 ungureasă 145
 unguroaică 142
 unguroaiie 144
 unguroancă 144, 145
 -ur- 130
 uril 155
 urî 153
 urîl 153
 urmă 14
 ușă 17, 19, 20, 22
 -ăt 67
 -uz 143

V

vaccin 96
 vale 98
 văcar 96
 vălărit 98
 vâst 60-68
 văzut 62, 63, 65, 67
 vedea 60, 62, 66, 67
 veni 61, 63, 66
 venil 62, 63
 ventricul 17
 vinde 66
 vîneri 140
 vini 67
 vînit 64, 67
 vînt 60-68
 vis 149
 vindut 67
 *vînt 63, 68
 vîrstnicie 18-20
 vrea 67

Z

zăcea 67
 Zăvoi 29
 zid 94
 zidar 94
 zidărie 94

B. ISTROROMÂNĂ

crepă 161
 cuvîntă 162
 țivina 163
 țve 163
 matîșo 163
 mătîșina 163

SÎRBOCROATĂ

Blaga 28
 rihalo 135
 rihlati 135
 trice 159

SLAVĀ VECHĒ

blagъ 28
Bologaev 28
bólogo 28
starŭ 30
trice 159
umorili 159

SPANIOLĀ

cielo de la boca 21
dedo 12
paso 13
pie 11
rejo 135
visto 63

UCRAINEANĀ

rafa 135
rafaty 135
rjafa 135
rjafaty 135
ruska 145